

www.unibg.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ
И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 4 Година 51	РЕДАКЦИОНИ ОДБОР: Др. Ксенофон Шаховић, Драгослав Стојадиновић, Мих. Стефановић, Павле Карарадовановић, Воја Симић УРЕДНИК: Слободан Ж. Видаковић	Април 1933 год.
---------------------	---	--------------------

Април 1933

АНКЕТА О СПОМЕНИЦИМА И ТРГОВИМА:

Анкета о споменицима и трговима у Београду, стр.	239
<i>Les monuments et les places à Beograd</i> , pag.	240
Естетска изградња Београда. — Тома Росандић, вајар, стр.	243
Питања око улепшавања наше престонице. — Брани- слав Нушић, стр.	245
За подизање савремених споменика у Београду. — Проф. др. Драгољуб Аранђеловић, стр.	249
Споменици Београда. — Душан С. Николајевић, стр.	250
Изграђивање тргова и уређење Београда. — Др. Мил. Борисављевић, архитекта, стр.	254
Које споменике треба подићи у Београду. — Мил. Ј. Николајевић, ђенерал у пензији, стр.	259
Београду треба дати достојно постоље. — Драг. Арам- башић, вајар, стр.	262
За нашу Акрополу. — Ђенерал Стеван Бошковић, шеф Географског института, стр.	265
Улепшавање Београда. — Инж. Александар Крстић, шеф Отсека за паркове О. г. Б., стр.	266
И ми имамо своје народне великане. — Проф. Јов. Дравић, стр.	273
Украси Београда. — Др. Вој. Кујунџић, стр.	275
Споменици Београда. — Ђорђе Мано Зиси, кустос На- радног музеја у Београду, стр.	277
Садашњи и будући споменици у Београду. — Б. Воји- новић-Пеликан, сликар Музеја Општине града Београда, стр.	280
Српска Акропола. — Др. Миодраг Грбић, стр.	284
О трговима Београда. — Арх. Бр. Максимовић, стр.	287

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ ИЗ КОМУНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ:

Нови закон о општинама. — Александар Л. Давинић, референт Државног савета, стр.	290
--	-----

Београдска општинска штедионица. — Јосо Ј. Радун
нић, в. банк. чиновник, стр. 297

Проблеми самоуправних финансија. — Др. М. Б. Ми
лошевић, референт Мин. финансија, стр. 299

КОМУНАЛНА И ДРУШТВЕНА ХРОНИКА:

Њ. В. Краљица на слави Друштва „Српска мајка“, стр. 302

Њ. В. Краљица Марија, Кнез Павле, Кнегиња Олга,
Јелисавета и Марина, на освећењу Руског Дома
у Београду, стр. 302

Београд добија неколико репрезентативних и корисних
зграда, стр. 303

Улица Митрополита Михаила, стр. 304

Анка Свет. Николајевића, стр. 305

СЛИКАРСКА ХРОНИКА:

Изложба „Ладе“, стр. 305

Изложба и педесетогодишњица уметничког рада ва
јара и академичара г. Ђоке Јовановића, стр. . . 306

Avril 1933

Les monuments et les places à Beograd. Une enquête du
„Journal de la Municipalité de Beograd“, page . . . 239

LES PARTICIPANTS A L'ENQUETE:

Toma Rossanditch, sculpteur, page 243

Branislav Nouchitch, écrivain et accademicien, page . . . 245

Dr. Dragolioub Arandjelovitch, professeur à l'Université
page 249

Douchan S. Nicolaïevitch, écrivain et publiciste, page . . . 250

Dr. Mil. Borissavlievitch, architecte, ex prof. d'esthétique
à l'Ecole des Hautes Etudes Sociales à Paris, page . . . 254

Mil. Nicolaïevitch, général page 259

Drag. Arambachitch, sculpteur, page 262

Stevan Bochcovitch, général, directeur de l'Institut géo-
graphique de l'Armée, page 265

Alexandre Krstitch, ingénieur, chef à la section des parcs
de la Municipalité de Beograd, page 266

Yovan Dravitch, professeur, page 273

Dr. Voïa Kouyoundjitch, page 275

George Mano Zissi, conservateur au Musée national de
Beograd, page 277

B. Voïnovitch—Pelikan, peintre au Musée de la Munici-
palité de Beograd, page 280

Dr. Miodrague Grbitch, page 284

Branko Maximovitch, architecte, page 287

LES PROBLÈMES COMMUNAUX:

La nouvelle Loi des communes, par Alexandre Davinitch,
référendaire au Conseil d'État, page 290

La Caisse d'épargne de la Municipalité de Beograd, par
Tchossa Radounitch, fonctionnaire supérieur de
banque, page 297

Les problèmes des finances communales, par Dr. M. Milo-
chevitch, référendaire au Ministère des finances,
page 299

La vie communale et sociale, page 302

La vie artistique, page 305

Слика на корицама: Споменик Захвалности француској.
Уметнички рад г. М. В. Симића.

Première page: Le monument de la Reconnaissance à la France,
dessin de M. V. Simitch.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

АНКЕТА О СПОМЕНИЦИМА И ТРГОВИМА У БЕОГРАДУ
LES MONUMENTS ET LES PLACES À BEOGRAD

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Анкета о споменицима и трговима:

Анкета о споменицима и трговима

Као орган Београда „Београдске општинске новине“ посвећују своје бројеве свима проблемима Београда, од социјално-комуналних до урбанистичко-естетских.

После успешних непосредних анкета о становима, заштити деце, борби против туберкулозе, затим анкете о уређењу периферије, снабдевању Београда млеком и хлебом итд., — која су питања „Београдске општинске новине“ ставиле на дневни ред — извршене су две специјалне анкете о урбанистичком проблему, систему уређивања Београда као престонице. Успех првог дела ове анкете (о архитектури новог Београда) такође су подвукли и представници јавности и претставници науке.

Сада је, као продужење тих урбанистичких анкета овај број часописа Београда посвећен питању изграђивања тргова и подизања споменика у Београду.

Стављајући на дневни ред питање планског уређивања Београда као престонице, Редакциони одбор „Београдских општинских новина“ — после неоспорно успешне анкете о архитектури новог Београда — расписао је анкету по питањима даљег уметничког уређења Београда, нарочито по питањима уређења тргова и подизања споменика у Београду.

Текст расписане анкете гласи:

„Редакциони одбор „Београдских општинских новина“, часописа за комунално-социјални, привредни и културни живот Београда, имајући у виду високи значај планског подизања споменика нашим народним великанима у Београду, значај и културни, и историјски, и национални, па и урбанистичко-естетски, одлучио је: да априлски број репрезентативног часописа Београда посвети овом национално-културном питању Београда, које, на жалост, ни до данас још није добило своје неопходно решење. Расписујући ову анкету, жеља је Редакције престоничког часописа „Београдских општинских новина“, да се ово најзначајније питање естетске стране Београда, као престонице, стави на дневни ред, расправи у најширим потезима и из тога резимира једна правилна и корисна одлука. На учествовању у овој анкети позвани су наши познати историчари, архитекте, комунални публицисти, естетике, уметници, књижевници и стари Београђани.

Редакциони одбор „Београдских општинских новина“ слободан је позвати Вас, да учествујете у овој анкети својим прилогом — чланком, — у коме би Ви изнели своја гледишта, између осталог, и по овим питањима:

1) Који су тргови у Београду најприкладнији за подизање споменика и какве, односно које би споменике на ком тргу требало подићи? (Где би се н.пр. требали подићи споменици Краљу Петру Ослободиоцу, Браниоцима Београда, Незнаком јунаку, Његошу, Кнезу Милошу, Вуку Караџићу, Филипу Вишњићу, Риги од Фере итд.).

2) Како би се тргови требали архитектонски да обраде, да би одговарали свима естетско-урбанистичким захтевима?

3) Како и чиме Београду, као престоници Југославије, дати и видне знаке историјско-националног знамења његовог; и манифестовати материјализовано његову улогу Југословенског и Балканског Пијемонта, улогу коју је он кроз векове имао? и

4) У вези ова три горња питања, како би требало решити питање реконструкције и очувања Београдског Горњег Града као историјске Српске Акрополе.“

У овој анкети учествовало је 58 лица, већином књижевника, уметника и старих Београђана. Редакциони одбор „Београдских општинских новина“, на својој седници од 15 и 16 априла т. г., по прегледу и прочитању свих пристиглих рукописа, одлучио је да се штампају прилози г.г.:

Томе Росандића, вајара, Бранислава Нушића, књижевника, др. Драг. Аранђеловића, проф. Универзитета, Душана Николајевића, књижевника, др. Мил. Борисављевића, арх., Мил. Николајевића, ђенерала, Драг. Арамбашића, акад. вајара, Стевана Бошковића, ђенерала, Александра Крстића, инж., Јована Дравића, професора, др. Воје Кујунџића, начелника Министарства, Ђорђа Мано-Зиси-а, кустоса Народног музеја, Б. Војиновића, сликара Музеја Београда, др. Миодрaга Грбића, референта Народног музеја и Бранка Максимовића, арх.

*

* * *

Уз публикацију ових одличних прилога, потребно је да још једном истакнемо културно-национални значај споменика и њихов морални утицај, који они врше на поколења, која долазе.

Можда ће у овим тешким данима материјалне и моралне кризе, пасти са неке стране приговор, да пред Београдском општином стоје много важнији задаци него што је пијетет Београда према успомена наших националних и културних хероја.

Такав приговор само је на први и површан поглед тачан. Већ мало дубља анализа

показује, колико је он социјално безазлен, економски нетачан, и, најзад, у политичком смислу — демагошки.

И у данима најстрашних криза, комунална се политика не може састојати само и искључиво из апровизационе политике. Напротив, баш у тим тешким данима, она има да развије сву своју акцију на целом урбанистичком фронту. Само комунална политика тада има своју ранг-листу, из које се јасно види приоритет једних проблема над другим. И тај приоритет лежи далеко више у актуелности појединих питања, него у некој њиховој метафизичкој садржини. Када глад влада — онда је питање хлеба прво и најактуелније; када је завладала епидемија — онда је питање јавног санитета и профилаксе — прво и изнад свега.

Београд нема ни тако једнострану кризу, као други крајеви света, ни тако драстичну. Његова се криза манифестује готово у свима правцима привредног и социјалног живота. Нигде катастрофална, али нигде ни оперетска, већ свуда на целој линији озбиљна, без нарочитог приоритета једних социјалних проблема над другима.

У вези тих и таквих прилика, „Београдске општинске новине”, као орган Београда, вршећи и расписујући анкете, држале су се ипак једног плана полазећи од социјалних проблема (н.пр. дечја заштита, борба против туберкулозе, станбено питање, проблем снабдевања хлебом, млеко итд.), преко економских до урбанистичко-културних и естетских, као што су ове две последње анкете.

*
*   *
*

Решење кризе не лежи у гажењу свих животних функција и свођења целог комуналног и културног живота на најосновније функције вегетирања, него на снажну интервенцију у односе друштене, у покретању општих јавних радова, у отварању јавних послова за неупслене, у предузимању читавих стваралачких акција у режији општине и државе.

И данас, у овим тешким данима, не могу се и не смеју заборавити културне и моралне потребе једне велике друштвене заједнице као што је Београд. У те културне потребе долази и питање планског и естетског уређења града, а у вези са тим и подизање споменика. У толико пре и више, што они знатно подижу и дисциплинују поклецнуле духове у овој тешкој кризи, која је не само материјална него и морална. Зар људи, обхрвани бригама, смеју да забораве своје умрле родитеље? Зар народи уздрмани кризом, смеју да угуше у себи пијетет према својим бесмртним великанима? Народи, који не умеју да цене и поштују своје велике људе, не заслужују ни да их имају!

Наша је отаџбина у стању, вођена својим паметним синовима, да се одужи и својој живој деци и својим умрлим херојима!

Споменици у престоници су наш дуг, дуг наше генерације нашим херојима културе и снаге, пера и мача. А морални дуг једног народа већи је од свих других дугова!

*
*   *
*

Наша лепа престоница нагло се развија. Странци долазе у масама у Београд и ми пред њиховим радозналим питањима о нашим националним споменицима — сада морамо да ћутимо!

За прошлост имамо бар поштеног оправдања: били смо петстолетни робови; а више од пет столећа мртва стража на културној капији Запада, бранећи његову цивилизацију од свих могућих варвара, од Татара до Турака. Ми смо крваво, кроз дуге векове бранили Запад, да би он могао да у миру подиже споменике своје културе. Али зато их ми нисмо могли да подигнемо. И што смо их имали — послужили су нам као заклон и барикаде од татарских стрела до османлијских кумбара. Али чиме ћемо сада да се бранимо пред културном Европом? За сто година нашег новог државног живота ми смо дали културној историји човечанства и међународној галерији великих људи — неколико десетина истинских хероја! И то хероја на којима би нам могла да позавиди свака културна држава, која се, заклоњена од најезде варвара, развијала у сенци мира.

Па где су споменици великим духовима и заслужним синовима нашег народа? А они нису само дуг прошлости, него и васпитачи генерацијама, које пристижу. Може још да буде спорно да ли ти споменици треба да буду у форми уметничких творевина или у облику хуманитарних народних домова (болница, дечјих домова санаторијума, и т. сл.) али ни за кога не може да буде спорно, да ли уопште треба подићи те споменике, и да ли кроз њих треба да одужимо свој национални дуг оним херојима духа и снаге који су прошли и пали на пољу националне части са пером или пушком у руци.

Дакле, и национални, и естетски и морални разлози говоре у корист ове тезе да се ти споменици требају подићи. Па кад то стоји, онда је значајно да се стручно и са ауторитетом расправи где их и како треба подићи у Београду као престоници Југославије. На та питања су нам дали своје документоване одговоре најстручнији и најпозванији међу нама. Ти ће одговори — које објављујемо у овом броју — надамо се, резултирати једно опште гледиште и тако припремити најпуније решење овог културног проблема наше престонице.

Редакциони одбор
„Београдских општинских новина.”

Les monuments et les places à Beograd

Une enquête du „Journal de la Municipalité de Beograd”

Beograd est une ville qui se trouve encore dans la phase de construction. Nous trouvons à chaque pas des nouvelles bâtises, produits de l'architecture moderne, mais il n'y a pas encore des monuments représentatifs et des places aménagées resprésentativement.

C'est là la raison qui a induit le Comité de rédaction du „Journal de la Municipalité de Beograd” de dédier tout un numéro de sa revue à ce problème. Cette enquête a reçu le meilleur accueil parmi les personnalités les plus éminentes de la vie publique à Beograd, et leurs opinions serviront sans aucun doute comme base pour le relèvement et l'embellissement futur de la capitale yougoslave dans ce sens.

Nous citons ici, en quelques mots, les opinions des participants à notre enquête.

M. *Toma Rossanditch*, sculpteur, trouve qu'il faudrait partager Beograd en trois rayons. Le premier serait le parc Kalemegdan, avec la vieille forteresse. Ce serait le „Lieu d'honneur” où se trouverait tout ce qui a trait au resultat atteint de l'esprit national: la libération e l'unité. La forteresse de Beograd deviendrait ainsi une apothéose nationale.

Le second rayon serait „La partie mécanique”, où se trouverait tout ce que la science et l'art recetes donnent au point de vue de construction des villes. Ce serait un terrain fécond pour les sculpteurs et les architectes.

Le troisième rayon serait „La partie des villas”, où il faut concentrer toute l'attention aux belles vues, aux fleurs, aux verdure, aux allées et aux terrasses. Ce serait le lieu de prédilection pour le repos des Belgradois.

M. *Branislav Nouchitch*, écrivain et accademicien, considère que le monument au Roi Pierre doit être le monument d'une grande idée nationale et d'une grande époque historique. Ce doit être un des monuments les plus représentatifs de Beograd et il doit se trouver au centre de la ville.

Le tombeau du Soldat Inconnu, qui se trouve sur la montagne Avala, a 17 km. de la ville, doit être transferé au centre de la ville, devant le palais des Anciens Combattants. Il doit être dans un mausolée ouvert, avec un toit en bronze et des colonnes en marbre.

Au parc Kalemegdan, où se trouvent les vieilles forteresses, il faut faire un bloc des musées, tandis que le parc doit être embelli par des sculptures artistiques en marbre et bronze.

M. *Douchan Nicolaïevitch*, écrivain et publiciste, considère qu'il faudrait former à la Muni-

cipalité de Beograd un jury permanent et très large, qui s'occuperait du côté esthetique de l'exterieur de Beograd.

Au centre il faudrait élever le monument le plus important de la Liberation de Beograd. Ce monument pourrait rassembler en soi la grande victoire de Karageorge, avec la remise del clefs de la forteresse au Prince Michel, et l'entrée triomphale du descendant de Karageorge à la capitale, qui s'est liberée d'une occupation terrible. Ce trois moments de l'histoire de Beograd doivent être fondus en une conception majestueuse, en un symbole.

M. *Dragolioub Arandjelovitch*, professeur à l'Université, trouve que la Municipalité de Beograd et notre nation sont encore pauvres, et qu'au point de vue d'érection des monuments aux grands personages ils doivent allier l'utile au beau. Ce seraient des monuments sous forme des bâtiments publics utiles, pour les écoles, églises, bibliothèques nationales, hôpitaux d'arrondissements, bains publics, maisons des Sokols, marchés etc.

Et au centre de la ville qu'un monument artistique soit élevé au premier Roi Serbe et Yougoslave, Pierre Karageorgevitch.

M. *Drag. Arambachitch*, sculpteur, pense que la Municipalité de Beograd doit former au plus tôt un comité consultatif de nos architectes, urbanistes, peintres, sculpteurs et esthetes de façon que les côtés esthetiques de Beograd soient sauvagardés les plus possible à tous les points de vue.

Le monument au Roi Pierre doit être érigé avec une hauteur sculpturale imposante, personnifiant le Roi libérateur, le Roi de l'Unité nationale, le fondateur de la nouvelle époque

M. *Mil. Nicolaïevitch*, général, trouve que les premiers personages aux quels il faut ériger un monument à Beograd sont Karageorges, Le Prince Miloche, Le Roi Pierre, Le Roi Milan, Le Soldat Inconnu, Les Defenseurs de Beograd, Pierre Petrovitch—Niégoche. Vouk Karadjitch, Ilija Grachanine, Yovan Ristitch et Nicolas Pachitch.

Pour Karageorge la meilleure place est dans le parc Kalemegdan, parce qu'il est le premier qui a pris la forteresse de Beograd aux Turcs en 1806, soit au centre même de Beograd. Pour le Prince Miloche la place la plus adéquate est le parc Topchidère, devant son palais, où il a vecu et où il est mort; au Roi Milan à la forteresse de Kalemegdan, où il avait son état major militaire; au Roi Pierre au centre de Beograd; au Soldat Inconnu aussi au centre de la ville.

M. M. *Borissavlievitch*, architecte, ex professeur d'esthétique à l'École des Hautes Etudes Sociales à Paris, demande la formation d'un comité pour l'aménagement de Beograd, à la guise de celui qui existait déjà. Ce comité doit avoir un pouvoir illimité. Après cette constatation principale, l'auteur donne des propositions concrètes pour l'aménagement de toutes les places à Beograd.

M. *Stevan Bochkovitch*, général, directeur de l'Institut géographique de l'Armée, trouve que le monument à Karageorge doit être élevé sur les remparts de la forteresse de Beograd, au dessus de la porte qu'il a forcé en entrant dans le fort; le monument au Roi Pierre devrait être érigé à la même place. Sur la plus haute terrasse, au dessus du confluent de la Save et du Danube, il faut élever un mausolée à tous les morts pour le Roi et la Patrie, ainsi qu'à tous les grands hommes. A la même place il faut construire le musée militaire et transporter le tombeau du Soldat Inconnu.

M. *Alexandre Krstitch*, ingénieur, chef à la section des parcs de la Municipalité de Beograd, souligne le fait, que d'après le Plan général de régulation, il est prévu beaucoup de places à Beograd, qui sont urbanistiquement très bien arrangées.

Les monuments aux souverains et autres objets de cette sorte, d'une importance nationale, ne souffrent pas une décoration verte de plus grand style, mais exigent un milieu architectonique, des places de circulation, avec très peu ou même sans décor verte.

Pour les monuments qui rappellent un événement ou une place, ainsi que pour les monuments aux savants, littérateurs, artistes et hommes d'état, les squares, les parcs, les boulevards moins fréquentés de Beograd peuvent être très commodes.

Les places doivent être aménagées architectoniquement d'après l'esprit de l'art jardinière moderne.

Pour ce qui s'agit de la forteresse de Beograd, aujourd'hui il existe déjà une opinion, qu'il faut y former le centre historique et spirituel de notre état, notre Acropole nationale.

M. *Yovan Dravitch*, professeur. Les constructions artistiques de Beograd doivent représenter

l'incarnation de notre art nationale et de notre esprit constructif.

Le premier monument que Beograd doit élever c'est le monument au Roi Pierre. Le monument de Karageorge est de la même importance. Il doit être élevé par la Yougoslavie, parce que Karageorge est le créateur de la Serbie, et la Serbie est la créatrice de la Yougoslavie.

M. *Dr. Voia Kouyoundjitch* considère que le plus beau monument doit être élevé à l'Armée serbe, qui, révenant des guerres sanglantes, entra triomphalement en 1918 à Beograd libéré. Ce monument il le conçoit sous forme d'un arc de triomphe, semblable à celui à Paris. Au dessous de l'arc se trouverait le tombeau du Soldat Inconnu. Un monument digne doit être élevé au Roi Pierre.

M. *George Mano Zissi*, conservateur au Musée National. Notre premier devoir, dit il, doit être de restaurer et conserver toutes les traces existantes du passé. Il y a à Beograd encore un certain nombre des monuments de la vieille architecture d'une valeur historique indéniable. Toutes les places historiques doivent être marquées pour des plaques.

M. *B. Voïnovitch-Pelikan*, artiste peintre. Beograd, dit il, a reçu de la France la plus grande décoration de martyr du monde, la Légion d'honneur. Pourquoi? Parce que, pendant la guerre, 2000 maisons de cette capitale furent détruites par les grenades. Aujourd'hui il n'y a plus de traces de bombardement. Il faut décider que chaque maison construite sur l'emplacement d'une autre qui a été détruite par les obus, soit marquée d'un signe. Ce signe serait le profil artistique d'un obus, en métal, avec l'inscription: „Guerre mondiale 1914—18”. Ce signe, dans la façade, serait une preuve du martyr de Beograd.

M. *Branko Maximovitch*, architecte, traitant la question des places, dit, que l'importance des places est beaucoup plus petite maintenant, de par la nouvelle manière d'aménagement des villes, et qu'elles ont aujourd'hui une seule raison d'être: la vente des denrées alimentaires. Tous les autres noms spécifiques des places sont fargés artificiellement et appartiennent à l'histoire de la littérature urbanistique.

WWW.LIBRIE.RS
B
A
O
T
E
K
A

Тома Росандић, вајар

Естетска изградња Београда

Да би се одговорило на расписану анкету Редакционог одбора престоничког часописа „Београдских општинских новина”, требало би узети у опширно разматрање све могућности сарадње при естетском изграђивању једног савременог града. Требало би расправити и испитати све особине тих елемената, да би се дошло до закључка, који ће од тих елемената имати штетно, а који корисно дејство при извођењу једне овакве идеје. Нарочито би се требало задржати на проучавању, да ли ми имамо код себе све те елементе, који би били способни да осете потребу једног сопственог, националног карактерног израза у изграђивању своје престонице, да то осећање потребе из њих самих проистекне, као стремљење за изразом своје сопствене културе и цивилизације.

За извођење и успешно привођење у дело овакве идеје широког замаха, нису довољни само неки елементи, као, на пример, добри уметници и добра воља неколицине. Потребан је врло важан елемент колективног ентузијазма. Он се рађа из општег саосећања и разумевања, и као такав способан је за велика пожртвовања и велику љубав према делу. За свакога је разумљиво, да се из оваких остварења увек, ма да на разне начине, долази и до материјалног просперитета.

Постављени задатак може се постићи само до те границе, до које достиже моћ концепције свих потребних елемената, који при уметничкој изградњи Београда морају доћи у обзир. Свако дело биће онакво, какви су они који то дело раде. Из рада на идеји уметничке изградње Београда, да би се дошло до њеног пуног и успешног остварења, требало би, пре свега, одлучно избацити све данашње елементе зависти, интриге, личне користи, протекције итд. Ти елементи срушили би већ у самом почетку сваку и најлепшу идеју уметничког изграђивања наше природом ретко лепе престонице.

*

Да ли се може наћи пута и начина, да се задатак изведе несметано од нежељених елемената? По мом мишљењу може, али само кад би се радило вољом једне апсолутне власти, која би све те елементе умела и могла одстранити, која би умела и могла изабрати најбоље уметнике, вајаре и архитекте, те им

поверити свакоме посебице или у сарадњи одговарајући им посао. Њихов би задатак био да најпре даду пројекат, а затим да га реализују, бирајући по своме нахођењу, да ли ће још неки уметник са њима сарађивати, или ће извршан детаљ посла њему поверити. Могле би се, истина, и у оваквом збијеном, малом кругу апсолутне власти, појавити мане и штетне слабости горе наведене. Али, тачна

Споменик Доситеју Обрадовићу, у Универзитетском парку

је претпоставка, да је лакше наћи потребне позитивне особине код једне мале групе људи, индивидуално израђених, него ли код велике масе.

Да пређем даље на конкретно излагање своје идеје о остварењу постављеног задатка. Свакој општинској управи лако је доћи путем конкурса до једног дефинитивног и доброг естетски обрађеног урбанистичког плана за свој град. Конкурс такве врсте може бити и интернационалан, ма да би било много

боље и за нас поносније да буде домаћи. Јер у том, на око сасвим техничком раду, могу се наћи зачетци нашег стремљења, што се код странца никада неће наћи. Мислим да ће идеју о постављању олтара нашим светињама боље моћи да изведе и оствари домаћи уметник, него ли странац.

Урбанистички план нигде не би смео, ма и са најмањом изменом, додирнути предео двају Калимегдана, доњег и горњег града. Овај део Београда својом историјском прошлошћу, својим историјским остатцима и својим величанствено лепим положајем, мора бити предодређен за место олтара наших националних највећих светиња. Тамо треба доносити и постављати све оно што је достојно и што заслужује да наш народ подигне до почаст, дивљења и светиње. Зато се овај део наше престонице има издвојити од техничког изграђивања других делова, да би могао остати пределом чистога духа.

Да би се моја замисао о уметничком изграђивању Београда лакше схватила, ја ћу поделити Београд на три дела. Први део, два Калимегдана, са доњим и горњим градом, назвао бих „Место части.“ Други део, саобраћајне, пристанишне, пословне, забавне и друге квартове, назвао бих „Механички део“. Трећи део назваћу „Предео вила.“

Први део, „Место части“, настао бих да се планским, уметничким изграђивањем подигне до потпуне чистоће национално-религијског израза. Зато бих тамо сместио све оно што је у вези са чисто духовним збивањем и стварањем, као највишим постигнутим циљем народног духа: ослобођењем и уједињењем. На највишем платоу Горњег Града требало би поставити највећи и највиднији споменик. Нека се у том споменику осети, да се са њим величају и сва појединачна дела појединаца, поједине значајне народне епизоде, а кроз то да се глорификује и резултанта скупног рада. На „Место части“ требало би сместити све оне споменике, које Ви набрајате у Вашем цењеном позиву за анкету, као и све остале који имају карактер личног спомена, или карактер спомена значајних историјских народних догађаја. Оваквим радом добила би се идејна целина и место би добило симболику светиње. Никада ни на ком другом месту Београда не би се могао створити светији мир, који је потребан, да би се из освештане прошлости могла црпи снага духа за здравије постојање и срећнију будућност. Београдски град, како се из ове моје замисли види, постао би народна апотеоза. Много љубави мораће се унети у тај рад, да се не би профанисале и изгубиле оне чаробне побуде и топли осећаји, које у себи носе те увек живе зидине; требаће много фанатичне преданости, да се, украшујући их појача њихово духовно дејство.

Са страхом се питам: да ли ћемо ми то моћи извести? Али опет мислим: ако се и овде буде радило са љубављу, пијететом, фанатизмом и националним заносом, дело ће испасти добро, јер ћемо тако дати што највише можемо, а то је довољно.

Радећи по овој замисли, „Место части“ даје јасне могућности да Београд дође до чистог изражаја истински југословенске престонице, дајући места на овом светом земљишту подизању споменика, који би овековечили достојна дела појединаца из свих епоха народне прошлости, из свих делова данашње народне Краљевине и из целокупне наше народне историје. Разуме се само по себи, да би обрађени задатци по овој замисли дали јасан изражај, како је Београд кроз столећа у истини вршио улогу балканског и југословенског Пијемонта.

Други део вароши, „Механички део“, на својим трговима, у парковима, улицама и скверовима, који изићу из урбанистичког плана, нека да места и израза свему ономе што најновија наука и уметност даје у погледу модерног изграђивања вароши. Нека вајарство овде развије сву своју фантазију световног карактера, нека да дела чисто пластичне вредности, која ће по темама своје обраде бити чисти украс и тако деловати оживљавајуће на пролазнике. Архитекта ће овде моћи да развије сву уметничку способност не само на кућним фасадама, јавним монументалним палатама, киосцима итд., већ му данас стоји на расположењу и електрично осветлење, са којим се могу постићи успели светлосни увесељавајући ефекти, нарочито кроз многобројне боје, које се могу најуметничкије употребити. За сву ову нову врсту сретстава за декорисање једног савремено изграђеног и уређеног града врло су погодни тргови. На њима се могу извести фантастична осветлења. Ти осветљени тргови могу, као бајке, стварати безброј расположења у сваком правцу.

У трећем делу, „Пределу вила“, довољно би било обратити сву пажњу на лепе видике, добре путеве, укусно сађење цвећа, дрвећа и украсног зеленила, те на угодно осветлење. Лепе видике стварати погодним трасирањем и отварањем путева и пешачких стаза. Настаје да се ти путеви не затварају подизањем ограда на имањима и грађевинама. Поред тога да путеви буду добро калдрмисани, за што лакшу и удобнију шетњу, а тамо где избије леп видик уредити по могућности лепа одморашта са клупама. Тај лепи предео постао би тако најпријатније место за одмор Београђана, благодетан за освежење тела и духа, после напорног рада у вреви и хуци пословних квартова.

Бранислав Нушић

Питања око улепшавања наше престонице

Ја вам нећу одговорити на сва постављена питања. Извесна међу њима су ван моје компетенције, или су бар таква о којима нисам довољно размишљао. Одговорићу само на оно опште и најактуелније питање, које нам се свима и само собом намеће: *питање улепшања наше престонице*, које би јој обезбедило изглед и углед престонога града једне младе државе од велике будућности. Па и на то питање нећу вам одговорити редом који сте поставили, већ оним редом којим сам ја о појединим од ових питања размишљао. Моји одговори немају претензија да буду уједно и најсретније решење дотичних питања, али ће за њих доста бити ако буду бар сугестије, те изазову размишљање за поједине предлоге којима се баве.

I. Споменик Краља Петра

Одређујући место за подизање споменика Краљу Петру, морају се узети у обзир две околности а те су: значај споменика и, као што се то претпоставља, монументалност истога.

Споменик Краљу Петру није споменик једној личности, једном носиоцу круне, једном владаоцу, већ је то *споменик једној великој националној идеји, која је у Краљу Петру нашла своје остварење; то је споменик једној великој историјској епохи*. Такав споменик захтева да му се да *најугледније место*, у толико пре што се претпоставља да то буде један од најмонументалнијих споменика Београда, те према томе и један од највиднијих и најраскошнијих украса наше престонице.

Једино место које би имало све услове, које би такав споменик захтевао, било би оно на средини Теразија, где се сад налази провизорни водоскок а које је место намењено будућој монументалној Фонтани, која би могла добити и друго место, које ћу ја мало доцније и означити. Средина Теразија би било највидније место које том споменику по његовом значају и мора припасти. Свако би друго место (било је говора и о Горњем Граду), било мање видно што се не би могло допустити.

Као друго могуће место за споменик Краљу Петру, које би се још могло узети у

разматрање, била би она ширина испред новог парламента. Претпостављајући да ће једном завршен парламенат својим живо-
том дати нови и велики значај томе будућем центру Београда и претпостављајући да ће се нови, будући Краљевски двор, у тежњи да избегне непосредну везу са улицом, повући дубље у башту данашњег двора и

Споменик Кнегињи Зорки, на Великом Калимегдану

окренути лицем Александровој улици — то место испред парламента стиче необично повољне услове за један монументалан споменик.

II. Теразијска тераса

Теразијска тераса, оваква каква је данас, претставља једно зјало за снабдевање центра престонице ветровима. Како ни изглед, који се добио са те терасе, није толико ча-

робан (бескрајне равнице и мочвари), то се свакојако нити хоће, нити може остати при томе да та тераса остане и у будуће отворена. Она се свакојако мора затворити и било би само питање да ли да се то учини каквим архитектонским предметом, коме би био циљ само украс или да се потражи начин да се лепо здружи са корисним.

Општина наше престонице нема свога дома. Данашња зграда Општине београдске, и поред свих преправака, остала је и нерепрезентативна и забачена. Она може, тамо у будућности, можда послужити за смештај Општинске штедионице или Општинске библиотеке и Музеја, или можда, за која друга општинска одељења али за централну општину ни у ком случају. Када би Општина, продајом имања у Југовићевој улици, које би јој у том случају било излишно, откупила она имања у Наталијиној улици, која леже испод теразијске терасе, онда би се на тим имањима могла подићи монументална зграда Општинског дома Београда с тим што би завршни део зграде био узнет на терасу теразијску у једном полукружном облику, како би цео простор пред њом остао слободан и даље. Тај део Општинског дома, који би се изнео на терасу, примио би у своје просторије сва репрезентативна одељења Општинске управе а онај вишеспратни део који би силазио у Наталијину улицу сва остала радна.

На полукружном простору испред Општинског дома могла би се поставити будућа Фонтана, којој је сад намењено место на Теразијама.

На овај начин била би једновремено решена два питања и питање уређења Теразијске терасе и питање Општинског дома, који би тако добио највидније место у Београду.

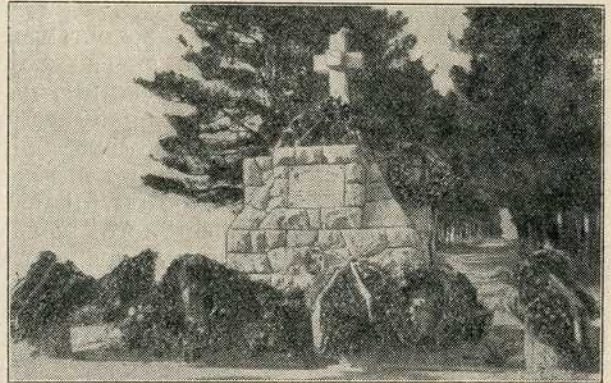
III. Незнани јунак

Незнани јунак има код нас двојако злу судбину. Прва је што је незнан, а друга што га ми чинимо незнатим, сахрањујући га четрнаест километара ван Београда, тако да је неприступачан баш онима којим је легенда о Незнаома јунаку управо и намењена.

Некоме је пре неколико година, управо одмах после рата, пало на памет да Незнаога јунака треба сахранити на Авали, како би оданде догледао цело Српство. Па није ваљда циљ гробу Незнаога јунака да он мртв догледа Српство, већ да ми живи догледамо њега... Међутим, његов гроб могу посетити само снобови београдски, који могу платити три стотине динара ауто, да би недељом по подне правили излет са својим пријатељима. Када се зберу у Београду као престоници разне корпорације оне изберу једног и двојицу из своје средине да однесу венац а сви остали не виде гроб Незнаога јунака. Основне школе када посећују престоницу из

унутрашњости, бришу из свога програма посету Незнаома јунаку, јер ко ће децу повести четрнаест километара пешке и толико исто натраг. Са свих тих околности место да буде ћаба, Авала је постала излетиште оних који хоће да се проводе, и којих Незнани јунак по најмање интересује.

Французи су свога Незнаога јунака поставили на сред парискога булевара, у темеље победнога стуба; Чеси су свога Незнаога јунака поставили у једној сали у самој Оп-

Гроб Незнаога Јунака, на Авали

штинској згради; ми смо га поставили четрнаест километара далеко од наших очију. Незнаома јунаку је место у сред Престонице, на домаку свију, на догледу свима. Као предодређено место за гроб Незнаога јунака је онај сквер испод Позоришта, испред Ратничкога дома. Ту би се имао саградити један отворени маузолеј; бакарни кров на мраморним стубовима. Под тим би кровом, на високоме каменоме катафалку лежао метални саркофаг у коме би почивао Незнани јунак.

IV. Доситејев универзитет

Тако се од некуд данас у обичном говору назива она зграда стила старога Београда, на крају Јевремове улице, у којој је некад Доситеј Обрадовић држао своју Високу школу. Историски споменик, који збиља заслужује да буде сачуван, али ја мислим да он није, нити ће бити довољно сачуван тамо где је сад, јер је наишла тако звана Јованова пијаца и њене шатре прогутале су овај културни споменик Београда.

Ја не мислим да је код тога споменика битно место на коме је сама зграда. Разуме се да би се и место могло обележити каквим стубом, који би казивао да је на томе месту била зграда прве Високе школе. Сама зграда, међутим, оваква каква је, има се пренети на дно улице Краља Петра и поставити крај Музеја Принца Павла у истоме фронту. Стилом својим она би необично добро пристајала уз конак Кнегиње Љубице у коме је

данас Музеј Принца Павла. Те две зграде, једна крај друге, претстављале би један мали блок старог Београда а сама зграда могла би згодно послужити да се у њој прошири Музеј.

Овај предлог изгледа, можда, мало необичан, али он има пуно оправдања за себе. Зграда, где је данас, неће бити сачувана и за мало времена биће упропаштена; зграда где је данас, сметња је правилној регулацији Јевремове улице, која би могла избити на Калимегдан кад би се та зграда уклонила.

Зграда премештена тамо, добиће нови значај а од свога историјскога значаја неће ништа изгубити. Та зграда претставља врсту културног споменика а споменик не мора увек бити на месту догађаја или успомене, ради које се подиже.

V. Блок музеја

Географски институт, који се налази на бедемима Београдскога града, данас је на том месту депласиран. Пре рата, када је град био неприступачан, када је то била чисто војничка тврђава, нигде погоднијега места једној тако поверљивој установи није било. Данас је баш тај део града постао отворен парк а у отвореном парку, који је свакоме приступачан, није тако згодан положај једноме заводу који се у најчешће случајева бави поверљивим пословима. Зграду за Војни географски институт требало би назидати негде у дворишту Бенералштаба или, можда, на ономе простору где је била Стара скупштина, одмах до Бенералштаба. Данашњу зграду, која зато и својом спољашношћу има све услове, ваљало би претворити у Војни музеј. Можда би се ту, на бедемима, лицем ка Калимегдану могао назидати и Национални музеј, као и Етнографски, те би то био један блок музеја, везан са Калимегданским парком. Везама, које би се дале постићи мостовима тај би блок могао бити врло приступачан са Калимегдана а те би зграде будућих музеја уз данашњу, у којој би био Војни музеј, биле видан украс престонице.

Ми и иначе немамо и нисмо сачували у престоници велике просторе за веће јавне зграде. Немамо место за оперу, немамо га за Народну библиотеку, за Народни музеј, за Државну штампарију, и ни за једну јавну грађевину. Ово би решење, можда, било олакшица и за ту ситуацију, јер би се бар једној или двома установама нашло овде место.

VI. Калимегдан

Калимегдан је на путу да постане један од најлепших и најинтересантнијих европских паркова, разуме се ако се и даље настави са његовим планским уређењем. При

уређењу мора се повести рачун и о украшавању Калимегдана. Оне разбацане бисте, које сад служе као уметнички украс престоничкога парка, не чине утисак украса. Њима није место тамо већ и зато што су подизане без система и са разноврсним наменама. Има тамо и биста појетата и добротворима и политичарима. Бистама се тим може потражити погодније место а Калимегдан се као парк мора украсити вајарским радовима (компо-

Споменик Вуку Караџићу

зицијама) на првом месту наших домаћих уметника, у мермеру и у бронзи. Такав би бар имао бити централни део великога Калимегдана, док би поједине алеје могле бити намењене појединим појавама нашега јавнога живота и борбе. Тако на пример: она алеја која од центра великога Калимегдана води ка павиљону „Цвијете Зузорић“ могла би бити парнаска алеја, где би са једне и друге стране биле у малим размацима бисте наших прослављених књижевника и уметника. Але-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ја која води из Узун-Миркове улице у Горњи Град могла би бити окићена бистама устаника и бораца за ослобођење Београда (Чарапић, Конда итд.), а завршена, можда, спомеником Карађорђевићима над самом градском капијом. Велика алеја према Сави могла би бити посвећена јунацима из ратова за ослобођење и уједињење итд.

Разуме се, све то претставља огромне издатке али, када се утврди у естетском уређивању града један систем и један програм, онда се макар и кроз дужи низ година иде циљу.

VII. Велики степеник

Овако напуштен и ороноу, као што је велики степеник који са Калимегданскога венца води краћицом на Савско пристаниште, права је ругоба престонице. Шесетих година, када их је Кнез-Михајло поставио, они су претстављали монументално дело; данас свакојачко не више. Питање би било дали би их требало реновирати или можда само мало нешто оправити како не би ружили престоницу. Ја сам за ово друго, јер мислим да би нов монументални степеник, који би спајао горњи Београд са пристаништем, требало подићи на дну Краља Петра улице у продужењу ове иза Патријаршије. Било је говора да се на тој падини изведе једна дизалица, као што је она у Загребу која спаја доњи са горњим градом, али ја мислим да је ова наша падина иза митрополије блажа но загребачка, а чини ми се и да је краћа те се дизалица не би показала ни као рентабилна. Лепи монументални степеник у ширини целе улице, необично би лепо завршио улицу Краља Петра и био један од ефектних украса престонице.

VIII. Јавни паркови

Сем Калимегдана, чијем се уређењу поклања последњих година похвална пажња, ми имамо још неколико јавних паркова, али они још нису довољно уређени.

Универзитетски парк на Краљевом тргу, постављањем споменика Вуку Караџићу моћи ће се сматрати као дефинитивно уређен.

Нови парк код Манежа, био би тек онда у могућности да се правилно уреди када би се зграда Манежа, у којој сада заседава Народна претставништво, сасвим подигла одакле а друго београдско позориште назидало негде на почетку новог дела Александрове

улице, испред Карнеџијеве библиотеке и Државнога архива. Када би Општина примила на себе да на плацу до Бенералштаба, где је заседала бив. Народна скупштина, подигне један величанствени Официрски дом, какав данашњим потребама и одговара, онда би у замену можда могла добити данашњи Официрски дом, порушила би га и тако би тек нови парк добио излаз на све четири улице и био један од најлепших паркова у средини престонице.

Данашња Ботаничка башта, која је некад била ван вароши изгледа ми да сада опколена са свих страна високим зградама, које бацају дубоко своје сенке, није више на својем месту. Не би ли могла Ботаничка башта да се измести гдегод у Топчидер а данашњи простор, који је већ пошумљен и стазама просечен, да се адаптира за један угледан парк тога краја?

IX. Излетишта

Београд има свега два излетишта. То су Топчидер и Авала. Сам Топчидерски парк, у котлини, није тако примамљиво излетиште. Други његов део, Кошутњак имао би се томе наменити и према томе уредити. Предњи део Топчидера, цела котлина све до утока Топчидерске реке, имао би се искористити за разна спортска друштва и установе од којих се нека већ налазе тамо. Тако, на пример, у тој би се котлини вероватно могао подићи и будући стадион; затим тркалиште (које већ постоји); соколска вежбалишта; простори за ногометне утакмице и све остало. Ту добро пристаје и шумарски музеј, који је већ основан; ту би тако исто добро пристала и Ботаничка башта, о којој је малочас било речи.

Кошутњак и Авала морали би се тако уредити да буду атракционе тачке, привлачне за излетнике, који ће тамо наћи све удобности.

*
*   *
*

Све изложено нити је ствар дана, ни месеца, ни године. Све то тражи велике материјалне жртве и дуги низ година за извођење. Али о свему томе требало би имати унапред смишљен и утврђен план и ја ове идеје нудим преко часописа „Београдских општинских новина“ само као скроман прилог онима који буду о томе плану размишљали.

Проф. д-р Драгољуб Аранђеловић

За подизање савремених споменика у Београду

По питању подизања споменика у Београду нашим народним великанима ја имам своје нарочито мишљење, које се, вероватно, неће слагати са мишљењем данашњих водећих кругова у Београдској општини, али које, позван од редакције часописа „Београдских општинских новина“, износим на овом месту.

Тачно је, да је тешко наћи не само престолицу него и најобичнији град у културном свету, који би имао тако мало споменика народним великанима као што је Београд... Док их други градови имају већ толико да не знају где ће нове споменике подизати, дотле се они у Београду на прстима једне руке могу избројати...

Али и ако Београд има тако мало споменика, то не значи да их у данашње време треба подизати онако како се то у другом, срећнијем и богатијем свету радило. И ако високо ценим чисту уметност, и ако волим лепо, без обзира на то што оно не пружа обичне животне материјалне користи, и ако бих волео да је Београдска општина и наш народ у могућности да својим великанима подигне такве споменике, за које би били меродавни само обзира савршене уметничке лепоте, ипак налазим да ми, на жалост, за сада и за још дуго време, не можемо и не смеемо такве споменике у Београду подизати...

Београдска општина и цео наш народ врло су сиромашни и остаће сиромашни за још дуги низ година, можда још за читаву једну генерацију. Потребне Београда са својим огромним пространством и ретким насељем, који чине да Београд изгледа као једно велико село у многим својим деловима, не допуштају тај лепо луксуз, чисто уметничке творевине у подизању споменика. Једна престолица која нема ни довољно зграда за основне, средње, стручне и високе школе, која нема зграда за болнице, ни пијачне зграде, ни оне за смештај сиротиње, ни јавна купатила,

ни једне општинске зграде за позориште, ни градске (а ни државне) библиотеке и многе друге зграде за јавне потребе и многа хумана удружења, ни довољно цркава за своје православно становништво, мора мислити на то да лепо удружи са корисним...

По моме мишљењу погрешка је била и у томе што се тако није поступило и по целој нашој земљи, нарочито у Србији. Да се о томе водило рачуна, Србија би, на место разних доста скупоцених, а неестетичних споменика у виду каменних стубова и т. сл., који су у многим местима, са знатим трошковима, подигнути, имала много корисније а опет лепе споменике у виду корисних јавних грађевина за школе, цркве, народне библиотеке, среске болнице, јавна купатила, за соколске установе, пијаче и др.

Тим путем мора и Београд поћи. Нека се у разним крајевима Београда подижу архитектонски лепе грађевине за горње циљеве. Нека се једна лепа школска зграда назове именом Његоша, друга именом Вука Караџића, Доситеја... Нека једна лепа црква носи име словенских апостола Ћирила и Методија или српског свеца и за Београд заслужног српског владара Деспота Стевана Високог, друга српског мученика кнеза Лазара... Нека Општинска библиотека добије име српског Тиртеја Филипа Вишњића... Нека се у Горњем Граду београдском, где је живот изгубило хиљадама српских мученика у току векова крваве историје Београда подигне, пошто се се цео Горњи Град претвори у величанствен парк, дивна црква у славу знаних и незнаних српских јунака, а уз њу склоништа за српску сирочад...

А на Теразијама, испред „Москве“ где је сада водоскок, нека се подигне уметнички израђен споменик првом Краљу српском и југословенском после тужног Косова, Петру Карађорђевићу...

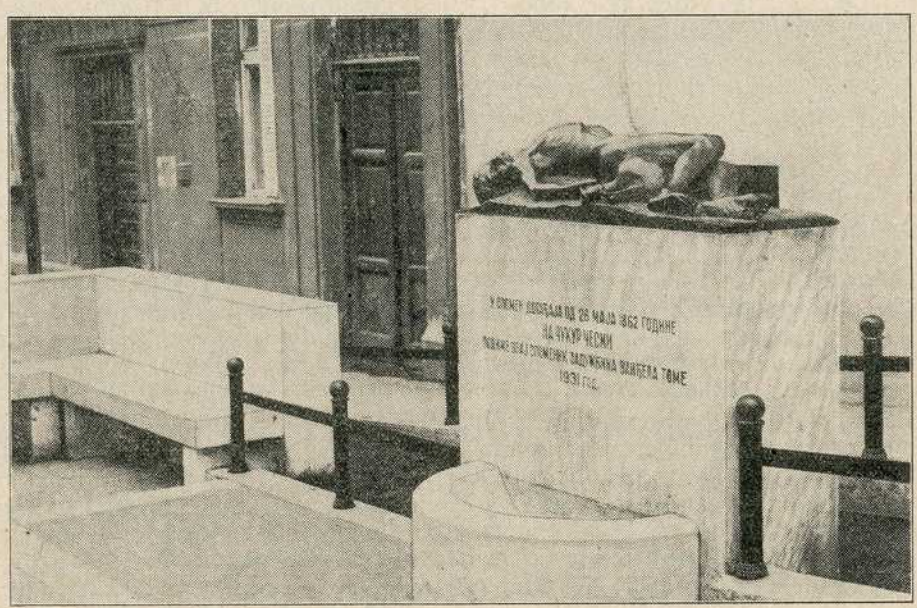
Душан С. Николајевић

Споменици Београда

Београд је, у погледу естетском, сасвим заостао. Иако је на сјајном положају и ма да располаже свима природним условима да буде једна од најлепших светских вароши, модерни Београд је, с архитектоног гледишта, доста вашарски шарен, а нимало типичан. Мали број је кућа које могу задовољити уметничко око, а и те се куће губе у безброју зграда без икаквог стила, произвољних и неуспелих комбинација из разних стилова, или

уме да се искрено диви архитектоној лепоти царских задужбина.

Шта имамо ми од скулптуре у Београду? Споменик Књазу Михаилу је просечан коњанички споменик, без уметничког ентузиазма и нединамичан. Па, ипак, је тај споменик још увек један украс у једној вароши без скулптуре, као што је Београд. И уколико је већи украс што је Књаз Михаило, и ако спољно портретски, релативно добро дат и што су ре-

Споменик на Чукур чесми

неспретних подражавања архитектонских екстраваганција...

Скулпторски момент у Београду скоро и не постоји. Уопште, наше вајарство није довољно развијено. Један од разлога томе несумњиво лежи у чињеници да је код нас скулптурска уметност, у правој смислу речи, новог датума. Дobar део нашега народа био је под културним утицајем Византије, где се није неговао култ кипа. Доцније је наишао Ислам, који је, такође, био противник кипарства. Сликаство и неимарство имају своју богату историју. Ова историја сликарства и неимарства огледа се и у нашој народној поезији: стихови нашег народног песника често су читаве слике, а тај наш народни песник

љефи живље изведени и донекле карактеристични. О мање-више декоративним калемегданским бистама не може се говорити с једног вишег уметничког гледишта. Са тога гледишта, од свих калемегданских скулптура једино се Роксандијева фонтена (Рибар са змијом) може сматрати као уметничка добит за Београд. Кад је реч о г. Роксандићу, треба одати признање његовоме мртвом дечку са некадашње Чукур-чесме. Овај дечак је израђен анатомски беспрекорно и суптилно је моделирање одличног скулптура г. Роксандића. Па, ипак, намеће се питање, да ли је требало извајати мртвог или живог дечка. Зар не би била већа служба уметности да је дечак жив, а да је уметник у погледу и осме-

www.ub.com.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дечаковом изразио сав његов болни удес?

Добар је Валдецов Доситеј, и ако би он могао бити постављен и у Јени, Грацу, ма где, а врло добар је Јовановићев Панчић. И тако, брзо, дођосмо до Мештровићевог Споменика наше захвалности Француској. Мештровић је

Победник

велики мајстор. Чак и врло велики, али ако реч мајстор узмемо у ужем смислу те речи. Он моделира широко и сигурно. При свем том, сав замах става његове физиолошке фигуре не садржи ону дубоку динамичку елементарност која долази из уметничких дубина и вихора. Погрешно је њега поредити с Микеланђелом, јер Микеланђелова тела нису само као тела снажна, него и као психологије. Циновско женско тело из Мештровићеве скулптуре би, можда, пре одговарало ономе што Немци зову колосално, него ли француској спиритуалности!

Кад је реч о подизању вајарства у Београду, треба се нарочито зауставити на Мештровићу. У својој скулптури он је изнео многе спољне ознаке динарскога типа, али се у Мештровићевом скулптурском стварању овај тип, ни као спољни, није довољно израдио. Као ђак бечке сецесије, Мештровић је кроз једну школу, чији стил не одговара ономе што је суштствено у нашој раси, пригушивао у себи своју расу. Као да је и сам то осетио.

Мештровић у последње време тражи од византиске уметности надахнућа. Збила се једна чудна и занимљива игра с овим подражаваоцем византиске уметности: он, истовремено, појачава оно што је спољно у византијској уметности, а несвесно, уноси у своје стваралаштво доста од бића католицизма. Мештровићеви излети у византиску уметност нису продрли до њене сржи и због тога Мештровић не би могао да са пуним успехом скулптурски изрази психу онога дела нашега великог народа на који је Византија претежно утицала. Мештровићева високо обдарена скулптура, дакле, није потпуно расна, а знатно мање од тога је балканска. Ми морамо, међутим, стварати нашу културу на изворима дубоког и недокучивог Балкана, који ће тек рећи своју реч у културном животу целога човечанства.

Та наша вера у Балкан није у стању да нас учини нетолерантним према страним ве-

Споменик Јосифу Панчићу, у Универзитетском парку

ликим уметницима. Кад наш данашњи најбољи и највећи вајар не успева да потпуно оваплоти дух наше расе, наше историје, онда се, самим тим, поставља питање, да ли данас вајарско подизање Београда као престонице треба поверити само и искључиво домаћим уметницима? Мишљења сам да се данас не

смеју обићи и страни уметници, ако се жели доћи до одиста одличних творевина скулптурске уметности. Ја верујем да ће се један туђ уметник моћи инспирисати на нашој историји и да ће бити истински талентованих туђинаца који ће нашу расу осетити, можда, дубље од најистакнутијег југословенског мајстора. Не треба ни у ком случају изоста-

Што се тиче питања на којим би местима ваљало подићи поједине споменике држим да би најважнији споменик, споменик ослобођења Београда требало поставити на оној ширини пред хотелом „Москва”. Овај споменик би могао везивати Карађорђеву циновску победу са предајом градских кључева Књазу Михаилу и са триумфалним уласком Карађорђевог потомка у престоницу која се ослободила једне страшне окупације. Та три момента у историји Београда треба слити у једну величанствену замисао, или симбол.

Близу Карађорђевог парка, на узвишици с које се спушта ка Теразијама, треба поставити два споменика: споменик Краљу Ослободиоцу Петру Карађорђевићу и споменик Незнаома Јунаку. Ово ваља учинити због тога што је достојни унук Дивотника из Тополе чуо глас историских дубина и желео

Споменик Ђури Јакшићу, на Калимегдану

вити уметнике осталих словенских народа, нарочито руске...

Естетско подизање Београда је необично крупан проблем. Због тога би при престоничкој општини требало образовати један широк и сталан жири, неку врсту комитета за естетско уређење Београда. Ако би чланови овога жирија били људи од високе културе, знања и искуства, развијеног смисла за Лепоту и од праве толеранције, која би се ослободила свих пагубних утицаја толиких медиокритетских котерија; укратко, ако би чланови овог престоничког уметничко-урбанистичког одбора били достојни високог задатка, уверен сам да би њихово деловање било благотворно по даљи развој и развитак наше престонице.

* * *

Споменик Војиславу Илићу, на Калимегдану

жеље свих незнатих мученика и хероја наше болне и славне историје.

Пред Калимегданом, преко пута од хотела „Српска Круна” требало би иставити статуу наше националне слободе и нашега духа. Ја замишљам четири наша исполина: журе некуд, у даљину, у светлу будућност. Грабе напред као да их креће једна религија, Бог на-

ше историје. То су четири сина земље ове који су у исто време и четири родитеља: Карађорђе, видовити Филип Вишњић, Милош и Вук Караџић. Сељаче, што чува два-три јагањца, гледа у њих нетремице и усхићено као у дугу и као у неко драго и свечано привиђење.

У самом Граду би требало поставити фигуре истакнутих бораца из Карађорђевог борбе око освајања Београда. Ту, у Граду, нека буде и споменик хетеријанцу Риги из Фере.

Да би се показало све богатство традиција Београда, као престонице, ја сам слободан да учиним један предлог. Мештровићевог Победника требало би уклонити, јер је то једна несадржајна, уопштена декоративна фигура, која са историјом Београда, нашим наслеђима, с душом Београда нема никакве везе. На његово место требало би поставити Деспота Стевана Високог. Њему беше Београд престоница и тако би се и неупућеном странцу показало да Београд и као престони град има својих дугих традиција. Деспота Стевана би требало у једној циновској фигури изградити по његовим ликовима из његових задужбина Манасије и Каленића. Добро би било ако би се на истакнутом градском бедуму према ушћу Саве у Дунав оставио огромни рељеф грба Београда. Нека тај поносни грб држе сељаци. Међу њима би морао бити и Милисав Чамција, који је при Карађорђевог заузимању Београда певао на топу. И у ноћима нека се тај грб осветли и нека светли као најсветлија кула-светиља васцеле Југославије...

Узгред буди речено, оно, што Београду не достаје, то су фонтене. Варош, која лежи на сливу дивних и дубоких вода, нема фонтене. Међутим, поред тога што је доста и историјских места која чекају да буду украшена фон-

тенама, не сме се заборавити да фонтена пружа могућност раскошних скулпторских варијација и комбинација.

Споменик Ђури Даничићу, на Калимегдану

Захвалан „Београдским општинским новинама“ на поверењу и пажњи.

Душан С. Николајевић

Dr. Мил. Борисављевић, архитекта,
б. професор естетике на Ecole des
Hautes Etudes Sociales у Паризу

Изграђивање тргова и уређење Београда

На Ваш љубазан позив, да учествујем у анкети о изграђивању тргова и подизању споменика у Београду, т. ј. да Вам одговорим на четири питања, која се односе на горе постављени проблем, ја бих, право да кажем,

Сл. 1 — Идеја за водоскок на Теразијама

више волео да сам Вам се захвалио на том позиву. Зашто?

Јер 1) та четири проблема су и сувише комплексна, да бих могао олако о њима говорити; 2) за њихово решење потребно је не само дубље размислити, већ и имати доста времена на расположењу, а ја то немам.

Међутим, ја волим свој Београд и посвећивао сам доста пажње његовом урбанистичком уређењу у ступцима београдске штампе. Било је ту речи о „проблему позоришног трга“, о „теразијској тераси“, о „урбанистичком решењу око будућег храма Св. Саве“, о „уређењу котежа Неимар“ итд. Какав је био резултат тог напора? Нажалост никакав!... Једва сам успео, и то после скоро четири месеца борбе, да решим питање скверова на „Неимару“ и ако је то питање било толико јасно, да се није ни постављало. Па ипак... Дозволићете, да је то обескуражавајуће. Како да се доскочи томе злу? Одговор је прост: конституисањем једног „Комитета за уређење Београда“, као што је и раније постојао а чији сам имао част да будем члан. Иначе, овако је немогуће уређивати нашу престоницу. Чиновници су чиновници, а многобројни утицаји у Општини су познати... И онда, како је, под таквим условима, могуће говорити о уређењу Београда? Ранији комитет био је састављен од елите наших стручњака: професора Универзитета, хигијеничара и естетичара. Сваки од њих могао је на седницама у пуној слободи да изнесе своје идеје; чиновници су били само његови извршни органи и референти. Створите понова тај комитет и то са неограниченом — диктаторском — влашћу и онда ће Београд имати неког ко се о њему брине. Иначе, о њему ће се бринути чиновници општински, од којих се не могу захтевати ни идеје, ни самосталност, већ само решавање чисто техничких проблема. Дакле, дајте нам, или комитет или једног *Hausmann-a*, који би се сав, и у пуној слободи, посветио урбанистичким проблемима Београда. Закључак: у погледу урбанистичком за нашу лепу престоницу до сад ништа није урађено, нити се може урадити, ако његово уређење и даље остане посао канцеларија и буде подложен разноврсним утицајима позваних и непозваних момената. Шта ту, дакле, може и најспособнији шеф, а камо ли један чиновник!

Проблем подизања споменика неможе се поставити пре проблема уређења саме вароши. За то уређење, као што је познато, расписан је био конкурс, добивена су била

најбоља решења, створен је био комитет за разраду дефинитивних планова и... шта је урађено? *Ништа!* Београд је остао оно што је био и пре тог конкурса, изузевши извесне делове периферије. Тај генерални план остао је у главном *неизвршен*. Јер, ко све ту није баратао... Према томе, одговорити на питање уређења тргова значило би, у ствари, мењати тај прескупи плаћени генерални план. Ко би на себе узео ту тако велику одговорност? Могуће је, али то би било неозбиљно. Остаје, онда, шта? Одговорити на питање овако постављено: у оваквом какав је Београду, где би било најзгодније поставити споменике? Покушаћемо, да на то питање дамо наш од-

тим разноврсним бојама фасада; још мање у том горе и доле од разних висина зграда, са неједнаким висинама главних венаца и утврђивањем у висину помоћу неукусних атика, које личе често на каква вешала! Теразије је требало изграђивати по једном утврђеном плану и строго се придржавати *габарита*. Затим, са Теразија треба избрисати оне мале и ону тешку и високу Вагнерову ограду ухапшене скверчиће, и дати овом тргу један бри-сани, широк простор као Place de la Concord у Паризу. Јер, Теразије су и тако сувише уске. Тако рашчишћене Теразије са којих би се на првом месту имало уклонити оно на-казно турско тулбе (киоск код Албаније!),

Сл. 2 — Друга идеја за водоскок на Теразијама

говор. Али, ма какав тај одговор могао да буде чему он има да служи, тад, као што рекосмо, још нисмо решили *предходни проблем*, проблем уређења а не вароши по већ усвојеном генералном плану, који има чак и силу закона? Па ипак покушајмо... *Теразије*. Узмимо Теразије, тај „салон“ Београда како смо га једном приликом назвали. Правилно решење овог нажалост скоро *јединог* трга у Београду могуће је само путем конкурса (чак и међународног). Тај би конкурс имао да реши *оно што још није упропашћено*. Јер, ту се назидало већ доста и зидао је ту сваки како је хтео: „Москва“ је, у стилу аранђеловачке грнчарије, „Прашка Банка“ у чешком бароку, „Централна Банка“ у веома неуспелој „модерној“ архитектури, „Југобразил“ једно почетничко дело итд. Теразије, по нашем мишљењу, морале су бити израђене не у том оријенталском хаосу и галиматијасу од разних стилова и побачаја архитектонских; не у

добила би се слободна подужна осовина за споменик и један монументални водоскок, (сл. 1 и 2), постављен у центру, на место оне бедне штрцаљке. Затим, како Теразије имају само једну поенту, а то је кафану „Албанију“, то би на ову била сва пажња обрађена, пошто она затвара перспективу Теразија. Ту на место „Албаније“ имала би доћи или монументална грађевина уметнички саграђена или би се исто чело имало затворити, као у Паризу на Place St. Michel, чија је поента решења вероватно по угледу на Fontana Trevi у Риму (слика 3).

Приметимо, да би, уместо централног водоскока, могао доћи, можда срећније, какав стуб као Тројанов у Риму или онај на тргу Бастиље или Вандомском тргу у Паризу. Тај стуб би могао на свом врху да носи статуу Краља Петра Ослободиоца, а на његовом стаблу би могли бити алегориски рељефи ослободилачких ратова. У естетичком погледу то

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

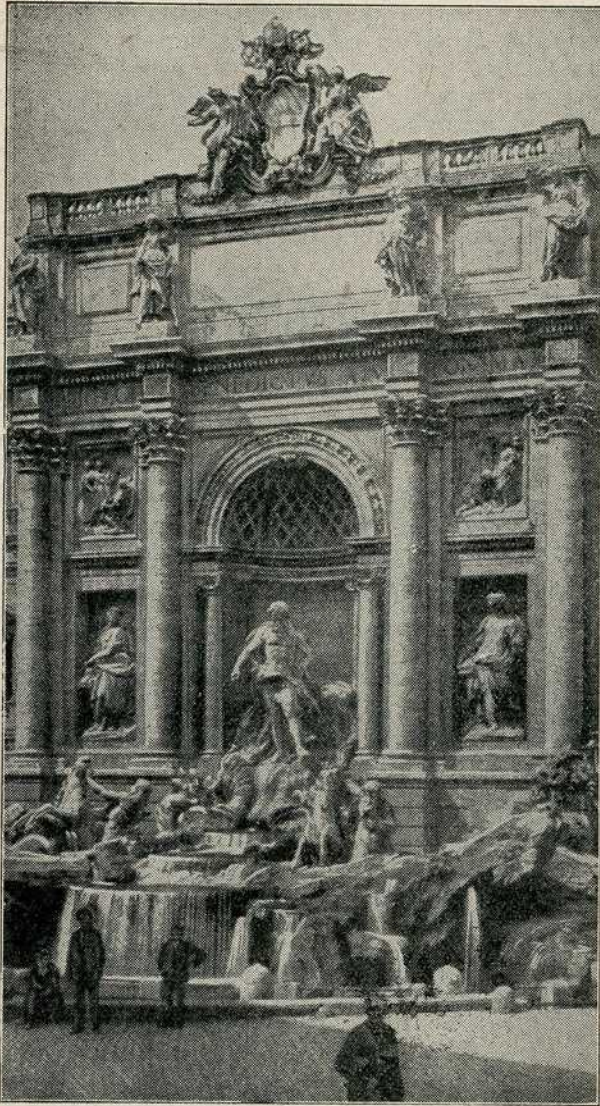

би решење било срећно и због мале ширине Теразија, т.ј најбоље би одговарало форми овог уског, а дугачког трга. Најзад, овакав би монумент најмање затворио перспективу Теразија и био и за саобраћај најгоднији.

решење у Риму са спомеником Виктору Емануелу II (сл. 5), односно овде споменик Краљу Петру.

Позоришни трг

Рекосмо да Београд има само Теразије као трг. То није сасвим тачно, јер постоји и „Позоришни трг“. Само овај је другостепеног значаја; у њега се не улива онолики сплет најважнијих вена. Теразије су срце Београда, док је „Позоришни трг“ споредан орган његов. Он то не би био, да је изведена улица бр. 18, која би везивала са њим цео дунавски крај. Овако, он би могао и да не постоји да није већ направљен. Ово тим пре, што је са-

Сл. 3 — Идеја за решавање поенте Теразија

Остаје нам да поменемо још једну капиталну тачку Теразија. То је простор између „Балкана“ и „Москве“. Управо то је поента Теразија за његову попречну осовину. На њу се мора обратити највећа пажња. Ту треба да дође, једна монументална грађевина конвексне форме према тргу тако, да са силуетом „Москве“ и „Балкана“ прави 3/4 круга. У средини би имао да дође споменик „Браниоцима Београда“ или би можда ту дошао водоскок (као у сл. 2) са фигуралним завршетком. Тај споменик замишљамо као онај у Марсељу, звани Монумент des Mobiles (сл. 4). То би била ствар специјалног конкурса. По нашем мишљењу не би најзад било немогуће ни оно

Сл. 4 — Споменик у Марсељу, звани: Монумент des Mobiles

свим уз Теразије, којима много не помаже. Јер, осим улици Поенкареове он не служи ничему, пошто је Васина кратка и умире саобраћајно већ код Класне Лутрије. Али, пошто већ постоји, онда му оставимо облик, који му

је дао Генерални План и дајмо му толико потребну улицу бр. 18. Ака се ова улица не оствари, онда бисмо га без великог мишљења смањили, повукавши линију од угла Радојловиће радње ка апотеци Кушаковић. (сл. 6), а улицу Поенкареову уливши је у Кнез Михајлову. На тај би начин „Позоришни трг” орговарао својој намени и вредности и била би ублажена бесмислица: да буду два трга један поред другог. Што се тиче Обилићевог Венца, њега би требало продужити до пресека са Зеленим Венцом, преко Космајске ул.

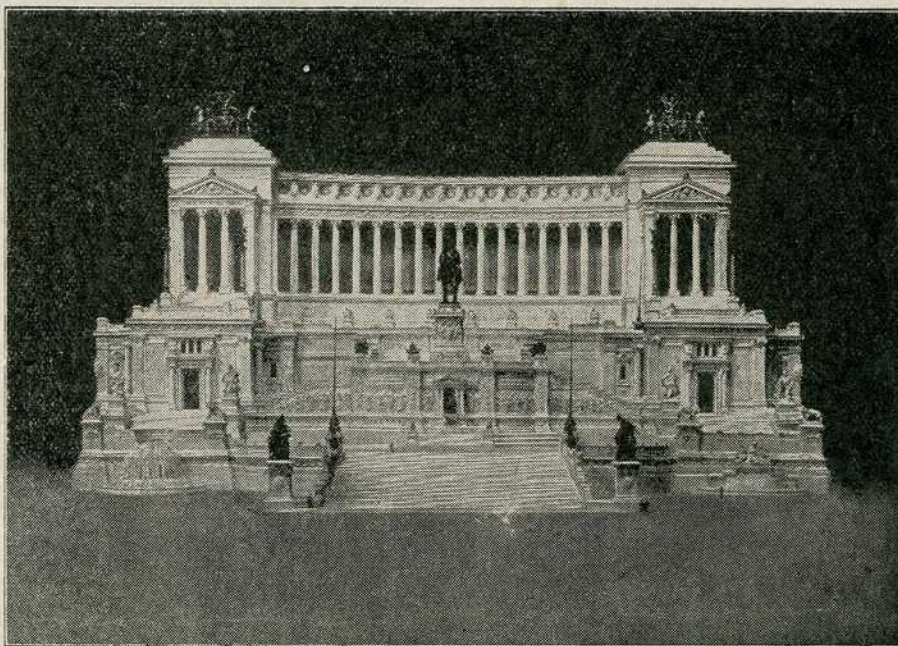
Сквер Ратничког Дома

Можда би најпогодније било, да се споменик браниоцима Београда подигне у скверу

обрађеној као Siegesalle у Берлину, с леве и с десне стране. Да ово не би, као што се све код нас ради, било ситничарски замишљено, требало би ову алеју продужити право у град, порушивши ону неуспелу имитацију неког средњовековног кастела. Ово би била, најзад, једина природна и естетичка веза Београда са градом, односно града са Калимегданом; ово би, у исто време, било и јединствено монументално решење.

Горњи и Доњи Град

Они би имали да буду првенствено одређени за музеје (војне, градске и народне). Остали део употребио би се за стални вашар, евентуално и стадион.

Сл. 5 — Идеја за поенту Теразија

испред оног неукусног Ратничког Дома, додавши поред тог централног споменика још неколико мањих (статуа или биста) великим јунацима.

Простор испред Парламента

Ако се задржи решење Генералног Плана, т.ј. ако се обради део дворске баште према Парламенту, онда би, поред Теразија, овде било најпогодније место за споменик Краљу Петру Ослободиоцу. Овде би дошле још и статуе и бисте великих државника југословенских.

Калимегдан

Он би се најбоље употребио за споменик књижевницима и научницима и то у алеји, која чини продужетак Кнез Михајлове ул., алеји

Универзитетски парк

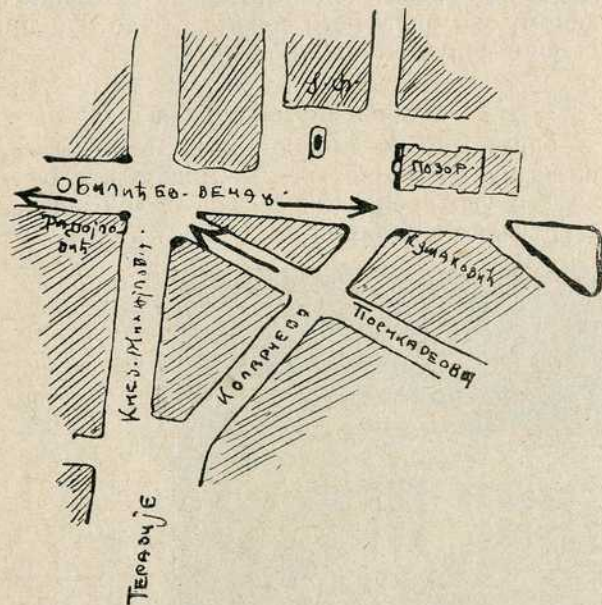
Исто као што Позоришни трг нема свој *raison d'être* поред Теразија, тако ни Универзитетски парк нема свог смисла поред сасвим блиског Калимегдана, тим пре што он није у комплексу приватних станова, нити на некој звезди од улица, већ прекопута Универзитета. Овај би парк требало поравњати са Узун-Мирковом улицом и поставити на ивици Југовићеве Управу града Београда, извукавши је из рупе у којој данас чучи. Ништа не би сметало, да остане испред Управе града и један део парка, који би био лепа декорација за ову. Овако решен, ово би био најлепши трг Београда, оивичен Универзитетима и монументално схваћеном зградом за Управу града, као панданом Универзитета. Овде, у парку, или ако њега не буде, на тргу биле би статуе професора Универзитета и просветних великана југословенских.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

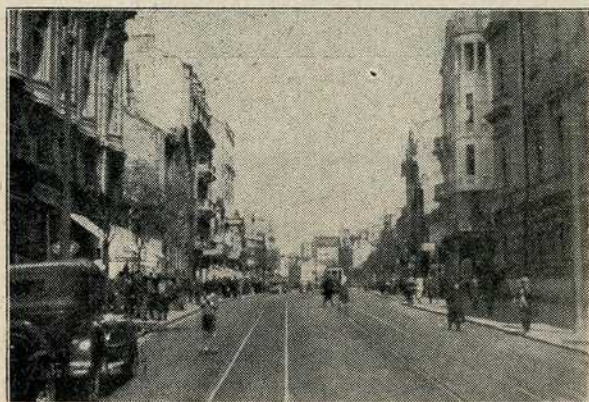
Нови тргови

Видели смо, да Београд нема тргова, у правом смислу те речи, осим Теразија. Треба-ло би створити нове и то у виду rond-point-a као најестетичкије и најугодније форме за саобраћај. Предвиђамо их 1^о испред Славије. Овај најважнији нови трг био би толико по-

Сл. 6

ребан у исто време и веома леп, ако би се монументално обрадио. У његовој средини замишљамо им један Arc-te-triumphe, пошто је туда ушла у Београд победничка армада. 2^о на раскршћу Милешевске, Крунске и Кичевске.

Поглед из Краљ Миланове ул. на Теразије, данас

3^о Косовске, Дечанске и Пашићеве (веома потребан ради деконжестирања саобраћаја), са једним спомеником у среди ради архитектонског завршетка свију улица, које се у њ уливају.

Трг око катедрале Св. Саве

О овом урбанистичком проблему писао сам у „Политици“ и цртежом представио ње-

гово решење, које је у многоне било усвојено од Општине, али, на жалост, не у потпуности. Времена, међутим, имамо, да и овај проблем решимо великоварошки и европски.

Ево у најкраћим и овлашним потезима мог одговора на питање, које ми је поставила редакција „Београдских општинских новина.“

Улаз у Универзитетски парк

Свако од њих представља једну засебну и озбиљну студију, које тражи пре свега много времена, него што смо га имали. Београд је још млад урбанистички и била би велика штета, ако се његовом уређењу не би приступило озбиљније и савесније него до сада. Грешака је учињено и сувише; крајње је време, да се са њима престане и да се на место импровизације и лутања нађе сигурна метода и рад повери као што смо рекли, једном специјалном

Поглед на Географски институт и Споменик Француској, са улаза на Велики Калемегдан

стручном комитету од ауторитета. Урбанистички проблем Београда је имајмо на уму, веома тежак и за најдаровитијег урбанисту.

Главна је то да се урбанистички проблем Београда не сме ни ситничарски, ни на парче схватити. Јер, ако то буде и даље, онда је уређење његово безнадежно и за сва времена пропало.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Мил. Ј. Николајевић,
Ђенерал у пензији

Које споменике треба подићи у Београду

Раније управе Београдске општине, на жалост, нису обраћале довољно пажње слободним просторима у Београду, који би се могли употребити за паркове, а они би били од двојаче користи грађанству. Прво, што би у центру вароши било места за разоноду деце и људи на чистом ваздуху, а друго што би се у тим парковима имало угодних места за подизање споменика заслужним људима за народ и државу. С тога оба ова питања данас наилазе на скоро несавладне тешкоће. Имамо велики број заслужних људи којима хоћемо да изразимо видним знаком нашу захвалност, а немамо у нашој престоници угодних места где то можемо да изведемо.

Пре једно тридесет година указала се прилика да се је могао откупити, и то за јефтину суму, квадрат земљишта између улица: Милоша Великог, Краља Милана, Крунске и Добрињске, земљиште на коме онда још нису биле подигнуте скупоцене грађевине „Врачарске штедионице”, г. Милоша Савчића и друге. Било је решено да се то земљиште и откупи; учињен је предлог Народној скупштини и она је за ту цел и одобрила 5 милиона динара, колико су за онда вредела та имања, али је доцније све то пало у воду, не знам из којих разлога.

Даље, сећам се да се у том времену говорило и о откупу земљишта између улица Краља Александра, Краља Милана, Кајмакчаланске улице и оне поред данашњег старог Двора, па се и од тога одустало.

Најзад, тада се желело још, да се откупи и земљиште г. Ђоке Симића (данашње руско посланство) са намером, да се ту, испред Двора, сагради једна модерна лепо украшена тераса са које би се добио изванредан поглед ка Кошутњаку, Чукарици, у правцу Обреновца и ка Земуну. И то је пропало.

Што ово није изведено велика је штета за лепоту Београда као и за здравље његових грађана. Са једне и друге стране Двора били би леви паркови, а пред њим слободан видик. Данас је немогуће исправити ову погрешку, јер за такав рад биле би потребне огромне суме новаца, које Општина нема. Да је то урађено у своје време, Београд би имао велике паркове у самом центру града и као таквим потпуно угодним за споменике народним великанима.

Ово сам напоменуо колико да се забележи наше сасвим уско гледиште на све животне проблеме, гледиште које никад не иде у даљу будућност. Тада се није водило довољно бриге о проширењу града и потреби грађана

Споменик браниоцима Београда, на Новом Гробљу

једне велике вароши као што је морао постати Београд. Али, не вреди нам ништа нарицати јер се те грешке не могу данас радикално исправити. Зато нам ваља мислити како и шта ми можемо и требамо да учинимо, да би се одао у престоници видан знак нашег истинског признања заслужним нашим људима.

Прво што немамо довољно материјалних сретстава у добу ове свеопште светске кризе, а друго што у престоници данас, имамо врло мало одговарајућих и угодних места за подизање достојних споменика, морамо се задовољити мудро поступношћу у овом раду

Детаљ са споменика Браниоцима Београда

и почети га, Божјом помоћи, без оклевања. Ових особа којима дугујемо захвалност има велики број, али почети са најважнијим и тако поступно ићи даље, из године у годину, јер се овакви радови не смеју вршити на брзину. Ту су потребне деценије.

У прве особе којима требамо подићи споменике долазе ове личности: Вожд Карађорђе, Књаз Милош, Краљ Петар, Краљ Милан, Незнани јунак, Браниоци Београда, Његош, Вук Караџић, Илија Гарашанин, Јован Ристић, Никола Пашић.

Затима: Стојан Новаковић, д-р Јован Цвијић, Јован Скерлић, Филип Вишњић, Јован Мариновић, Стојан Протић, Милорад Драшковић; Војводе: Радомир Путник, Живојин Мишић и Степа Степановић; ђенерали: Милојко Лешјанин, Коста Протић, Зах, Јов. Белимарковић и Ђура Хорватовић.

Колико је мени знано од угодних места за споменике имамо:

1) Горњи Град, 2) Калимегдан, 3) Сквер пред хотел Круном, 4) Универзитетски парк на Краљевом Тргу, 5) Два теразијска сквера:

већи и мањи, 6) Пред новим Парламентом, 7) Сквер пред „Политиком“, 8) Парк где су до скоро биле касарне Краљеве Гарде, 9) Карађорђевићев парк, 10) Парк пред Студентским домом, 11) Сквер пред Министарством саобраћаја, 12) Жељезнички парк у Карађорђевој улици и 13) Сквер на „Обилићевом Венцу“ (или „Топличин Венац“, не знам баш тајан назив).

За Карађорђа је најбоље и одговарајуће место на Калимегдану, баш на месту где је данас споменик подигнут Французима. Ту је он и био. Не разумем зашто то место није и данас за то заузето. Незгодно ни било, истинна, данас премештати француски споменик, али је давањем тог места за другу сврху учињена историографска погрешка. Ово место доликује за Карађорђа поглавито зато што је он први отео Београдску тврђаву од Турака 1806 године и друго што је то једно од најугледнијих места Београда. У недоумици сам које би му такође најугледније место дао кад ово већ не могу. Можда би било угодно место на средини Калимегданске шетнице која води упоредно са Савом, онде где та шетница делом испада ка Сави, па је можда нешто проширити и преудесити за ову циљ. Треће место угодно опет је заузео Географски институт; одатле би се Карађорђе видео из даљи-

Споменик изгинулим трећепозивцима у Карађорђевој парку

не, али и то је заузето. Четврто, мање угодно место, је на бастијону градском који лежи десно од уласка у тврђаву са калимегданске стране, тако да гледа у правцу Васине улице. Свакојако Карађорђу се мора наћи видно место. Да је већа површина теразијских скверо-

www.univ.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ва, ту би се у једном могао подићи споменик и Карађорђу и Краљу Петру у другом. Према данашњем стању београдских слободних и најугоднијих места ја не би нашао угодније. Има још једно место у Београду, које би, чини ми се, било најбоље за споменик Карађорђу, а то је, да се сруши кафана „Албанија“ и на том месту подигне споменик Карађорђу. Истина да би то стало знатних сума, али Карађорђе то заслужује. Несумњиво, да је ово место по положају своме, у центру Београда, најбоље. Решење овог избора нека учини сама Општинска управа.

Кнезу Милошу одговара место у Топчидеру, у парку, пред Топчидеским конаком, где је живео и умро.

Краљу Петру свакојако у центру града у теразијском скверу, пупку Београда.

Краљу Милану у Горњем Граду на месту гди је био пашин конак. У тој згради он је имао свој штаб Команде Активне војске и као Командант много је допринео напретку наше војске и ударио солидан темељ њеног успеха у ратовима 1912—1918, те му то место најбоље и одговара.

Незваном јунаку угодно је место теразијска тераса, између хотел „Москве“ и хотел „Балкана“. Ово му место боље доликује него на Авали, може му свако прићи, помолити се Богу, да му се свакодневно на гроб полажу венци и цвеће и да му стално гори кандило. Французи су свог Незваног јунака положили испод Тријумфалне капије, на Елисејском пољу.

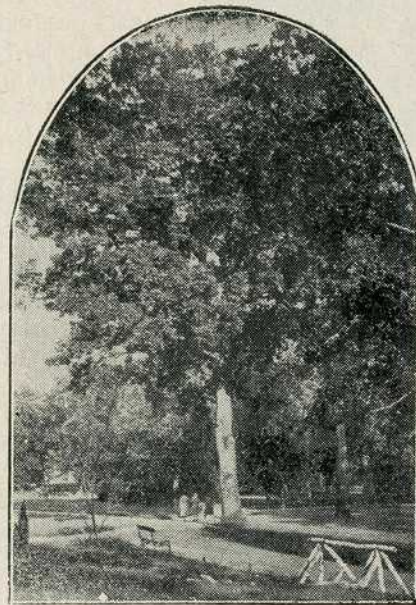
Политичарима најбоље одговара парк пред Парламентом;

Научницима у парку пред Универзитетом; Војводама на Калемегдану, пред тврђавом;

Бенералима, војсковађама из ратова за ослобођење 1876, 1877 и 1878 нови парк на месту старих гардијских касарни.

За остале наше великане има места у другим напред наведеним парковима и скверовима.

Ово моје мишљење част ми је доставити Уредништву часописа „Београдских општинских новина“ с молбом да верује, да сам све ово изложио по мом схватању и искрено.

Драг. Арамбашић, вајар

Београду треба дати достојно постоље

Одлично уређени часопис „Београдске општинске новине” кренуо је опет једним више но похвалним путем: да ступцима својим упуту на праву стазу, стави на дневни ред естетску страну Београда. Верујем да ће анкета, на чије учествовање редакција „Београдских општинских новина” позива наше познате историчаре, архитекте, уметнике,

„Београдске општинске новине”, у свом 12-ом броју, од 1932 године, донеле су одговоре наших познатих архитеката на анкету о архитектури Београда. Овај број „Београдских општинских новина”, треба сада да пружи београдској читалачкој публици и одговоре на анкету о планском подизању и постављању споменика нашим народним великанима.

Као рођени Београђанин — а помало већ и стари Београђанин, — вајар при томе, веома се радо одазивам позиву цењене редакције.

Пре но што бих одговорио на постављена питања, сматрам за дужност да упозорим да је изградња Београда после рата, на овамо петнаест година, била одвише брза, несмишљена и безобзирна према самом природном положају Београда. Уздигнут својим природним положајем над сремском и банатском равницом, са тврђавом Града на почетку гребена, у лепим и мирним линијама, Београд је требао у наставку тврђавиних мирних линија да продужи изградњу свога центра повишавајући их према благом успону пут Авале. Тако би Београд добио и компактну силуету једне снажне целине и једног Пијемонта. Посматран са гвоздених прилаза од стране Земуна и са водених прилаза Саве и Дунава, Београд вам даје силуету једне старе дворучне тестере у којој су многи и многи зупци поломљени. Контурални израз неба — *Himmelsschnitt* — неповратно је изгубљен а са њиме и материјализација Југословенског Пијемонта. Београд посматран са Авале даје вам утисак *разграђености*. Нигде једне продужне контуре: све разбијено, разваљено. Подигнут на гребену дугом 8 километара, са стрмим падинама и благим изданицима коса, створен за лепе заобљене линије, Београд нигде не успе да се заобли, и ако му све предратне улице несвесно изохипсама греде.

Београд због те сувише брзе изградње, нема данас скоро ни једне једине улице, која би била архитектонски решена. Он је због такве жустрине у изградњи, изгубио из вида будуће потребе у трговима, трговима сунчаних и ваздушних плоха. Београдска општина би, по моме мишљењу, требала да што пре образује при своме Отсеку за грађење и из-

Споменик Кнезу Михаилу

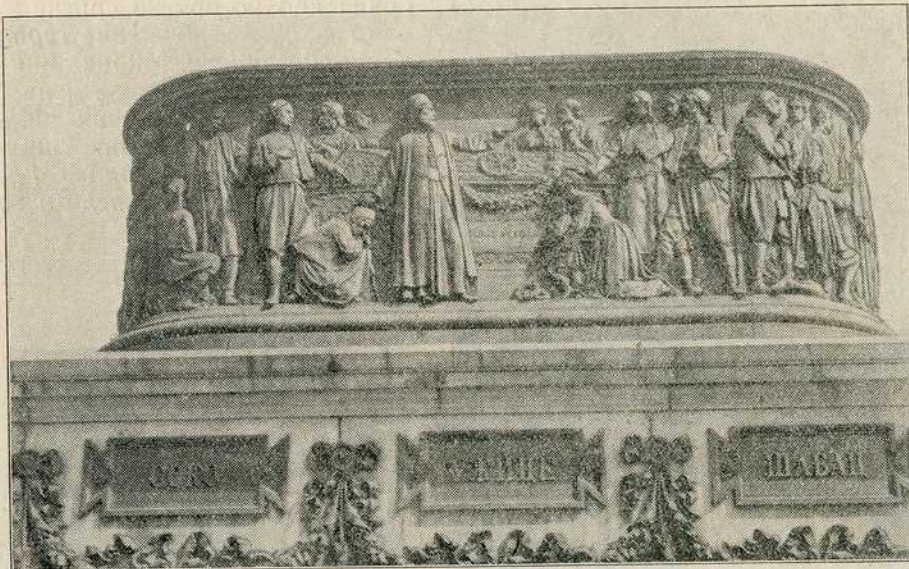
естете, књижевнике и старе Београђане, наићи на срдачан одзив. Тиме ће се редакцији органа Београда ставити на расположење обилан материјал у саветима и опаскама, те да се после прохујалих ратова, седом и гордом Београду да достојно постоље, које му по његову природном положају — као једном од најлепших у Европи, — и припада.

www.градње један саветодавни одбор од наших познатих архитекта, урбаниста, сликара, вајара и естета, како би се, што је могуће више, у сваком правцу, заштитиле естетске стране Београда. Ово рекох као рођени Београђанин.

Што се тиче питања: који су тргови у Београду најприкладнији за подизање споме-

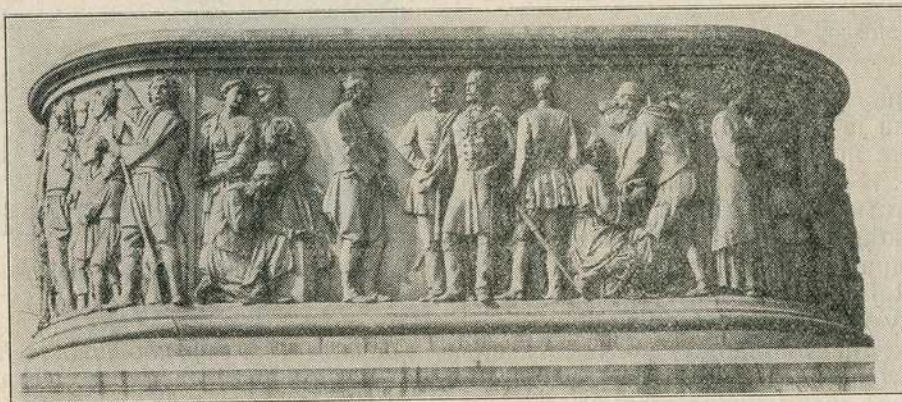
вршиоца заветне мисли, треба подићи на платоу Горњег Града. Ту је место споменику Краља Петра Ослободиоца. То је место почетак нашег Државног Васкрса под Великим Вождом Карађорђем, а то је и место за споменик легендарног Извршиоца Народне заветне мисли, Краља Петра Ослободиоца.

Рељефи на споменику Кнеза Михаила

ника, односно које би споменике на ком тргу требало подићи, а нарочито питања где би се требали подићи споменици Краљу Петру Ослободиоцу, Браниоцима Београда, Незнаком Јунаку, Његошу, Кнезу Милошу, Вуку Ка-

Споменик Браниоцима Београда, монументалан и достојан силних жртава које су дате, треба поставити на Теразијама где је водоскок, јер ту би он био свакодневни потсетник и поука наступајућим покољењима. Када је

Рељефи на споменику Кнеза Михаила

рацићу, Филипу Вишњићу, Риги од Фере итд., могу да кажем следеће:

Споменик Краљу Петру Ослободиоцу када се буде подизао, а он се мора подићи, са сумом довољном за један споменик са великом основом, импозантном скулптурном висином, персонифицирајући Краља Ослободиоца, Краља Ујединитеља, творца нове епопеје и из-

већ реч о споменику Браниоцима Београда, изненађује ме да Одбор за подизање споменика није предвидео и споменик плаим студентима Универзитета, омладини Универзитета, чији су слушаоци гордо и без страха, покопавши својом смрћу себе, своје идеале, покопали и наде и узданице свога народа. Место томе споменику је у средини парка пред

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Универзитетом и то само и искључиво томе споменику и ни једном другом.

Споменик Незнаоком Јунаку, великом и архитектонски обрађеном споменику, сам је народ обележио место, а то је Авала. Основа

чидерског Брда, ако је то пак немогуће, онда на будућем парку пред зградом Дома Средњешколаца, Задужбине Његовог Величанства Краља Александра Првог, на Топчидерском Брду.

Што се тиче тога како би требало решити питање реконструкције и очувања Горњег Града као историске српске Акрополе, мислим да се у основе саме тврђаве Горњег Града не сме дирати. Мирне линије које има треба одржавати и надаље и не треба их рецкати додавањем излишних шиљбокана, изузев где су основе несталих шиљбокана остале видне. Паркирање Горњег Града ваља изводити са што мање дрвећа и већином великим

Споменик Јовану Суботићу, на Калимегдану

тога споменика јесу градска платна Порче од Авале, висина је тога споменика небо и замишљао архитекте пројектанта.

Споменик Његошу, скромно мислим, не би имао лепшег места но у парку Студентског Дома, Задужбине Његовог Величанства Краља Александра Првог.

Споменик Вуку Караџићу, требало би поћи у парку на Обилићевом Венцу.

Споменик Кнезу Милошу, монументалан и достојан његових дела, могао би се поставити у парку код железничке станице.

Споменик Филипу Вишњићу би био несумњиво најбоље пласиран на самој Звезди Топ-

Споменик Јовану Гавриловићу, на Калимегдану

чидерским плохамма, као што је Калимегдан и до сад са успехом паркиран. Оставити што више видика, јер ти видици, без премца у Европи, са много сунца, ваздуха и изгледа, постаће опоравилиште наших растрганих живаца.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Бенерал **Стеван Бошковић**,
директор Географског института

За нашу Акрополу

Пре свега врло сам захвалан на позиву Општине београдске, односно њеног одличног часописа, за сарадњу на овим значајним питањима уређења Београда. На нека од постављених питања дајем ова своја мишљења у најопштијим цртама:

1) *Споменик Вожду Карађорђу*, треба подићи на бедему гратског равелина, високо изнад капије, кроз коју је он продро при заузећу горњег града.

2) На томе месту *реставрирати мост* са Калимегдана преко рова за равелин, којим је Карађорђе и јуришао на град.

3) Испод моста, у крупној размери (колико димензије дна рова допуштају) изградити *рељефну карту* целе Југославије, која би се са моста могла посматрати.

4) *Споменик Краљу Петру Великом Ослободиоцу* подићи јашећи на беломе коњу у пуном Краљевском орнату, онако како је он туда на белцу пројахао за време својега крунисања, поздрављен од целог народа нашег.

5) Огромна, висока *спомен грађевина* да се подигне као *мазулеум и споменик* свима палим за Краља и отаџбину, и свима националним великанима — умним, просветним, културним итд. Изградити га на највишој тераси Горњег Града, изнад састава Дунава и Саве, тамо где је пре рата био Главни Бенералштаб (а где је сада она позната камена клупа). Изградити је и обојити тако да се види и с оне стране Саве и Дунава скоро из целе Војводине.

6) У тој високој спомен — грађевини да буде и *Војни Музеј*, а на врху у округлој пространој кули изградити и удесити (по примеру других познатих) *паноптик-панораму* једне од главних наших битака (Кумановску, Битољску, Кајмакчаланску и т. сл.).

7) Ту, поред те саме грађевине, или у саставу њеном, код приземља, удесити *гроб Незнаног Јунака*.

8) Испред те грађевине, лево и десно, на сву ширину, удесити падину горњег ка доњем граду *амфитеатрално* за посматрање доњег града, кога очистити и уредити за *стадион* и за *сајам*.

9) *Ратно острво* обезбедити довољно високим кеовима и уредити као *малу Венецију*.

Ето неколико идеја за уређење наше Акрополе, од којих су неке, можда, доста смеле, према данашњим финансијским приликама, али оне не морају бити све и од једном остварене. Умешан урбаниста нека их само добро у пројекту разради; нека се тај план рада на културном украшавању Београда начелно усвоји, те нека уђе у програм изграђивања наше престонице, и у току будућих деценија оствари.

Бићу веома срећан ако сам овим предлозима услужио Општини града Београда у њеном својском заузимању за што рационалнијем и што естетичнијем изграђивању наше драге престонице и наше Југословенске Акрополе.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Инж. Александар Крстић
шеф Отсека за паркове О. г. Б.

Улепшавање Београда

Анкетом, која је на дневном реду, похвално је истакнута жеља да се потпомогне правилно решење естетско-урбанистичких проблема истакнутих при изградњи наше престонице. Постављена питања се односе на радове који треба да служе у првом реду улепшавању Београда, али да они истовремено илустрију историју и материјализују културу целокупног нашег племена. Зато ови проблеми превазилазе домен чисто комуналне делатности и добивају много шири значај, национално-културни. Додуше сви послови око уређења Београда имају то обележје, јер је у питању престоница, која треба да репрезентује цео народ. У овом конкретном случају, треба да се заинтересује цео народ и сви његови друштвени слојеви, више него у ма ком другом естетско-урбанистичком проблему.

Но поред свега тога, не могу избећи а да не изразим бојазан пред вероватноћом да ће у овој анкети пасти много предлога, који ће нас више удаљити него приближити циљу. А ако се жели, међутим, онемогућити решење једног проблема, треба само тражити оне утопистичке пројекте који се унапред могу оценити као неизводљиви. Морамо признати да често нерализовање наших потвата долази баш због несразмере између расположивих материјалних сретстава и првобитних наших замисли. То нас обесхрабрује и удаљује од извршења наших намера. Примера ове диспропорције имамо доста. Да споменемо само генерални план за Београд, који благодарно и сувише многобројним изменама полако али систематски, губи све оно што је у њему било битно. Даље генерални план Топчидера, кога сада дебелу слој прашине покрива а који не би био изводљив ни за Њу-Јорк а камо ли за Београд. Али све то није сметало да се за њега учине знатни издаци. И најзад, да споменемо историју изградње Светосавског храма, која се за сада своди на хроничну припремну акцију но која је поред тога већ сувише карактеристична да би смо јој могли с поузданошћу предвидети срећно „окончаније”.

Ту смо жртве једне типичне црте у нашим нагонским схватањима, која се драстично може упоредити са грандоманијом. Далеко од тога да овде пледирамо за оскудна решења у материјалном погледу, када су у питању споменици од опште националног значаја и када

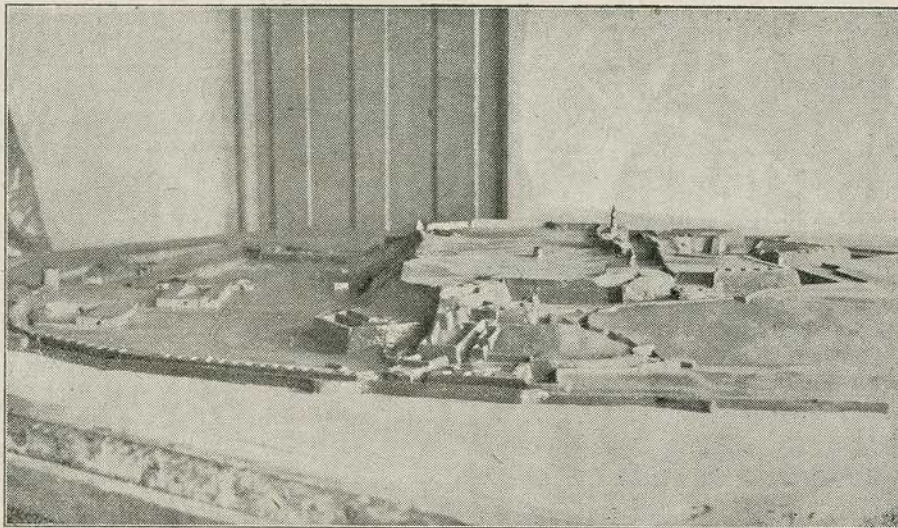
је у питању материјализовано манифестовање наше велике прошлости, али смо без резерве само за решења реална, разумна, која ће идејно бити богата, оригинална, док њихова материјална страна може бити скромнија, без претензија на раскош, која сама по себи није увек довољно укусна. И таква дела могу бити велелепна, јер истакнути принцип материјалне скромности не искључује уметничку монументалност. Неоспорно је да треба озбиљно да помишљамо на естетски развитак наше престонице. Крајње је време да и ми плански — са знањем онога што хоћемо — уредимо свој Београд. До сада све што је урађено на уређивању Београда носи обележје нужности и најнеопходније потребе. Врло мало има досадашњих радова који искључиво треба да служе украшавању Београда. Наравно томе је крива послератна хаотичност, као и данашња криза, те није ни чудо што се под таквим околностима није могло учинити ништа замашније у том правцу. Саме прилике нису дозвољавале да се предузимају озбиљнији радови ове врсте. Уметнички процват једнога града увек је везан за рефлекс општег просперитета његовог становништва. Према томе оправдано може пасти примедба да и садашње финансијске недаће и тешко привредно стање неусловљавају потхвате у том правцу. То је апсолутно тачно. Али не треба заборавити да је као свака криза тако и ова пролазна, и да она не сме да буде разлог да ми на наше задаће не мислимо и да се за њихово решавање не припремамо, па чак шта више у границама могућности и отпочнемо нашу делатност. Још један разлог више оправдава овакав поступак. Како у свакој кризи увек има више психолошког (опште неповерење, пољуљан морал итд.) него стварног узрока, треба баш материјалним манифестацијама отклањати менталне појаве тј. неопходно су потребне извесне сугестије која ће нам уливати оптимизам у бољу будућност.

Пре свега, треба истаћи факат да за сада Београд још не обилује прикладним трговима и подесним местима за пласирање споменика. Чак шта више онакви какви су данас београдски тргови и скверови, мишљења сам да ниједан од њих не може примити споменик већег значаја без претходне веће реконструкције.

У генералном плану предвиђено је више тргова са неоспорно врло лепим урбанистичким решењем. Већ се приступило и остваривању већине од њих, само што ниједан нема потребан архитектонски оквир за један значајнији споменик, или ако га има није довољно естетичан а о монументалности да и не говоримо. Под таквим неестетичним и хаотичним околностима не помаже монументалност самог споменика, нити његово спретно архитектонско решење, а још мање лепа скуптурална замисао. У појединим случајевима то би могло да има само негативних резултата, јер би све то претстављало драстичну противност својој неприкладној околини.

Тако моментално стоји Београд у погледу погодних тргова за подизање споменика владоцима, као и других споменика од општег националног значаја.

Модел Београдске Тврђаве према стању из 1920 год.

Одлучно смо противни подизању уметничких монумента овог типа на ма којој другој варошкој површини осим на главним прометним трговима. Ово нарочито важи за Београд као нашу престоницу.

Такви споменици пре свега не трпе зелену декорацију већег обима, већ изискују искључиво архитектонски миље.

Сада да истакнемо принципе којима се треба руководити при избору места за споменике општег националног значаја. Они се могу укратко резимирати у ово неколико речи: прометни тргови града који ће са својим околним зградама чинити достојан архитектонски оквир самом монументу, са врло мало или уопште без зеленог декора.

Сасвим друкчије стоји ствар са споменицима који су везани за извесан догађај или место као и са споменицима јавним радницама, научницима, књижевницима, уметницима и политичарима. Ту је избор много

лакши. Скверови, паркови, мање прометни булевари Београда — са много мањим реконструкцијама — могу бити савим подесни за пласирање ових споменика. Наравно и овде треба водити рачуна те споменике научника и политичара постављати по скверовима и булеварима или на њиховим раскрсницама, док споменике књижевника и уметника распоређивати по парковима, у чисто зеленом декору и оквиру.

Пре него што пређемо на директан одговор по анкетним питањима, унапред ћу још упозорити да ћу анкетирани проблем третирати више са тачке урбанистичко-естетског гледишта, не претендујући да улазим дубље у историјску суштину саме ствари, јер за то има далеко позванијих од мене. Исто тако не могу да улазим у детаљно архитектонско-уметничко решавање питања којих се желим

овом приликом само идејно и летимично дотаћи.

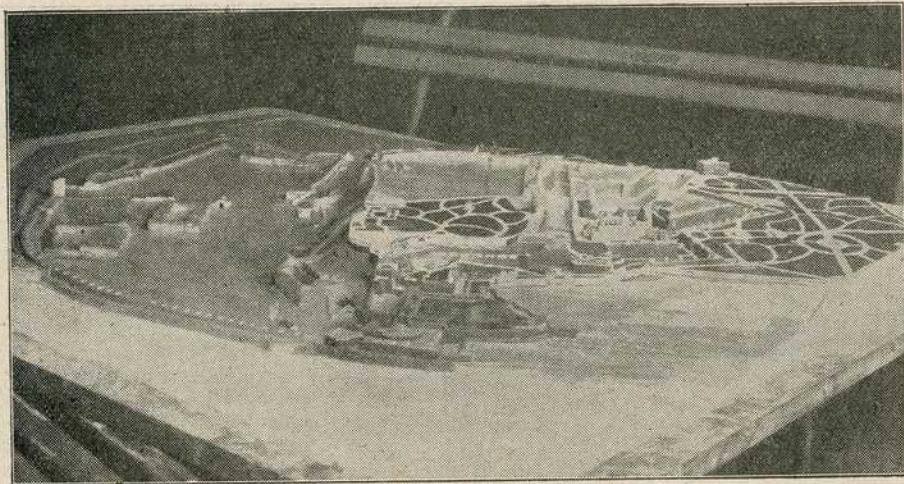
1) У погледу прикладности београдских тргова за подизање споменика већ је речено да је она испод минималне. Није ту једино крива њихова асиметрија. Напротив, често пута она је тражена и врло прикладна. Као н.пр. Хусов споменик у Прагу на Старомјестском Намјести, који је решен врло добро и у погледу скулпторалног решења, које чини примерну хармонију са околином. Ту је асиметричност на веома згодан начин искоришћена до пуне уметничке визије.

Али н.пр. кад је у питању наше Теразије, мислим да је ту подизање већег споменика потпуно искључено. Не због тога што је Теразије асиметрично и што нема главне осовине, већ због тога што је то један трг неправилан, неестетичног и произвољног облика, који смо наследили још од Турака и који поред свих досадашњих корекција није у мо-

гупности да естетски прими један већи значајан споменик. Његова неестетична неправилност само би се још више потенцирала оваквим објектом. Све околне улице улазе на Теразије под разним угловима који би онемогућили складну перспективу на један вертикалан објекат, ма где пласиран на овом нелепом простору. И његова конвексна површина иде у прилог овом гледишту, да не спомињемо нивелету и др. чињенице које би отежавале постављање споменика. Што се тиче теразијске терасе ту ствар стоји сасвим другојачије. У нивелети самог Теразија ту би се дао пласирати један величанствени споменик, који би завршио овај централни и веома прометни престонички трг. Плато, на коме би се подигао споменик, регулацијом „Балкана“ везао би се тако са Теразијама да би чинио саставни део овога трга. С друге стране пак,

Његова силуета би се оцртавала још издалека. Било је предлога да се Теразије на овом месту затвори једном великом грађевином. Ту су служили као мотивација и оправдање јаки ветрови због којих би било — рекло се — целисходно ову панораму затворити, макар и по цену укидања богатог и сликовитог видика. Ово је потпуно погрешно, скоро наивно. Ветар, који је у питању, зв. кошава, дува са сасвим супротне стране. Она се не може зауставити тиме што ће се изградити баријер (препона) на супротном — у правцу њеног дувања — крају трга! Напротив, баш они ветрови које желимо очувати овим би се елиминисали. Друго место, које би такође могло да буде погодно за изградњу споменика Краљу Петру и које би исто тако одговарало овом значајном објекту јесте оно, које је предвиђено и по Генералном плану тј.

Модел Београдске Тврђаве према садашњем стању

плато би имао још лепше перспективне будућности, релативно лако изводљиве. Ја нисам никад био за она решења која су тежила да затворе Теразије са ове стране јер сва стремљења данашње модерне науке истичу потребу да се тргови што више отварају, проширују. То су тенденције савремене варошке регулације. Ово тим пре треба да нам буде принцип пошто је у питању посао који је једним делом већ остварен. Потребно је само извршити експропријацију друге половине земљишта, забранити изградњу кућа са више од два спрата у овоме делу Краљице Наталије улице, да се не би једнога дана затворило јединствени видик. Цело земљиште иза споменика обрадити у виду парка са једним монументалним степеништем а за све околне зграде прописати израду фасада у стилу који ће одговарати овом истакнутом месту.

Ја не видим боље место за подизање споменика Краљу Петру Ослободиоцу од овога. Ту би споменик доминирао главним варошким тргом и једном величанственом панорамом.

у Краљ Александра ул., између Двора и Нове Скупштине. Неоспорно је да се и овде може наћи достојно архитектонско решење.

Споменик Браниоцима Београда требао би да дође на будућем тргу на Булевару Ослобођења, код Метеоролошке опсерваторије. Незнаком јунаку у горњем граду, о чему ћу доцније опширније говорити; Његошу у будућем парку на Таш-мајдану, Кнезу Милошу пред конаком у Топчидеру. Вуку Караџићу, као што је већ предвиђено, у средњој рундели у Академском парку код Универзитета. Само што се ту не би могле усвојити при реконструкцији парка извесне сугестије које иду на то да се отвори на споменик перспектива из Вука Караџића улице. Не треба изгубити из вида да та улица не избија перпендикуларно на сам парк већ косо; под таквим околностима пласирање споменика би било немогуће, да оно не дође у потпуну дисхармонију са непосредном околином. Само, међутим, та је перспектива прекинута ве-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

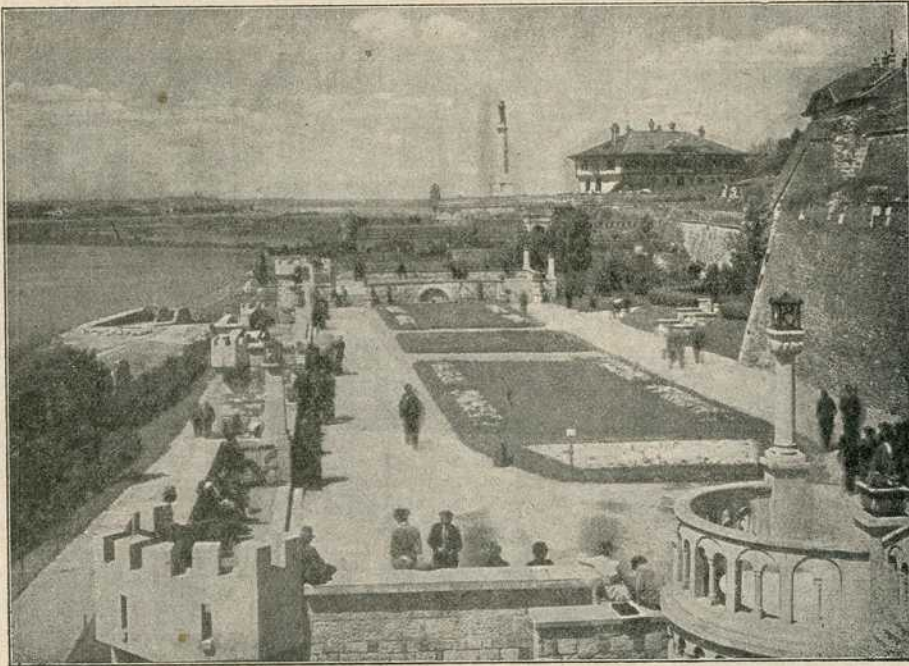

ликом капијом и споменик се без сметње може поставити тако да лицем буде окренут право према зградама универзитета. Све друго у погледу предложене обраде могло би се усвојити само не видим реалну потребу свих тих измена. Филипу Вшњићу би могао споменик доћи у Студентском парку, док Риги од Фере на једном градском платоу и то пре у доњем него у горњем граду.

Постоје и друга погодна места за подизање споменика у Београду. Али без сумње да има и да ће бити још многобројнијих потреба за таквим прикладним местима, јер на пољу народне захвалности и одавања дужне поште нашим великанима ми нисмо до сада скоро ништа ни дали, ни учинили.

у нашој дневној штампи. Неоспорно је да је ово један од најинтересантијих урбанистичких проблема наше престонице. Није претерано ако кажем да нема ниједног дела нашег града који заслужује већу пажњу него овај комплекс земљишта који се састоји из Великог и Малог Калимегдана и горње и доње тврђаве, заједно са оближњим речним обалама. Овај простор у суштини чини целину и износи 75 ха. Он ће бити језгро будућег велграда, јер је на то предестиниран својим локалним и географским положајем и својом примерном и легендарном прошлошћу.

Захваљујући низу одличних студија „Београдских општинских новина“ данас је већ превладало мишљење да овде треба створи-

Поглед на терасу у Горњем Граду са Великог Калимегдана

2) Што се тиче архитектонске обраде тргова, као и ужих места око споменика да би иста одговарала свима естетско-урбанистичким захтевима треба да кажу своју реч архитекте и архитекте-урбанисте. Ја бих само додао да зелене површине треба и мора да буду решене у духу савремене вртарске уметности. Ја сам имао прилике да видим аплицирање сасвим модерног вртарског стила као декорације тврдим објектима у класичном стилу. Овај контраст није изазвао никакву депласираност, већ напротив велику естетску привлачност и оптичку живост.

3) Обрадом београдске тврђаве на начин који ћемо мало доцније предложити дат би био одговор и на питање цитирано у овој тачци.

4) О теми наведеној у овој тачци ја сам већ раније писао како у органу Београда, „Београдским општинским новинама“, тако и

ти историјско-културни центар наше државе нашу националну Акрополу. Може ли се пожелети земљиште са лепшим положајем за изградњу ове врсте народне светиње него што има ово место? Гранитирано на саставу двеју великих европских река, од којих је једна сада међународна, оно има истовремено и доминирајући положај над својом ближом и даљом околином. Осим тога оно има и своју велику херојску прошлост. Са тог гледишта оно претставља једну значајну тачку у Европи. Оно претставља видну манифестацију поноса и животне виталности хришћанске Европе, расну и духовну снагу њених народа. Диспозицију, коју предлагемо са овим тереном, резимираћемо у следећем: паркирати цео простор од 75 ха и рестаурирати целу тврђаву. У горњем граду изградити национално-културни центар — југословенску Акрополу — подизањем одговарају-

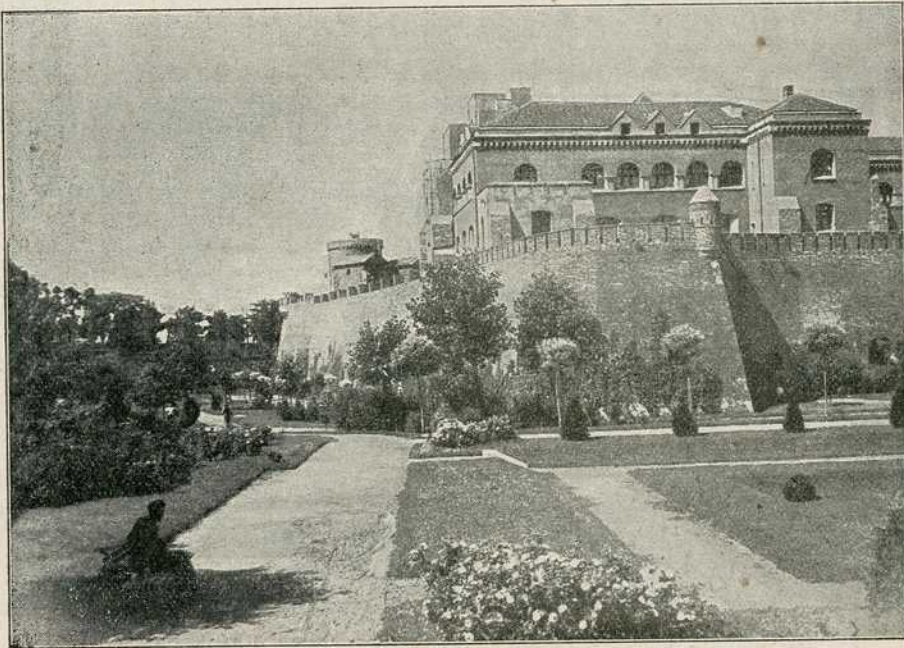

них јавних грађевина и споменика од општег националног значаја, а у доњем, на једном делу сајмишта, а на другом спортски центар — све то у неминовном зеленилу. У главном према овој замисли сви послови могу се категорисати у три радње: I паркирање, II рестаурирање тврђаве и III изградња национално-културног центра — Југословенске Акрополе. Једном речју речено, треба створити једно дело које ће кроз векове будућности манифестовати нашу прошлост, а у исто време илустровати по своме обиму културну моћ наше савремене епохе. За будућност ово ће место послужити као светиња, која је била чувар наше националне свести и снаге.

Радови на паркирању већ су отпочети. Тим радовима се чине извесне замерке. Без сумње да су неке од њих и оправдане, али

ми, тек, имали накардних творевина — одговор би био поражавајући. То је потврдила и скорашња анкета о архитектури Београда, коју је са пуно објективности извршио опет орган Београда — наш одлични часопис „Београдске општинске новине“. Према томе, ако се узму само естетски обзири, игноришући све остало, требало би Београд скоро цео порушити и изнова градити. А архитекте због тога осудити у најмању руку на вечито заточење, а по неке од њих и на смрт! И то би било тако кад би архитектура била уметност коју ствара искључиво машта архитеката! а не производ прилика целокупног друштва. При извођењу једног чисто општинског посла овај принцип долази до још већег изражаја.

Најзад, не треба заборавити да су ту утицаји са стране лаика још већи и пресуднији,

Географски институт у Горњем Граду

има их и таквих које су тенденциозне и потпуно неумесне. Још унапред морам упозорити све те наше критичаре да и ако има грешака у погледу примене вртарског стила, не треба да им оне буду узрок очајавања. Све се то да лако изменити и са тако незнатним трошковима да уопште не долазе у обзир озбиљнијих брига и студија. Ласкам себи да ја те грешке најбоље осећам и да их видим, јер претендујем на извесно познавање вртарске архитектуре, али понављам: не могу да схватим ону жучну и да се најблаже изразим непристојну и некултурну критику која се последњих дана зловно упућује на наш напорни и несечични рад. А ако ја поставим са своје стране питање: колико смо ми имали у Београду срећних архитектонских решења до пре неколико година и ако је било грађевинских објеката на хиљаде, а колико ли смо

и да они немају често ничег заједничког са нашим стручним познавањем ствари. Уосталом, у сваком грађевинском потхвау сукобљавају се два гледишта: стручно и лаичко. Прво може да надјача друго, али у том антагонизму ниједно не може да постане апсолутни господар. Тако је у животу, јер и он сам није ништа друго но низ компромисних решења! Није само жеља него и потреба да стручност у оваквим прегнућима што више доминира, али то код нас у највише прилика није био случај!

Низу таквих животних компромисних решења у паркирању Калимегдана имају се преписати поједини греси, ако они уопште могу постојати!

Али као што је већ речено, не треба трагично схватити грешке при паркирању, јер се оне дају лако поправити што није случај у архи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тектури где је често пута то немогуће. Бар немогуће са малим материјалним сретствима, јер су наше архитектонске накараде прогутале читаво једно народно богатство.

Ја нећу овде да улазим у правдање нашег начина и система паркирања овог или оног дела тврђаве, само желим напоменути да има ту партија које још нису довршене ни дефинитивно изграђене да би се могле критиковати. Важно је само да се земљиште пошуми и што пре обуче у зеленило а доцније је лако мењати вртарски стил. *Немогуће је успешно применити зелени декор док тврди објекти не буду готови.* Ово нарочито кад се још незна какав ће бити њихов стил. Али зато се може унапред гајити зеленило без обзира у који ће се вртарски стил оно доцније разрадити. Погрешно је тврђење да је неумесно аплицирање овог или оног вртарског стила код градских зидина. Пре свега нису у питању само градске зидине, чије дефинитивне облике још немамо, већ ће се ту изградити и други објекти који ће можда бацити у засенак и саме градске зидине.

Најзад, те градске зидине ни у ком случају не могу утицати на систем вртарске уметности, а још мање стварати неке нарочите новине у њој. Исто тако оне не могу пресудно утицати ни на архитектуру објеката, које намеравамо на овом месту изградити. Јер н.пр. кад би смо хтели дати свему оном што изградимо на овом месту искључиво карактер мирноће и светитељске озбиљности, коју имају градске зидине, какву би смо онда архитектуру применили при изградњи наше националне Акрополе? Ја мислим да је ту апсурдно вастављати ма какву везу, осим оне која би ишла у прилог стварања једне хармоничне силуете будућег рестаурираног града.

Значи: градске зидине имају и даље остати један од типичних детаља, али нас оне не смеју ограничити у стварању и избору стила будуће наше Акрополе.

А ако би био унапред диктован однос стила будуће Акропле са данашњим зидинама, односно ако би се захтевала драстична веза градских зидина и архитектуре будуће Акрополе — онда би се неумесно и штетно спутавала слобода нашег националног уметничког генија у његовим стваралачким потезима.

Иначе, спровођење у живот идеје о стварању Југословенске Акрополе није немогуће. Не тражи оно ни онолико материјалних жртава колико се то мисли. За његово реализовање потребна је сарадња свих фактора кроз један специјалан одбор састављен из претставника војних власти, општине, архитектура-урбаниста, уметника и историчара. Материјалне расходе око рестаурирања града имала би да поднесе држава, уз извесно учешће општине, а материјална врела за подизање појединих јавних зграда створиће се онда када питање подизања тих зграда сазру.

Ја пак са своје стране тврдим, да и примена модерног вртарства у нашем случају може бити веома прикладна јер сам имао прилике да то видим.

Много озбиљније ствар стоји у погледу рестаурирања београдске тврђаве. До сада извршени радови, и ако су били обимни, сводили су се искључиво на дозирања порушених зидова. Према томе ту је искључена свака погрешка. Ми смо још раније истакли принцип, да при рестаурирању треба ићи по траговима садашњице који су најављенији, пошто се налазе на лицу места а никако не давати граду форму каква је била у извесном давном времену, те на тај начин несигурним и неконтролисаним потезима васкрсавати ову или ону његову историјску епоху. То не треба чинити јер по данашњим подацима немогуће је нешто тако тачно извршити, у толико пре што би на тај начин дошао до изражаја само један део историје града.

Пао је и један предлог да би требало порушити све оне делове који припадају Вобановом систему, јер су то аустријанци изградиле и да они не претстављају никакву историјску вредност. Сличних објеката има у целој Европи. Међутим, то би значило порушити скоро цео град. Тамо где је у питању рестаурација истовремено римског дела или неког дела доцнијег датума наравно да треба дати предност ономе ранијег датума. До сада су се у јавности појавиле многе грешке о пореклу појединих делова тврђаве. Тако н.пр. о т.зв. цркви Ружици и Марици. Међутим, то су била обична слагалишта муниције све до скоре прошлости. О томе имамо јасних трагова а то сведочи и њихов положај и однос према осталим фортификационим деловима. Зато је најбоље ослонити се на податке историчара фортификатора нарочито кад је у питању Вобанов систем. Тако исто за римски бунар велико је питање да ли су га Римљани градили. С поузданошћу можемо потврдити да га Евгеније Савојски није градио. И ништа више. И податци о Мустафа тулбету су кроз нетачни и ми смо на путу да то скоро утврдимо. Ствар треба свестрано проучити и на томе се ради.

Пре него што се приступи даљем рестаурирању треба многе ствари утврдити и спорна питања расветлити. Једно већ данас можемо с поузданошћу разликовати т.ј. делове које су градили Римљани од оних које су градили Турци или Аустријанци. Наравно да има највише аустријанских остатака... Општина је цео овај рад поставила на правилну основу и претходне студије се темељно и до најтананијих детаља врше. У том правцу већ је много учињено и многи податци прикупљени.

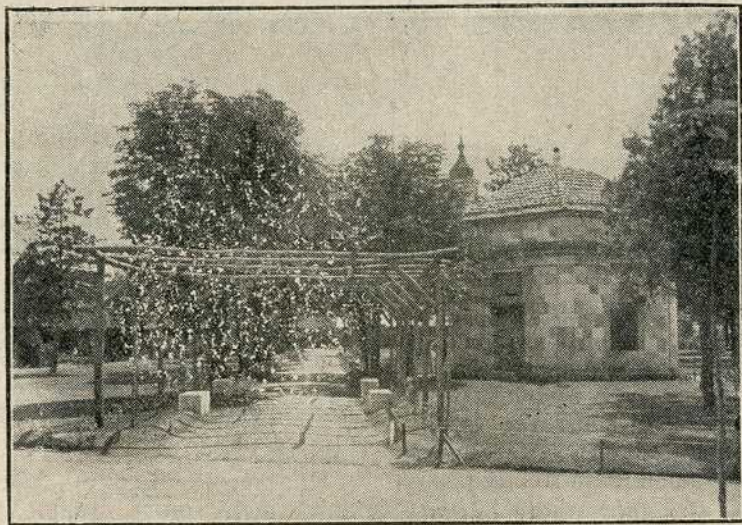
Много је критикована Калемегдан. тераса као депласирана. Заиста на том месту био је раније један градски зид као спољно градско

платно које је у дужини 60 м. анулирано. То је тако незнатно према целокупној тврђави да нимало не ремети конструкцију онога битног што је у овом делу. Што се тиче саме терасе она се може схватити као један украсни гирланд без обзира на архитектонски стил. На рестаурираним градским зидинама имала би се изградити југословенска Акропола. Она би са силуетама данашње тврђаве чинила једну целину. Јавне грађевине и споменици који би се ту имали подићи иду овим редом:

Карађорђевог споменика на првом и једином ревелину у горњем граду. То је оно троугласто платно где је данас зграда масонске ложе. Ту би Карађорђевог споменика имао да доминира околином по својој величини и на тај начин изрази почетак развоја југословенске државе и наше новије историје. Кроз Калимегданско зеленило на њега би се отвориле две ваздушне перспективе и то од Кнез Михајлове и Васине улице. Овде је и Карађорђевог капија, кроз коју је он ушао освајајући

Београд. И та је околност која иде у прилог избору овог места за његов споменик. На самом платоу горњег града, који има облик правоугаоника, имале би се подићи јавне грађевине и Пантеон. Овај плато има око 40.000 кв. м. Грађевине би се поставиле тако да формирају трг наше Југословенске Акрополе. На средини тога трга подигао би се споменик Незнаком јунаку. Са стране према Сави: музеј савремене уметности, на платоу према ушћу Пантеон, фронт према Дунаву заузео би народни и градски музеј, као највећа грађевина, а десну страну трга оивичио би војни музеј. Пантеон би се могао изградити у комбинацији са народним музејом тако да чине једну грађевину. Какав би се пак стил имао применити при изградњи свих ових грађевина, то је питање посебно али је више него јасно да при изградњи нашег национално-културног центра треба да учествује цео народ и он треба да буде ремек дело искључиво националних уметничких визија и снага.

У
К
Р
С
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Проф. Јов. Дравић

И ми имамо своје народне великане

Предлози за подизање пет споменика захвалности онима чијим смо херојским пожртвовањем добили своју националну слободу

Свестан значаја расписане анкете о улепшавању Београда као престонице, нарочито улепшавања кроз материјализовану манифестацију његове пијемонтске улоге и национално-духовног жаришта Југословенске ослободилачке мисли, ја се радо одазивам позиву органа Београда са неколико предлога, који долазе као плод мога вишегодишњег интересовања баш за ову ствар нашег одужења према својим великанима. И као дугогодишњег одборника О. г. Београда, и као просветног радника и старог Београђанина ова ме је ствар увек дубоко занимала.

Правилном, смишљеном уређивању наше престонице мора се прићи са пуно пажње и љубави. Није довољно само приступити радовима: потребно је претходно ствар озбиљно проучавати, свестрано простудирати.

У томе једно има да буде ван спора: уметничка изградња Београда — тргови, споменици, културни блокови, музеји итд. — мора претстављати инкарнацију нашег националног уметничког и стваралачког духа, духа Јужнословенског генија.

То је наша жеља. Старих Београђана. А на нашим уметницима и архитектима је да створе та дела, која ће омогућити да се и материјално манифестује Београд, као стожер духа свих Јужних Словена.

*

На постављена питања не желим сувише опширно да одговарам. Бићу што краћи.

Први монументални споменик, који Београд има да добије — мора бити блаженопочившем Краљу Петру Ослободиоцу.

Тај споменик захвалности за добијену народну слободу — треба да подигне држава, као претставник целог народа, а уз помоћ Београдске општине, као претставника целокупног престоничког грађанства. Колико ми је познато, специјални одбор за подизање овог споменика располаже данас једном сумом од преко 8.000.000.— дин. за ову циљ. Значи, ствар је сазрела за спровођење дела у живот. Где ће бити споменик Краљу Петру — то је ствар детаља; главно је да Београд мора имати тај споменик што пре.

У толикој истој мери значајан је и споменик Карађорђу. Њега има да подигне Југославија, јер је он творац Србије, а Србија — Југославије! Његово је место на зидинама града. Над капијом, кроз коју је он унео прву лучу слободе нашем народу.

За Карађорђем, треба се сетити у истини народних легендарних хероја Васе Чарапића, Ђакон Авакума и чамције Милисава! У њима трима сконцентрисана су сва наша вековна витална стремљења ка слободи и сва наша христовски мученичка жртвовања за ту исту слободу. Жртвовати се за слободу исто је толико херојство као и победити у борби за њу! А колико је тек херојство када се својом свесном жртвом доноси слобода своје народу!

Споменике овим правим српским херојима и мученицима треба подићи у граду. А како ће се уметнички манифестовати, то је ствар вајарског генија.

Ради надахнућа и потстрека за овакве велике вајарске творевине, даћу овде нашим уметницима неколико историографских података и слика, управо скица о тим великим херојима и њиховим делима.

Васа Чарапић. Родио се у Белом Потоку под Авалом. Старином је из Куча. 1787 год. Васа се упише у добровољце (Фрајкоре) аустријске који су се борили против Турака.

Кад Аустрија закључи мир с Турском, Васа се врати у своје село крај Богграда

Скупштина изабере Васу Чарапића за кнеза Грочанске нахије и Турци га приме.

Кад су дахије завладале Београдом, одмах су гледали да убију Васу. Зато он побегне на Авалу и тамо је и ноћивао заједно са Марком и Танасијем Чарапићем.

Једном, кад су Турци дошли у село, Чарапићи сићу с Авале, припуцају на Турке и ови побегну у Београд. Тада се Васа „одметне гори у Хајдуке” и прикупи повелику чету.

Први пут је дочекао Турке у селу Лештанима. Потпуно их разбио и велики плен задобио. То је било 1804 године. Од тада је Васа увек уз Карађорђа.

У отимању Карановца о Петровудне 1805 године, народна песма хвали Чарапића, мимо све друге војводе. Локић каже да се у оно време продавала нека слика на којој је претстављен Чарапић како зверајући тражи очима Турке са запетим пиштољем у руци.

Чарапић је 1806 године највише наваливао на Карађорђа, да се нападне на Београд. Нападајући на Београд ноћу 29 новембра 1806 год. Чарапић је са својима ишао на Турски шанац између Стамбол-капије и оних сводова у Скадарлији који воде воду у варош. Примакнувши се шанцу, који је већ био осветљен машалама Чарапић се окрене својима, који су притицали за њим, и рекне:

WWW.UNI... Замном те, браћо!

У тај мах при светлости машала, Турчин га спази и погоди баш у крста па му олово избије на мали трбух.

— Гле изеде ме пас, закон му његов... Не бојте се! Ено пева Чамџија, викну рањени Чарапић а војници узму Чарапића на пушке и изнесу га на Таш-мајдан под шатор Карађорђа, где је живео још два часа. Тело му је укопано код цркве у Раковици.

Тада, када је са ретким хероизмом ослобођен Београд, онда се овако певало по његовим улицама:

Београде, велика радости;
Чарапићу, велика жалости;
Београд се од Турака узе,
Али соко Чарапићу паде!

Београд, слободни, напредни, леп и кићени сетио се Змаја од Авале и дигао му споменик: улицу од позоришта до Универзитета назвао је Васином ул.

Београде, Београде баш и да не осећаш сласти од захвалности, зар не помишљаш да могу опет доћи дани када ће се морати за те главе полагати!

Чамџија Милисав. Родио се у селу Борку, у београдској нахији. Превозио је људе на чамцу преко Саве. Вероватно да је стога и прозват чамџија. Одмах у почетку устанка 1804 год. дође у село Вранић, запали турски хан, и нападне на Турке који су седели у хану.

Од тог времена Милисав се налази увек уз кнеза Симу из Борка. Никад није тражио власти, ни господства. Највећа би му била срећа да Турке убија и сатире у чопорима. На себи је имао у последње време преко 10 рана. Године 1806 видимо га с Јанком Катићем и Вујицом у Мачви, где се нарочито одликовао у борби са Турцима код Совљака.

У јуришу на Београд, 29 новембра 1806 год. Милисав је први продро на шанац, онде где је сада Руски Цар, сео на топ и запевао из свег гласа (а певао је, веле записи као горска вила):

„Хај, браћо Срби, крила соколова
К мени, к мени, ја сам на ендеку
И Чамџија већ на топу седи.“

Тај радосни глас чуо је смртно рањени Васа Чарапић. Милисав је нарочито молио Карађорђа да може запевати кад изађе на шанац. И кад Карађорђе чу његов глас рече: „Коекуде, сверова Милисав Бог и душа! Јуриште јунаци да ми не будемо последњи.“

У устанку 1815 године учествовао је у освајању Палежа (Обреновца).

Том приликом буде тешко рањен и после два дана умре код своје куће у Борку.

Један од очевидаца вели:

Милисав Чамџија био је један од првих јунака Српских а покојни Јокић каже то је био један бесмртни херој.

Авакум Бакон. Рођен у Босни, око 1794 године. Књигу је учио у манастиру Моштаници. Од турског зулума пребегао је пешке с Ђенадијем Шуваком, с његовим сином Стојаном и својом старом мајком у манастир Благовештење код игумана Пајсија Ристовића. Кад букне Хаџи Проданова буна, Турци их све окују и дотерају у Београд.

Пајсија са великим бројем Срба набише на колац усред Београда. Кад је дошао ред на Ђенадију, његовог сина Стојана и на Бакона Авакума, Ђенадије са сином изјави да хоће да се потурче да би сачували главу. Позову и Авакума да то учини, али он то не хтедне. Авакума су Турци наговарали да се потурчи и обећавали му много чега, али га никако нису могли склонити на то.

Кад је дошло време да га погубе дали су му да носи колац на који ће га жива набити. Носећи га кроз београдске улице, он је гласно певао:

„Нема вере боље од Хришћанске.
Срб је Христов, радује се смрти.
Страшни божји суд и Турке чека,
Па ви чинте шта је вама драго.
А скоро ће Турци долијати,
Бог је сведок и његова правда.“

У тај час његова мајка приступи му, и стане га наговарати да се потурчи, те да би сачувао свој живот а Бог ће му опростити, пошто то чини од големе невоље.

На такве речи овај рођени српски витез почне београдским улицама на ново певати и песмом мајци одговарати:

Мајко моја, на млеку ти хвала,
Ал' не хвала на науци таквој,
Брзо ћеш се обрадоват' сину
Док пред божје изићемо лице.
Смрт изабваља од свакијех беда
Цвет пролетњи тек за зимом иде;
Благо томе ко раније умре
О мање је и муке и греха,
Па што коме Бог и вера деда
А још има браће на свијету“.

Дошавши на само место погибије Турци опет узму склањати Авакума да се потурчи, те да тако млад не умире пре времена.

— А збиља, рећи ће младић смећећи се пред сакупљеним светом: умиру ли и Турци кадгод?

— Е, па умиру, дабогме!

— Онда је свеједно, а пре а после: што пре умрем, мање ми је греха!

Видећи оволику исполинску снагу у вери својој и оволико неплашење од смрти, Турци му се смиљују те га не набију жива на колац, него му прво срце прободу ножем, па га мртва набију на колац и усправе међу остале, мученике поред пута, који је ишао од Стамбол капије и водио Теразијама.

Тако је јуначки свршио свој живот младићани витез Бакон Авакум. Слава му до века!

Д-р В. Кујунџић

Украсти Београда

Одазивајући се љубазном позиву Чланова Редакционог одбора „Београдских општинских новина“, част ми је послати вам овај мој прилог, у коме ћу покушати, с пуно љубави и личног интереса, као стари Београђанин, да одредим најбоље место за велика имена наше историје и тиме унеколико допринесем правилном украшавању нашег лепог Белог домовинског главног Града.

Од Београда из доба Високог Стефана, нема ни трага. Од трију цркава, које је овај умни српски владар подигао у Београду, нема данас од ниједне ни темеља. Турска превласт је настојала, да све српске трагове уништи. Испред београдске тврђаве ширила се варош само до градских зидина, а у град се улазило на четири градске капије. Сава-капија, Варош-капија, Стамбол-капија и Видин-капија. Штета је, што су ти споменици срушени. Љубљана је умела сачувати римске зидове и римске капије. Нирнберг још и данас показује своје средњевековне зидине.

Турски Београд је имао веома мало домаћег живља. Трговина је била у грчко-цинцарским и јеврејским рукама. Први су се досељавали идући с Турцима с југа, а Јевреји су били избеглице из Шпаније, и населили су свој Гето испред Видин-капије на Јалији, на Дунаву. Срби су тек почетком XIX столећа почели озбиљније прилазити Београду. Тако су постале српске вароши испред Сава-капије од рибара и босанских досељеника на чувеном Лиману, на некадашњој Малој пијаци испред данашње палате Београдске задруге. Друга је српска варош била испред Варош-капије са данашњом Сава-малом, данашњом Бранковом улицом, која је некада с правом носила име Господске улице, јер је то била улица за оно време модерних зграда и високих и одличних житеља. На Господску улицу се везивала пијаца Зелени Венац и Абаџиска чаршија (данашња улица Краљице Наталије), која је под високим јабланима крила мале и неугледне куће абаџија, тих првих београдских кројача. Испред Стамбол-капије градила се нова српска варош према данашњим Теразијама, где је иза последњих кућа проицави Стојан Симић назидео себи дом, који је доцније продао Кнезу Милошу за конак (стари конак, срушен 1903). Данашње земљиште на коме се диже још недовршени Парламент, имало је у то време Панђелов хан са Батал-џамијом,

испред које су према Таш-мајдану биле баре са шеваром, куда су београдски ловци ишли у лов на дивље патке. Око 60-70-тих година прошлог столећа долаз сељака из Малог и Великог Мокрог Луга и Миријева створио је Фишекџиску чаршију (данашњи први део улице Краља Александра до старог тркалишта, ледина на којој се данас дижу огромне

Споменик захвалности Француској, на Калимегдану

зграде Техничког факултета, Универзитетске библиотеке и Државне архиве) и чувену механу „Ваљево“ Јове Ваљевца, где је данас посланство Чехословачке републике. Потпуности ради додајемо и постанак београдске Палилуле, творевине Кнеза Милоша, када је читава насеља од Књажевца и Пирота пресељено у Београд и београдску околину (данашња села Мали Мокри Луг и Вишњица).

Овим излагањем хтели смо да прикажемо са колико се мало урбанистичког смисла стварао наш Београд. Кад су се појавили доцније стручњаци, они су имали прилику да многе погрешке старије генерације исправе. Београд лежи достојанствено на гребену од кречњака са којег силазе улице према Сави с једне и према Дунаву с друге стране. По гребену је главна аорта Београда Теразије с продуженом Краљ Милановом и Св. Савском улицом. Према тврђави ова најважнија београдска улица осакаћена рачвом од „Албаније” на улице Кнез Михајлову и Васе Чарапића. Али ово није требало тако да буде. Кнез Михаило је желео из Двора да правом улицом гледа у врата тврђаве. Наша стара изрека „љубав, севап и инат”, и овде је имала пресудну реч. Ондашњи управник града Јован Белимарковић, доцније генерал, саветник и намесник Краљев, за љубав својих рођака чувене београдске трговачке фирме Вулковић и Бранковић, који су имали своје имање звано „Зора” на истоме углу, где се сада налази новија кућа браће Земља Поповића, сајдија а сада имање осигуравајућег друштва Ла Национал, и скрива овај део Београда само да се неби рушило имање помену-те фирме. Тако је то онда било.

Нови Београд после народног Уједињења је постао убрзо град са четврт милиона становника и ширио се на све могуће стране. Тако су постала нова насеља око Београда: Чукарица, Вождовац, „Предграђе Краљице Марије, Предграђе Краља Александра, Неимар, Душановац, Пашино Брдо, колоније: Чиновничка, Професорска и Жељезничка” и друге, на које је већ стручна рука имала колико-толико удела.

И у овако расплинутом и разбацаном Београду треба покушати, да се пронађу и предложе најзгоднија места за украсе Београда.

Најлепши споменик има да припадне Српској војсци, која је враћајући се са крвавих вишегодишњих бојишта, триумфално ушла 1918 год. у ослобођени Београд. Споменик замишљам у виду Триумфалне капије, сличне оној у Паризу, кроз коју је ушла у Париз Наполеонова Велика армија. По зидовима капије ба-рељефи, као историски моменти из Великог рата, евентуално статуе наших војвода. Испод капије свечани гроб Незнаног јунака. Постављање капије предлажем на Тргу Ослобођења пред „Славијом” у правој оси са Теразија од „Албаније” до Светосавске цркве. Поглед ће бити величанствен од „Албаније”, кад се изнад капије буде издизала велика Светосавска катедрала. То ме увек потсећа на незаборавни поглед са Трга Карусела у Тиљеријама у Паризу који право километарско далеким путем иде Елисејским Пољима, преко Звезде, кроз Капију и даље дугим авениом Велике армије.

Достојан споменик припада великоме Краљу Петру Ослободиоцу нашег народа. Импозантна фигура Краља Петра у круниденој одећи и на коњу ваља истаћи на највидније место у центру Београда. Његово место може бити или у средини Теразија, онде где је сад водоскок, или на теразијској тераси, где би била на видуку возу који иде из Земуна или бих предложио још једно место, које сумњам да је другоме пало на памет. То је део дворске баште према средини новог Парламента са Краљевом фигуром, лицем окренутој према Парламенту. Ја ту предвиђам од малога сквера око споменика и једну широку пешачку стазу кроз дворску башту, која би пролазила испод Дворске касарне под питореским аркадама, па између два двора, старог и новог, излазила потребним степеником на улицу Краља Милана.

Вожду Карађорђу и Кнезу Милошу, заједнички споменик као оснивачима Србије, било је веома згодно место у малом скверу пред хотелом „Српска Круна”. Није ми познато, што се дефинитивно одустало од тог места.

Иначе би понајзгодније место за споменик Вожду било у тврђави пред оном градском капијом на коју је ушао 1806 и освојио први пут београдску тврђаву. То је она сад затворена капија иза споменика Захвалности Француској, којој сад недостаје покретни мост градски на ланцима. Кнезу Милошу би било најприличније место у Топчидерском парку пред његовим летњиковцем.

За споменик оца Српске књижевности, Вука Стефановића Караџића, има само једно згодно место, а то је пред Универзитетима, у средини Универзитетског парка. Споменик се мора постољем толико издићи и поставити у осу улице Вука Караџића, да се лепо и јасно може видети из Кнез Михајлове улице. Његов споменик изгледа да је готов; објављен је и још један рад нашег академика Јовановића. Вук седи у широкој фотељи, и то је најбоље решење Вукова споменика, због његове телесне мане. Ја бих само још предвидео четир стојеће фигуре, око Вукове столице, окренуте лицем наравно као и Вук према Универзитетима. Фигуре бих наменуо: Ђури Даничићу, Стојану Новаковићу, Фрањи Копитару и Штросмајеру (или боље Рачкоме), као његовим пријатељима и следбеницима. Тиме би симболизирали и јединство језика наша три племена.

Споменику Риге од Фере је место на градским бедемима, Филипу Вишњићу у Карађорђевог парку, књижевницима на Великом Калимегдану а уметницима око и пред Уметничким павиљоном на Калимегдану.

Ако сам овим мојим редовима допринео ма и најмање решењу украса нашег Престолног града, бићу веома задовољан.

Борђе Мано Зиси,
кустос Народног музеја у Београду

Споменици Београда

Београд је предестиниран својим положајем за политички, трговачки и културни центар наше државе и за једног од водећих градова Балкана. Као такав он мора видно да испољи свој значај — у општој силиуети, у скулптури својих блокова, естетиком својих тргова и уметничком вредношћу својих споменика. И сама конфигурација терена даје интересантне могућности за архитектонску, грађевинску обраду, да се преко модерних урбанистичких принципа са мало више укуса и фантазије створи оригиналан карактер југословенске метрополе. У погледу изградње

Београд је иза својих вековних катастрофа сачувао приличан број старих споменика, зграда, занимљиву тврђаву и много успомена. Ови споменици на првом месту истичу његову националну пиемонтску и културно бранитељску улогу. Прва дужност треба да нам је: осигурати, спасти, кносервисати све постојеће трагове прошлости, у колико их још има, јер тиме му спасавамо романтику и дајемо израза културном смислу наше престонице. Поред Доситејеве Велике школе, Милошевог и Љубичиног конака, и Старе Скупштине има још изванредан број сачуваних об-

Музеј савремене уметности Њ. В. Кнеза Павла

Београда њена општина налази се још увек у прилично срећном положају али и пред огромном одговорношћу да може плански да ствара један нови и млади град истинске лепоте.

Београд је нарочито сиромашан данас у монументалним, практичним и лепим трговима, док је у погледу лепих широких авенија и успешних паркова постигнут приличан успех. Поред бурне и славне прошлости још већма оскудева у споменицима. Не само што не градимо споменике, него допуштамо да већ постојећи пропадају (у случају старина) или да се губе у диспропорцији неуравнотежено изграђене околине (у случају споменика Кнеза Михајла и Позоришног трга са новом палатом Риунионе!)

јеката старе архитектуре од неоспорне историјске вредности — које треба ослободити приватне употребе, сачувати од даљег кvara и рушења и обновљене и конзервисане — третирати као културне споменике (над којим би вршио надзор евентуално Општински музеј). На местима где су се одиграли важни историски догађаји треба се продужити оним путем, како се отпочело са спомеником „Чукур чесме.“ Ако је приказ догађаја такве врсте да се на извесноме месту не би могао подићи истакнути споменик (статуа), у том случају споменик може бити обрађен у виду барелефа, који би се учврстио макар и на зиду приватне куће. Што пре би требало обележити спомен-плочама сва историска места или на којима су биле значајне или карактер-

ристичне грађевине (Варош-капија), или су везана за имена истакнутих личности. Ни данас није ничим обележена значајна Карађорђева капија на Калимегдану или место предаје кључева. Зашто се не би фиксирало место „Пиринчане”, палате Евгенија Савојског у Душановој улици, или да се под темељима палате Коларчевог Народног универзитета нашао траг спољних зидова и куле средње-вековнога града? — Потребно би било да се уз сарадњу историчара, археолога, архитеката и уметника створи један план са листом и топографијом тих споменика Београда и нацрта тих спомен-плоча, најчешће симболичнога значаја. — Далеко је од наших скуче-

ном сачувала план доба Евгенија Савојског, али има и партија (нарочито на североисточном делу) из средњег века, па има много остатака и из римског доба. Зашто не бисмо хуманим, нешовенским пијететом према прошлости његовој истакли све ове моменте развоја и сачували као костур за једну праву интересантну Акрополу, на којој се неће ништа вештачки градити и преграђивати, већ само конзервирати (као рушевине Акропола у Атини!) и дискретно и стилски паркирати, стварајући том вештином романтични и оживљени изглед. Само уколико не би ишле на уштрб стила тако конзервисаног града, — могле би се дизати стазе, степеништа, успи-

Предаја кључева Београда Кнезу Михаилу

них прилика да се по угледу на понека културна средишта запада — такве уметничке рељефне плоче постављају и на почетним угловима значајнијих улица, приказујући личност или догађаје, чије име носи улица.

У тесној вези са питањем старих споменика стоји проблем Калимегдана, наше Акрополе, проблем сачувања и реконструкције горњег и доњег града. И о томе би се данас могло говорити само принципијелно. У питање би могло доћи пре свега само конзервација зидина (а никако имагинарна „реконструкција”), тако да се сачувају сви трагови постојећи из прошлости ове тврђаве од светске важности. У модерном преиначавању већ има грешака, почев са најситнијим моментом: зашто су рупе створене гранатама „реконструисане”, место да су попуњене бетоном задржале видну успомену на значајне дане тешких борби? Београдска тврђава је у глав-

њаче итд. Међутим, без малих ископавања и сондаже терена, без археолога и архитеката стручњака и љубитеља старина, — не би се смело приступити овом замашном послу, а још мање грађењу нових архитектонских објеката! Онима, који су у принципу против сваког ископавања — навешћемо пример Рима, где су данас за љубав открића форума рушене и нове зграде, и кварт један цео у средини вароши; ако се пак помишља на грађење нових зграда — пре свега важно је прецистити питање опортуности грађења над тереном који је шут, резултат несолидно засутих рушевина, који клизи, као што то сведочи павиљон Цвијете Зузорић и нови вештачки бастииони грађени при паркирању! Само уз претходну сондажу ширих сразмера, при којима би се имало пијетета према старинама многобројним, (а не упропашћавали римски и средње-вековни споменици, и разлу-

нале главе античким статутама, које би у осталом у доцнијем парку на истом месту могле лепо послужити за украс), могло би се приступити изградњи Акрополе. На њој би, као репрезентативни споменици могли бити заступљени: Пантеон (са статутама за народ и државу заслужних великана) у даљој вези са Народним и Етнографским музејом, Ратним музејом и Музејом Општине града Београда. Тај комплекс би (донекле предвиђен већ и у Генералном плану), прилагођен стилски околини, водећи рачуна и о савременим потребама институција, био привлачан за сваког пролазника, а истовремено давао најлепшу силу-

ком Краља Петра Ослободиоца, Карађорђевог парк са Булеваром ослобођена (споменик Карађорђевог) Топчидер (са Милошем), Трг пред Св. Савском катедралом (Св. Сава — Штротсмајер), Трг пред Универзитетом (Његош, Вук Караџић, Доситеј), Ботаничка Башта (Панчић) Трг пред Техн. фак. и Студ. Домом, Трг пред парламентом и Марковом црквом, Трг код цркве Св. Александра Невског, Трг пред Жељезнич. станицом и Трг пред Земунским мостом.

Што се тиче архитектонске обраде тргова — то је у сваком случају посебан проблем. Стилски фасада, висине зграда морају бар на

Уметнички павиљон „Цвијете Зузорић”, на Малом Калимегдану

ету граду. Доњи град са сачуваним триумфалним капијама, Кулом Небојшом, паркираним оквиром зидова постао би згодан рејон за Сајам са Трговачким музејом или за спортски стадион.

Мислим да на свему горе реченом лежи тежиште питања споменика у Београду. Што се тиче подизања модерних споменика, скулптура, статуа — њих чека велики број догађаја и великана. „Браниоци Београда” треба да су свакако смештени негде на бедемима Калимегдана; ако се „Незваном јунаку” не подигне достојан споменик на Авали, и он би требао бити постављен у граду. Као значајни тргови и паркови у којима ће бити подизани споменици, истичу се: Теразије са спомени-

трговима бити одређени и регулисани, да не би недостатком хармоније и равнотеже убили и утисак трга и ефекат споменика. При обради тргова други принципи руководе — код паркова, који служе за одмор, хигијену и размишљање и — други код саобраћајних чворова. Код ових других веома је значајна хармонија односа споменика, блокова кућа, њиховог стила и висине, ширине простора. Овде имају да диктирају принципи и распоред једног утврђеног Генералног плана. Било би, најзад, штета напустити идеју Теразиске терасе, за коју постоје и успели планови (Добровић). Она би поред Калимегдана, Топчидера и паркираних (бар делимично) кејева била такође у реду привлачнијих тачака будућег Београда.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Б. Војиновић-Пеликан, сликар
Музеја Општине града Београда

Садашњи и будући споменици у Београду

Кад сам се пре извесног времена вечерњим возом враћао у Београд из унутрашњости, посматрао сам кроз прозор вагона један леп приказ; иза Рипња црнила се масивна Авала, а њен врх трептао је у електричној светлости. Ту светлост на Авали посматрали су сви путници и то још из далека, јер њу ноћу можете видети ма с кога краја пространих средова Врачарског и Космајског.

— „Еј, валим те Боже! говораше један сељак што је седео до прозора; „види де како светли гроб Незнаног Јунака! И акоће вала, продужује чича, нека му је души светло на оним свету и пред Господом, јер и намучио се, вала! А кад је њему светло, ка да је светло и мојим Душану и Лазару, што изгибоше тамо негде око Пљачкавице, те им не знам ни рова ни гроба.“ И прекрсти се чича.

Мене нешто стеже око срца и устадох са седишта да изађем. Но тад се у разговор умеша човек испред мене, неки трговачки путник, и добаци чичи:

— Ма, не светли оно гроб Незнаног Јунака, чича!

— Ја шта?

— Хотел!

— Шта рече море?!

— Хотел и ресторан!

— И џаз оркестар и дансинг и одабрана јела и пића и песма и свирка и...”

Ја се угризох за језик; нисам хтео даље ређати: било ми је тешко. У купе-у сви ћуте; чича оборио главу. Воз с треском све своје гожђурије улете у мрачни рипањски тунел и наше мисли одоше другим правцем!...

* * *

Заиста нико се не труди код нас да националном импулсу даје један полет који би био нешто већи од просечног. Елан онога стила, који би био животворан кроз векове и утицао на народну душу у опојном смислу. Нико неће или не може?

То ће најскорија будућност показати!

Један од многобројних кончића националног филиграна јесу и историјски споменици: монументални, меморативни, записи, белеге, спомен плоче итд.

Београд их нема у довољној мери, а и оволико колико их има, као и да не постоје.

Зашто? Они не триумфују! Они су израђени и естетично и уметнички и задовољавају све принципе али — они немају триумфа! То није кривица иницијатора нити уметника, то је кривица средине која их је заборавила и нема никакав култ за њих, а зато су опет криви васпитачи који су се ограничили на свој професионализам само; и смећу с ума да се и раса нације мора неговати по неком природном принципу ваљда по коме се негују и расе коња, стоке, живине, итд.

Али да пређемо на споменике. Споменици су потребни не толико као израз захвалности средине која их подиже, већ више као ефектно и вечито отворена књига из које поколења читају сву величину, и све напоре своје нације.

Сад ћемо одмах да видимо како данашња поколења то схватају.

Један од најстаријих споменика у Београду, јесте споменик изгинулим браниоцима Београда из године 1806. под Карађорђем. Споменик је подигнут међу самим гробовима у које су изгинули ратници сахрањени. Споменик стоји још и данас. По причању старих, ту је било око 300 ратничких гробова и свакоме је на камену писало име и презиме. Ваљда пре неколико деценија кад се Београд решио да коњске трамваје замени електричним, пало је неком умном функционеру Општине на ум да на местима изгинулих ратника направи — парк! И лепо људи положише крстове, оставише кости и даље у земљи све до данашњег дана и подигоше парк. И данас ми лепо шеткамо преко костију наших ослободиоца, уживамо у хладовини, флертујемо, и већ шта све следује у парку. И као кулминација, то место где у гроб легоше истрапаљени Карађорђеви ратници, назвамо Карађорђеви парк! Ни мање ни више но као да је Карађорђе правио паркове а не државу! Није ово измишљено. Отидите још данас тамо: од 300 ратничких споменика, ено их неким чудом 7 још стоје. Како су издржали баштованску инвазију ја се и сам чудим. До пре три месеца могао сам на једном једином од њих да прочитам још ова слова: РБ, БИ, (Раб Божји) Драгутин; затим се тамо помиње још реч „полза“ „Отечество“ и ништа више. Ако то све реконструиремо, излази да је неки Драгутин свој живот за Отаџбину дао!

И Отаџбина му се лепо одужила. Данас се томе Драгутину не зна ни грм ни стрм. Данас већ нема више ни оних слова које сам само пре три месеца тамо видео. Излизала се! А и како не би? Ни један становник са Душановца и Јатаган Мале не прође а да не оструже блато са својих ципела о те споменике. Зашто не би? Оставили их да стоје баш поред саме стазе, а Јатаганмалци, чисти људи, па неће да уносе блато у варош. Протрљају ципеле о камен, обришу о траву и дивота!

Ништа ово не треба да нас чуди. За ових 14 година слободе ја ни једном не видех ни један разред основне школе или гимназије да је од својих наставника доведен ту крај тих каменова да им се одржи један часак предавања Историје Београда, коју они морају знати. У накнаду за то, београдске учитељице и учитељи просто се утркују да им о овој или оној приредби њихов разред изведе овај или онај балет и нешто томе слично!

Све зависи од васпитања нације.

Даље.

Морам штогод проговорити и о споменику на гробу Незнаног Јунака. Крајње је већ време; четрнајеста је година. Можда ће неко рећи: криза, рђаво економско стање, решавајте преча комунална питања!... Ја на то одговарам: једну мање! Преча је нација од појединаца. Тротоари, електрично осветлење, водовод у кујни, енглески клозет, то су баналности према потребама нације. А већ је четрнаеста година, а као да је било јуче. Ако пустимо још четрнаест — онда не морамо ни настављати!

Дакле, да се вратимо на Авалу. Овде о споменику не може бити ни речи, јер никакав уопште није подигнут. Главно да смо подигли хотел са свима удобностима. Ја мислим да се нигде боље не испољава обамрлост нашег националног нерва него овде. Највећа светиња и данашњице и свих нација *Незнани Јунак*, наш *Незнани Јунак*, нема сав онај ореол, који смо му дужни. На његовом гробу не букти вечити пламен који се не сме угасити, нити се тамо смеђује почасна стража. Неприступачан је оним редовима из којих је поникао, приступачан је само онима што подригују на шампањ и који га нису ни живог волели! Затим смо му нанели још један инсулт: практикујемо уз његов гроб оно, чега је он целог свог живота био лишен. Он је у гроб легао гладан, сад се тамо једе до миле воље („домаћа и страна кујна“). Он је у гроб легао жедан, сад се тамо пије до миле воде („најодабранија страна пића“). Он је у гроб легао једне октобарске ноћи неиспаван од вишеноћних крвавих борби, сад се тамо спава („собе са свима удобностима“). Најзад, Он је до врха Авале бауљао пребијених колена и прорешетаних груди, сад се тамо пењемо аутомобилима. Од његове могиле, од његовог брда, направили смо место за излете, за забаве, за ужине. У таквим приликама увек нас

прати грамофон, цаз, радио, и саџо армуника. Дивна смо ми нација!

Заиста, дивна смо ми нација!

Овакве захвалности, и оваквог пијетета нема нигде у свету.

Али — убеђен сам да ће ускоро доћи дан када ћемо ми наше аутомобиле заустављати на подножју Авале, а горе се пети на коленима. Тек онда ћемо схватити моралну и војничку висину онога што лежи на врху.

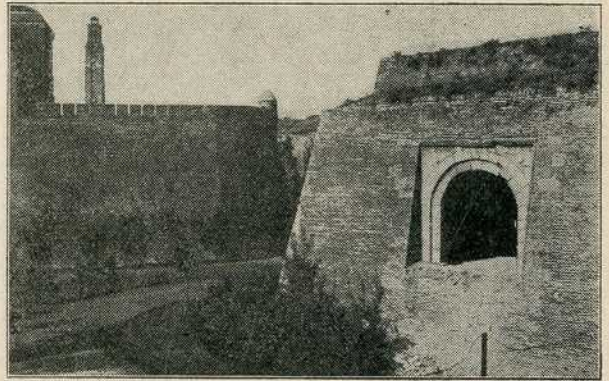
Толико о Авали.

Даље.

Ево још једне националне светиње којој смо исто тако одузели њен свети ореол.

Карађорђева капија.

Једнога лета пролазио сам стазама преуређеног Калемегдана према Генералштабу. Стао сам крај бедема; тога тренутка изгледало ми је да се не налазим у својој земљи.

Капија у Горњем Граду, кроз коју је Карађорђе 1806 год. ушао и освојио Београдску тврђаву

У звучнику радио-апарата постављеног на беду, трештала је некаква мађарска арија, док су се доле у рову играчи тениса љутили што се та капија горе на беду једном већ не зазида јер им лопта непрестано пропада кроз ту капију...

А ево на коју се капију они љуте: Године 1806, пошто је продро кроз варошку Савакapiју Карађорђе са својим борцима нашао се пред једном добро утврђеном капијом на беду тврђаве, до које се долазило мостом преко дубоког рова. Та су врата била кључ тврђаве (ревелин) а тај кључ је у исто време био и кључ наше слободе. И сад је настала херојска битка око тих врата. Пренео сам се за 125 уназад и лепо сам видео годину 1806. Видео сам Карађорђа на мосту испред капије, видео сам голоруку рају како наваљује на тучана крила капије, притиска их, удара и разбија, крвави своје шаке и лактове о мертчке ексере, и гули кожу голих рамена да истави претешка крила од туча и гвожђа. Видео сам све нове и нове кохорте Срба, наоружаних секиром са дрвљаника, косом испод стреје, вилама с пласта, а било их је који нису имали

ништа, сем руку. Пузали су се уз бедеме по дугачким мердевинама, гушали се горе с Крцалијама и Јаничарима и с њима заједно падали у дубок ров смртно загрљени. У овај исти ров по коме сад мирно лети бела тениска лопта. Отпор је био очајан; врева и галама горе на бедему показивали су да су Турци већ били у забуни: Карађорђе је био већ под самом капијом и рањаваћи своје руке и гњечећи своја рамена наваљивао је на тешка железна врата. И железно је попустило... као кад протече каква река, тако је тога тренутка кроз та врата протекла турска власт над Србима!

Споменик Крађорђевим јунацима, изгинулим при освојењу Београда 1806 год. подигнут у Карађорђевој парку

Израњављен и окрвављен пролетео је тада Карађорђе кроз капију тако неодољиво, да Турци нису имали времена да подигну другу много већу ћуприју која је водила под сводове Сахат-куле, а Карађорђе је са бедема Сахат куле посматрао низове кајика и шајки којима су Дахије бежале низ Дунав... од тога дана, по рукопису Евлије Челебије, Турци су ту капију прозвали: Роспи... (омрзнута) капија.

А имали су и зашта!

Али ја мислим да нема никаквих разлога да и ми ту капију мрзимо, нити да смо равнодушни према њој. Она је данас у врло жалосном стању. Пре извесног времена из сводова те историјске капије ишчупана су она претешка крила од туча и железца, о чије су мртвечке јексере искрвавили своје руке и рамена год. 1806 Карађорђе и његови уста-

ници. Може ли та капија и даље стајати без икаквог обележја, без потсетника. Поратна омладина је врло заборавна. Да ли ће мирни шетачи, између укуских алеја, посматрајући црни отвор изнад зелене пелузе знати трагедију тог отвора, бедема изнад њега и рова испод њега? Да ли ће претегнути онај звучник с мађарским циганијадама или повест Карађорђеве капије? И није ли било места за тај звучник на другоме крају него баш испред ње? И није ли нама потребан други један сасвим другачији звучник који би сваких пола сата као са Лутеранске цркве докикивао: Београђани, пре читавог века, ради ваше слободе, Карађорђе је на ова врата лупао својом окрвављеном песницом!

Треба учинити нешто више него обичну рестаурацију. Нема места на Женевској тврђави које није украшено рељефима из живота Виљема Тела. А шта је урађено с бедемом нашега Тела из 1806? Ништа! По бедемима лево и десно од његове капије, у линијама уметничких рељефа ми бисмо требали да читамо своју историју. Не треба нарочитих инвенција; онако како се је десило: голоруку рају са својим војводама наоружану секирама, вилама, косама, како се пужа уз бедеме и гуша се с Турцима. Уосталом, како би та историја била исписана по бедемима ствар је уметника. Али њу треба исписати што пре. Да је читамо онако седећи на удобној клупи у декору цвећа и зеленила и да у златастом праху сунца које залази гледамо голоруку рају са својим војводама како се грчевито пужа уз бедеме, допире до врха, опет пада доле загрљена с каквим Крцалијом, наваљује секирама, моткама, вилама и готово шакама осваја тврди Сингидунум и доноси себи слободу. И нама. Пред таквим документом, странци би скинули капу, а омладина би се васпитала, и не би се десило да се неки разнежени господичићи из тенис клуба расрде што им лопта пролети кроз отвор Карађорђевог капије, кад би дознали да су кроз ту исту капију пролетале крваве главе њихових предака...

Толико о Карађорђевој капији, а у исто време и о наслеђеним и од историје дарованим споменицима које смо забатали. Има их још много; овде је мало места за то, они су предмет једног дужег историографског реферата.

О споменицима који су се до данашњега дана затекли на Калемегдану, треба донети одлуку да се размести и пренесу на друга места. Овако како је Калимегдан данас натрпан споменицима, он представља као неко гробље. Имамо ситничарску навику: локализујемо се. Београђанин хоће да му је све на Теразијама: стан, биоскоп, фризер, трговац, трамвај итд. Тако исто све споменике хоће да натрпа на Калимегдан, па и оне којима ту није места. На Калимегдан још нису дошли споменици који су везани за његов историјат.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Први би био *Споменик кључева*, за сећање на предају тврђаве. Ничега ту нарочитог не треба; постоље од камена и на њему тврђавски кључеви и датум. Оно узвишење преко пута „Круне“ деценијама већ чека на тај белег. Пре свих, на Калимегдану треба подићи споменик *Ђакону Авакуму, Игуману Пајсију*, и свима оним мученицима који певајући црквене и патриотске песме донесоше сваки свој заострени колац на Калимегдан, да их ту Турци живе набију.

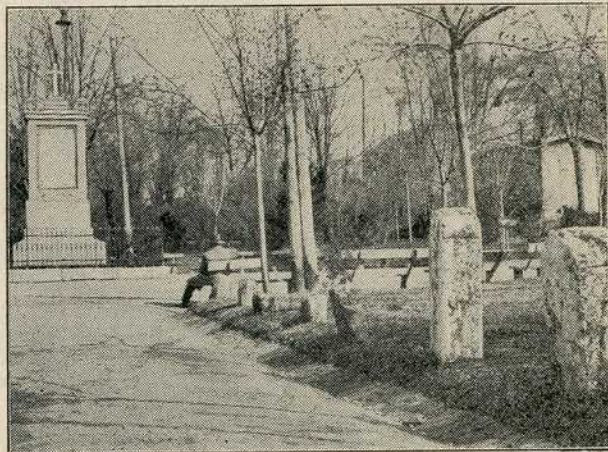
Даље је потребно положити једну плочу на шосе између Коларца и супротног фронта, на месту где је била Станбол-капија, па даље на свима местима где су биле и остале варошке капије. На тај би се начин очувала успомена, а пластично би се добио појам колико је Београд некада био мали.

Новија историја даје нам више материјала за споменике и спомен-плоче. Споменици Карађорђу и Краљу Петру су ван сваке дискусије, први би требао подићи на оном језику тврђаве који засеца у Калимегдан а на боконима носи Карађорђеву и Васе Чарапића капију. Споменик Краљу Петру треба подићи на месту где Шумадија улази у Београд и којим су путем од вајкада па и при крају светског рата улазили победоносни српски пукови. Имало би још доста урадити на споменицима из научног, просветног и уметничког домена. Осећамо сви да немамо један снажан и непосредан споменик *Победе*. Шта би дошло на постољу ствар је конкурса; али у самој постољу требало би просто са три стране уписати ово: 1) *При крају светског рата Српска коњица допрла је до места Wetzsee на 80 км. од Беча.* 2) *При крају светског рата Југословенска Дивизија допрла је до места Бекенеш на 50 км. од Пеште.* 3) *При крају Светског рата Вардарска дивизија допрла је до места Остреш на 40 км. од Софије.* А на четвртој страни написати: *На свима овим линијама Српску војску није зауставио непријатељ, већ Версаљски уговор!*

Осим споменика Београд просто треба да обилује спомен плочама; једну од првих треба истаћи на оној кући у Позоришној улици са натписом: *Овде је године 1918 у месецу септембру Мађарска молила за мир.*

Београд је добио од француске највећи мученички орден света: *Легију части*. Зашто?

Зато што је за време светског рата у њему гранатама порушено 2000 кућа. Данас то свеличи на бајку; нико чак неће ни да верује да је тако. На место мученичких кућа подигнуте су неосетљиве палате и нигде више трага од бомбардовања. Треба донети одлуку да се свака палата која је саграђена на рушевинама гранатом срушене куће, обележи неким

Гробови са Спомеником Карађорђевићим јунацима палим при заузећу Београда 1806 год.

знаком. Тај знак био би уметнички профил гранате у металу са натписом: *Светски рат 1914—18*. Овакав знак узидан у фасаду документавао би страдање Београда.

Има у Београду и извесан број старих зграда које би требало прогласити за националне споменике и не рушити их. Прво је Стара скупштина у ул. Кр. Наталије. У тој згради одиграли су се судбоносни догађаји: Србија је проглашена за Краљевину; Краљ Петар је изгласан за Краља и положио заклетву на Устав. Објављен рат Турској, побеђена. Објављен рат Бугарској, побеђена. Објављен рат Немачкој, побеђена. Кућа која нам је донела срећу. Друга интересантна зграда јесте кућа у којој је краљ Петар провео своје детињство, као и много других зграда које су интимно везане за наш војнички и културни развој.

Д-р Миодраг Грбић

Српска Акропола

Постоји у животу свакога народа, — који је историски дефинитивно формиран, — по нека особина јача од других, а која се стално као нит проплиће у свима манифестацијама његовог живота и свестрано га условљава. Свакако је та особина последица низа фактора под који су се поједини народи развијали, али је сваки народ сматра за своју

че до тог и многостраног живота. Код Римљана конструктивна политика и освајачки дар потискује све друге у позадину. Талијани у ренесансу су оличење уметничког препорода и личног и државног индивидуализма, који се граничи већ са надметањем. Енглези су морепловци и поштоваоци слободе човека и његових заједница. Французи, израз моментаних надахнућа и виров у свему. Немци, носиоци дисциплине и организације. Руси, трагају вечно за оним изван чега живе. А ми?

Ове особине нису само апстрактне речи, нису само смеса сличних а појединачних манифестација. Не. Оне су конкретизоване, на било који начин. Везане су за неки симбол, неки предмет, неки догађај, неко лице, — наглашен и хотимично створен и фаворизован тако, да све остало изгледа мало, и ситно спрам тога симбола народнога карактера и свести. Истина, са тим су се особинама народи рађали, развијали и пропадали, а често, можда, и због њих.

Грчка Некропола, Римски Форум, Талијанска црква св. Петра и Сикстинска капела, Енглеске две флоте и устав, Француска само за 100 година под апсолутним краљевима, анархијом, револуцијом и империјалистичким царем, Немачки Бизмарк и Руски Толстој, мислилац и књижевник у симболи ових народа, конкретно оличење њиховог карактера, под којим вековима живе.

И наш српски део југословенског народа има неке особине, — које се очито истичу данас и у току нашег хиљадугодишњег живота, — има свој народни карактер. То је осећање лепога, и конкретизовање тога у споменицима ликовне уметности. Свакако је и војничка и државничка врлина једна, — поред већ споменуте уметничке, — од главних особина нашег народног карактера.

Ми смо за кратко време наше државне самосталности у средњем веку створили једну уметност специфички српску и оставили безброј споменика, манастира и црква са ретко уметничким фрескама. Унутрашње борбе око учвршћавања власти и проширење државне територије са ратовима са суседима нису кочиле овај наш уметнички полет. Изгледа чак су га помагале. Сваки владар и властелин код нас у средњем веку изгледа да се утркивао са временом и приликама, које су му могле донети изненађење. Журио

Споменик др. Рајсу у Топчидеру

властиту творевину, развија је, даје јој специјално обележје народног карактера и конкретизује је у материјалан нит споменицима своје културе.

Сви, баш сви европски народи, живи и изумрли, имају по неку главну особину, народног карактера везану за њихово име и неразводну од њиховог живота. Увек при спомену и помену на неки од тих народа несвесно се намеће и сећање на њихов карактер и конкретне његове форме.

Код старих Грка њихова уметност је можда поред трговине најјача особина ина-

www.jedinstvo.rs остави за собом задужбину, вечнога спомена, који ће надживети њега и његово потомство. Чак и новоосвојене територије брзо су добиле обележје нашег народног карактера. Подизале се свугде задужбине. Заједно са ширењем наше државне територије ширило се интензивно и подручје наше уметности. Довољно је било само 100 година, па да крај буде пун задужбина и да потисне у позадину потпуно споменике ранијих властодржаца. Особито је инструктиван у том погледу крајњи југ и север наше народне територије са задужбинама у Повардарју и Поморављу.

Касније у доба ропства насилно је прекинута ова наша стваралачко-уметничка особина. Таворила је само међу емиграцијом у Аустро-Мађарској, али је народ у свом епском песништву дао израза жалости, да старе задужбине пропадају а нове се не дижу. То је плач народа, то је болећива жалост због ограничења његове стваралачке моћи.

Данас је нов полет. Данас се утркују градске општине и места, да што пре подигну споменике, да што пре даду израза народном карактеру, да симболишу народну силу и државну моћ са вечним споменицима уметничког стварања. Можда нема у Европи народа, који је после рата подигао толико споменика као наш. Можда нема у Европи државе, која је дала такорећи сваком уметнику рада као наша.

Слично је и са нашом војничком и државничком особином. Стварање моћне државе за кратко време у средњем веку, снажан војни потхват Душанов. Величанствен бој на Косову као крај народне и државне слободе. Касније у ропству давање најбољих војника завојевачима, и истодобно свест способности за самосталан државни живот и жеља за слободом. И у Турској и у Аустро-Мађарској најнезадовољнији и најбунтовнији елемент је наш народ. Он не ће да се ослони на већ постојеће моћне организације. Он не прави компромисе, не ствара „нагодбе“. Он чак и као покорен тражи привилегије за себе, хоће да је држава у држави. Он руши и обара и јаче од себе. Упушта се у неравну борбу а само у жељи за слободом и за стварањем властите државне организације.

Ето то су те две особине нашег народног карактера: Уметничко-ликовна и војничко-државничка.

Свугде има трагова њиховог, али још нигде симбола. Можда је Косовски Храм Мештровићев могао то да буде. И свакако би то био, али до његовог остварења није дошло. У томе је огромна штета, јер он би нас подигао у ред најкултурнијих народа света. Он би био наша пирамида, наша Акропола, наш Форум, наша црква Св. Петра, наш симбол најмаркантнијих особина народног карактера.

Да ли треба наша Акропола да буде на Косову или на Београдском граду? Косово је симбол нашег величанственог и трагичног пада, Београд симбол пуног народног препорода. Београд је знак новог живота, нове слободе, новог уметничког и државног полета. Можда баш зато треба наша Акропола, да буде у Београду, на Граду, на Калимегдану.

Генерални план Београда предвиђа у Горњем Граду велики споменик окружен са четири музеја: Историјским, Војним, Етнографским и Општинским. Народни музеј би био за сада, на улазу између оба Калимегдана. Комисија, која је радила на дефинитивној

Рељеф на споменику Захвалности Француској

редакцији Генералног плана Београда, изгледа, да је хтела, да у Горњем граду окупи све оне репрезентативне институције, које могу да пруже и домаћем човеку и странцу слику наше културе у свима оним облицима, и слику главног носиоца наше историје, војске. Кроз све то провирује ипак уметничко-стваралачка тенденција, која на најистакнутијем месту у Београду хоће да диже монументалне музејске зграде ок великог споменика. Али тенденција није понтована у једном објекту који би доминирао над свима осталим и који би давао нову силуету староме граду. Овај круг музеја повучен је доста у средину града и он би једва променио нешто на оној силуети Горњег града и целог Калимегдана. Па ипак ова замисао концентрације музеја у Горњем граду изгледа и прихватљива и остварљива.

Намеће се питање како симболисати, како нагласити у једном величанственом споменику на Београдском граду наше две главне особине народног карактера: уметничку и војничку. Тај споменик би морао бити колос, велик и моћан, да да Горњем граду нову силуету, да све друге објекте таме подреди

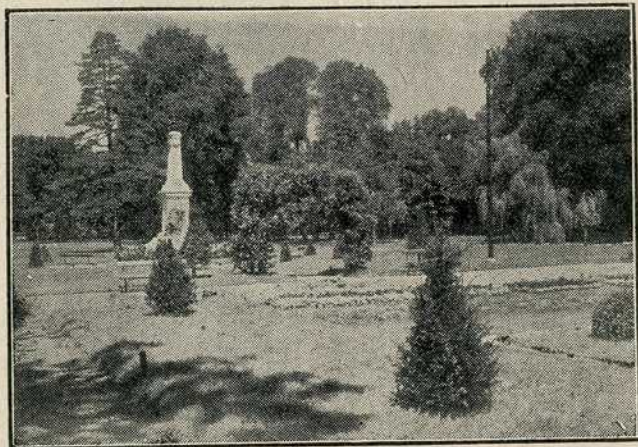

себи. То би могао бити колосалан споменик Победника. У њему би биле сконцентроване и конкретизоване све народне особине. Он би морао бити на далеко видљив и за оне из Београда и за све оне који долазе са стране. Он би морао бити пандан Америчког Споменика Слободе у Њу-Јоршкој луци.

То свакако није Мештровићев Победник данас, кога онако немилосрдно гута Горњи град и који величанствено утиче само посматрачу у профилу са стране, засебно и појединачно у слободном простору без везе са градом. Овде није реч о квалитету споменика него о квалитету места, где је смештен. Он се мора склонити са градског угла на место, којим ће он владати. Колико лепше и укусније изгледа Мештровићев споменик Француској са својом позадином!

На нашим је уметницима да подесе нови колос споменика Победнику на овоме месту, да га доведу у склад са околином. Изгледа место садањег споменика би било најбоље и за будуће.

Постоји оправдан страх, да се са новим радовима на Горњем граду, не уништи оно старо и оригинално на дому. Неки иду толико далеко, да желе, да се обустави свака нова градња на Граду и да се сачува и обезбеди само старо. Али то је исто тако апсурдно као и жеља да се све промени и одене новим рувом. Мора се наћи компромис, који ће осигурати све старо на Граду а ново толико довести у склад са старим, да једно другом неће шкодити. А све мора бити под окриљем Победника.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Арх. Бр. Максимовић

О трговима Београда

На питање: који су тргови у Београду најприкладнији за подизање споменика, веома је тешко дати онакав одговор како се можда очекује. Разлог је за то прост: *Београд нема тргова у правом значењу те речи*. Да је то тако, ми ћемо покушати да то и докажемо.

Но пре него се упустимо у разматрање тог питања треба напоменути да сам недостатак у трговима још не би значео никакву замашну грешку са гледишта градског уређења. Вишеструки значај тргова, који су они некада имали, у данашњем начину градског живота потпуно се изгубио и свео на још једини стварни разлог постојања: продају животних намирница. Сви остали специфични називи за тргове (саобраћајни, архитектонски, вртарски, споменички, итд.) створени су вештачким путем и припадају само историји урбанистичке литературе.

Београд има један једини трг на коме је правилно постављен споменик: то је трг уоквирен зградама Позоришта, Хипотекарне банке и зграде „Риунионе“ на коме се налази споменик Кнезу Михаилу. Па и тај једини трг има један велики недостатак: празнину од око 60 метара којом је нарушен један од основних захтева код тргова — што већа затвореност вертикалних површина!

Трг испред Универзитетских зграда (*Краљев трг*) по своје пространству, по своје облику и затворености могао би да се уброји у добро решене тргове да није велике диференције у нивоу између улица Васе Чарапића и Југовићеве, која је чак и наглашена изведеним потпорним зидом с горње стране парка и двема великим капијама. Уосталом, и тај трг, као и Позоришни трг, већ је заузет: у парку су постављени споменици Јосифу Панчићу и Доситеју Обрадовићу, који свакако на томе месту треба и да остану.

Трг на Топличиним венцу корисно је употребљен за мањи парк, који већ има дрвета са крупним крунама, тако да је њима заклоњен поглед ма са које тачке трга. Што је тај трг употребљен за парк само је добро, али је тиме изгубљен утисак трга. У средишту тог сквера могао би се свакако поставити какав споменик, али је питање, с обзиром на заклоњеност од дрвета и на доста ретке посетиоце тог иначе пријатног одморашта, да ли би тај споменик био у довољној мери запажен и изложен посматрању, што је на постављање споменика од великог значаја.

Теразије (Престолонаследников трг) у ствари су само једно проширење Краља Миланове улице, које се не може сматрати као трг. На томе месту (које је за данас стварни центар Београда, крај свег померања његовог према југоистоку) најживљи је саобраћај, и пешачки и превозним средствима. Ма да су средином Теразија изведена два сквера и један водоскок са тротоарима, целокупни пешачки саобраћај упућен је само двема бочним странама, док су тротоари поред скверова празни. Према личном посматрању на Теразијама је целокупни саобраћај транзитни, без задржавања (изузевши делимичног чекања путника на превозна средства). Поред тога што је тај саобраћај транзитни, он је и веома густ, тако да је у извесне часове пролазницима главна брига да себи прокрче пролаз и да што пре прођу кроз ту зону концентрисаног саобраћаја.

Ма да се Београдска општина труди да скверовима на Теразијама даје што пријатнији и свежији изглед, снабдевајући их првокласним вртарским материјалом, који се мења по неколико пута на годину, највећи део пролазника прође Теразијама не задржавајући поглед на скверовима, а ако су то и учинили то је учињено махинално, на тренутак, што је сасвим разумљиво када се узме у обзир оно што смо напред рекли о саобраћају на Теразијама. Струјање пешачког саобраћаја на томе месту тако би исто онемогућивало задржавање и посматрање каквог споменика који би био постављен на једноме од скверова.

Саобраћајно раскршће „Славија“, ма да се од многих сматра као трг, не може ни у ком случају бити убројано у тргове. „Славија“ са својих 7 саобраћајних праваца од којих 6 има трамвајске пруге, била је и остаће и надаље само један важан и жив саобраћајни чвор, који ће, с обзиром на померање центра Београда, бити из дана у дан све више оптерећен. Ако може бити речи о уређењу тог раскршћа, то може бити само са саобраћајног гледишта, које захтева рационалније решење коловозних површина и тротоара и већу безбедност пешачког саобраћаја.

Трг испред Железничке станице (Вилсонов трг) створио је Леже уободом шестара у главни улаз у вестибил и описивањем кружне линије од 120 м. радиуса. Можда је сматрао да је то за Београд довољно, а можда и није могао дати нешто боље, што је данас уста-

лом свеједно. Много већу грешку начинила је Техничка дирекција Београдске општине приликом поплочавања тог трга. Вилсонов трг, овако како је данас поплочен, могао би да послужи као типичан пример рђавог решења и непознавања основних саобраћајних принципа и на све то бацања новца.

Претерано велика ширина коловоза испред станице, која није подељена чак ни на два смера уноси праву саобраћајну анархију на томе месту где саобраћај треба да је најуређенији. Пешак који прелази коловоз између трамвајске и железничке станице изложен је преко 50 метара (око минут хода!) опасности од саобраћајних средстава која се крећу савршено произвољно, у свима могућим правцима. Услед те претерано велике ширине, сквер је много смањен и његов ефекат такође је изгубљен.

Питање архитектонске и урбанистичке обраде тргова ствар је специјалних студија сваког појединачног случаја. За препоруку је расписивање конкурса јер се на тај начин долази до више решења и идеја.

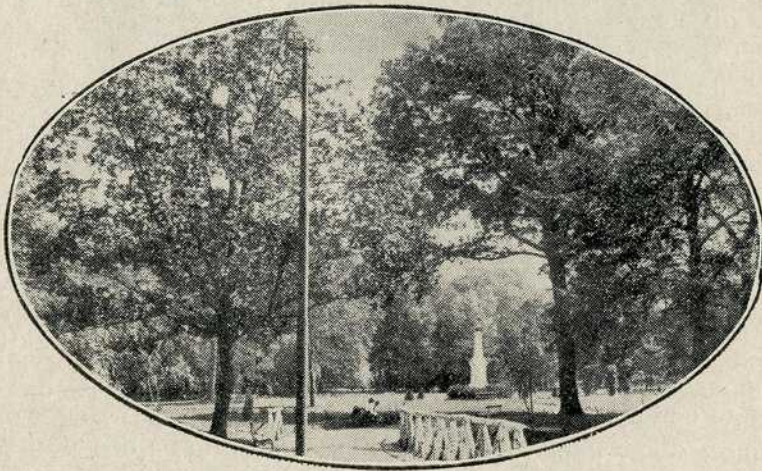
Пре него што би се Београду давали ма какви монументи који би видно истицали његову историску и националну улогу — нашта Београд несумњиво има право — треба Београдска општина свим силама да настане

да уклони и одстрани све оно што очигледно руши углед Београда, не само пред странцима него и пред самим собом. Све донде док у сред Београда буде постојала Јатаган-мала, (о томе руглу Београда доста је говорено, нарочито у „Београдским општинским новинама“) све дотле незгодно је помишљати на неке репрезентативне објекте. Баш ради те велике и поносне улоге коју је Београд имао кроз векове, ради свега оног доброг и лепог што је везано за њега као за какву најзначајнију личност, — баш ради тога не би требало да тај стари и поносни Београд затвара очи пред озбиљним својим недаћама, да их прећуткује, и да прибегава другим ефектима, који су можда потребни градовима без прошлости какву Београд има.

Питање о очувању Београдске тврђаве и њене реконструкције долази, можда, већ нешто касно:

Општина би свакако требала томе питању више да се посвети, не губећи из вида да на њој лежи велика одговорност ако се ма и један камен Београдске тврђаве погрешно сруши или погрешно презида.

Свакако да је боље да се са реконструкцијом тврђаве и задоцни за коју годину него да се та реконструкција изведе како не треба.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Студије и чланци из комуналне политике:

Александар Л. Давинић,
референт Државног савета

Нови закон о општинама

Према научној дефиницији, општина је једна социална заједница, чији су чланови везани између себе заједницом интереса, коју становање у истом крају собом доноси, а њихово становање у истом крају, њихово суседство, то је један факт социалног живота. (Слободан Јовановић: „Основи правне теорије о држави“).

Историјски таква заједница је старија од државе, није дакле створена од државне власти. Овакве социјалне јединице држава после њеног стварања није уништила, она је од њих створила јавно-правне личности на тај начин што им је дала у надлежност извесан део управних функција, који по појму суверености припадају самој држави и дала им ради вршења тих функција право заповедања на својој територији! Слично овој теоријској дефиницији и наш нови закон о општинама у § 2 каже: општине су по простору на којима се простире њихова власт, непрекидне — природне и економске јединице. Оваквим јединицама у § 1 овог закона призната је правна личност и у јавном и приватном праву и речено је, да су то самоуправна тела. Као субјект јавног права, општина има област у којој влада. По елементима који сачињавају једну општину: територија, становници и власт, она је слична државној организацији, али за разлику од државне, њена власт није суверена, већ потчињена држави. Поред тога она по правилу не врши све три функције законодавне власти већ само управну. Као субјект приватног права, она може имати своју посебну имовину, одвојену од државне. Као самоуправно тело општина функције поверене јој од стране државе врши по властитом праву, путем својих органа и из властитих средстава, стојећи само под надзором државе. Но поред функција, које на овај начин, путем деобе власти, припадају у властиту надлежност општине, и чине њен властити делокруг, држава на општину обично преноси и извесне послове, које је иначе задржала у своју надлежност, само за вршење тих послова употребљава општинске органе, и ти послови чине пренесени делокруг општинске власти. Према томе, општинска власт има двојаку надлежност: надлежност у своме властитом самоуправном делокругу и надлеж-

ност из пренесеног делокруга. При вршењу послова како једне тако и друге надлежности, општина стоји под надзором државне власти. Само тај надзор државне власти није увек исти, код аката њеног сопственог делокруга тај надзор је основан на закону — правни надзор — и своди се само на то, да управна власт пази, да ли се самоуправно тело креће у границама закона. При томе, надзорна власт један акт самоуправне власти може или задржати од извршења, или поништити, али нема права и да мења њене одлуке, или да их замењује својим одлукама.

У надлежност општине као самоуправног тела по правилу спадају ови послови: да своју делатност развија у оквиру закона; да та њена делатност не буде у опречи са општим интересима; да рукује својом имовином и интересима својих грађана разборито и праведно, као што би то добар домаћин управљао својом властитом имовином и интересима својих укућана; да обавља оне државне послове, које је државна власт на њу пренела на основу закона. Према томе би се и надзор државне власти над општинским самоуправним пословима састојао у овоме: да пази да општински часници, или други њени органи, не раде против државног устава, или других закона; употреба средстава којима би се општина у јавном интересу принудила да провађа и врши одредбе, закона, распуштање општинске управе у случајевима који предвиђају позитивни прописи. На против, код послова општине из њеног пренесеног делокруга, надзор државне власти заснива се на основу односа субординације јерархијски више власти и при овом надзору државна власт не цени само законитост општинских аката, већ и њину целисходност.

Оволико о општинској власти и општини у опште, а сад да пређемо на организацију општинске власти, њену надлежност, надзор државне власти и правна средства, онако како су ова питања уређена новим законом о општинама.

1) Организација општинске власти

Нови закон о општинама нема специјалне одредбе у којој би било речено, који су општински органи. То се види из прописа, који

говоре о организацији општине. Ти су органи: општински одбор и општинска управа.

У општинама, које су састављене из више делова постоји и месни збор и месни старешина таквих делова.

Општински одбор

Општински одбор састоји се према броју становника дотичне општине од 24, 30 или 36 одборника. У општинама пак у којима је изузетно број становника испод 3.000 општински одбор се састоји из 18 одборника. Но број одборника овако законом утврђен не мора бити и сталан. Тај се број општинским статутом може и смањити, али не испод 2/3 Законом предвиђеног броја (§ 25). Општински одбор се бира општим, једнаким, непосредним и јавним гласањем на три године. Бирачку способност имају сва лица, која су уписана у бирачки списак, а за општинске одборнике може бити изабран сваки члан општине, који има бирачко право и који је навршио 25 година живота и није искључен од избора. За разлику од ранијег српског закона о општинама (чл. 71) овај закон за општинске одборнике не прописује никакав цензус. Сем узрока са којих неко није могао бити изабран ни по старом српском закону о општинама за одборнике не може по овом закону бити бирани још ни они који су са општином у парници; док се та парница не сврши; они који имају да положи рачун о руковању каквом општинском имовином, док тај рачун не положи; они који се без оправданог разлога нису примили одборничке дужности приликом последњих избора; они који стално примају издржавање или потпору из општинских или јавних средстава, осим државних (§ 28). Поред овога, према § 29 лица која не говоре и не пишу службеним језиком, и лица која се налазе у активној државној и самоуправној служби (другој од општинске, јер су општински службеници у опште искључени од избора), као и свештеници не могу бити стављени као кандидати на прва места кандидатске листе. Закон не одређује која су то места, која се сматрају као прва. Али како је у § 70 речено, да ова лица не могу ући у општинску управу која се не бира особено, већ се узима од чланова одбора редом како су именовани, то таква лица не могу бити по реду до оног броја који може доћи у обзир при одређивању општинске управе.

Општински се избори врше по бановинама. Те изборе по одобрењу Министра унутрашњих послова, наређује бан. Што значи, да се не морају истог дана обавити у целој земљи. Противу неправилности избора има сваки уписани бирач право жалбе надлежном управном суду у року од осам дана, рачунајући од дана избора. Жалба се предаје претседнику општине, који је дужан послати је на решење управном суду заједно са избор-

ним актима у року од два дана по истеку рока за жалбу. Да би се спречила злоупотреба од стране раније општинске управе на случај да не достави жалбу надлежном управном суду, жалиоцу је дато право да препис своје жалбе у законском року достави и непосредно управном суду. На случај, да општина у законском року не пошаље оригиналну жалбу, има се овај препис сматрати као оригинал жалбе, и по њој донети одлука. Управни је суд дужан у року од месец дана, од дана кад прими акта донети одлуку о правилности избора, иначе се избори оглашавају за снажне. Истина ова санкција није изрично предвиђена у закону (§ 50), али се само по себи намеће, а тако је предвиђено и у садашњем српском закону о општинама, одакле је ова одредба и унета.

Општинска управа

Према § 70 овог закона општинску управу чине: претседник и чланови. На супрот садашњем закону о општинама, (српском), општинска управа не бира се одвојено (часници). Претседник је онај одборник, који је изабран као носилац најјаче кандидатске листе, а чланови су управе други и наредни са најјаче листе изабрани одборници. Број чланова општинске управе није законом тачно утврђен. Предвиђен је само минимални и максимални број. Њих може бити два до пет. Колико ће пак општина, поред претседника имати чланова управе, утврђује сам одбор, према броју одборника. На случај да се упразни место претседника, претседник постаје лице изабрано на другом месту, а ако се и после тога место претседника упразни, претседник постаје лице изабрано на трећем месту исте кандидатске листе. На исти начин врши се и попуњавање упражњеног места члана управе (§ 73). Исто тако према § 48 на упражњена места одборника долазе по реду кандидати одборника, односно кандидати заменика. Ако се на овај начин упразни више од 1/3 одборника и упражњена се места не могу поунити, расписује се за та места избор. Ако се упразни место првих три кандидата са најјаче листе, или ако се одбор смањи на једну трећину, врши се избор у целости. Закон не одређује да ли и у том случају изборе наређује бан по овлашћењу министровом, али би се у недостатку прописа, имало и у овом случају тако поступити.

Надлежност општине

У властити делокруг општине спадају сви послови који се тичу интереса општинске заједнице, а односе се на економски, културни и социјални напредак у општини. (§ 76 ст. 1). То је општа дефиниција сопственог делокруга општине. Специјално у тај делокруг спадају ови послови: управљање општинском имовином (доношење буџета, располагање

општинским дажбама, закључивање зајмова, куповање, продаја, давање у закуп општинске имовине, оснивање општинских предузећа); 2) старање за општинске саобраћајне установе; 3) издржавање и потпомагање сиротиње; 4) старање о здравственом стању становника; 5) унапређење народног господарства; 6) ширење и унапређење просвете.

Према § 77 општина у свом властитом делокругу врши и месну полицијску власт, у колико је не врши државна власт. По пословима који припадају њеној надлежности општина може на основу закона и уредаба на закону основаним доносити за своју територију обавезне месне уредбе, које ступају на снагу кад их одобри бан (§ 82). За непоковање овим месним уредбама могу бити предвиђене и казне до 200 динара а општини припада и казнена власт у овим иступним делима (§ 82).

То би били послови који спадају у властиту надлежност општина по новом закону о општинама.

Што се тиче њеног пренесеног делокруга, важна је тековина ових самоуправних тела, да општина није више изложена вршењу тих послова без икаквог ограничења и без икакве накнаде, који су послови до сада у многе спутавали општинску администрацију, а нарочито општинске финансије.

Према § 79, општина је дужна сарађивати и у другим месним пословима државне управе, али само према постојећим прописима и законитим наредбама државних власти. Тако да се општини не може наметнути сваки државни посао, већ само онај за који постоји о томе изрично озакоњено наређење — или ако се тај посао оснива на једној наредби власти, издатој на основу закона. Што се тиче нових послова њеног преносног делокруга, они се општини могу поверити само законом. Али једновремено са доношењем таквог закона у том закону треба да је предвиђено и покриће трошкова који су са извршењем тих послова скопчани. Тако да вршење тих послова одсад неће доводити ни до каквих финансијских поремећаја код општине.

Надлежност општинских органа. — При подели послова, на општинске органе, треба претходно истаћи ову разлику: послови из властитог делокруга спадају у надлежност општинског одбора, а послови из пренесеног делокруга спадају у надлежност општинске управе (§ 81). Но надлежност општинског одбора у пословима властитог делокруга односи се само на доношење одлука по тим пословима. Извршење пак одлука по тим пословима спада у надлежност претседника општине и општинске управе.

Надзор. Целокупан надзор над општинским властима врше државне власти (срески начелник, бан, министар унутрашњих послова, и министар финансија). Приликом дебате о овом закону заступано је гледиште, које

би више одговарало самоуправном начелу, да се надзор над општинама повери вишим самоуправним јединицама — бановинама. Овај надзор постојао је по разним покрајинским законима о општинама. Н.пр. у закону о општинама за Војводину (зак. чл. XXII у 1886, где су надзор над општинама вршили муниципије — више самоуправно тело. По српском закону о општинама код буџета надзорну власт имали су срески и окружни одбори. По новом закону о општинама у односу према општини надлежност више самоуправне власти предвиђена је само код доношења уредбе о општинским службеницима. Према § 85 ову уредбу доноси бановинско веће. Том уредбом бановинско веће има да пропише опште услове о регулисању службеничких односа општинских службеника и њиховој дисциплинској одговорности, а детаљне прописе о овоме има у границама опште уредбе да донесе свака општина — статут — за своје особље.

Сам надзор државне власти над општинама по овоме закону састоји се: у одобравању извесних одлука, које добивају снагу тек са одобрењем надзорне власти; у оцени законитости одлука које су јој општине дужне по званичној дужности послати и надзору над радом општинских органа.

У појединостима овај се надзор државне управе над општинама састоји у овоме:

По ставу II § 81 за одлуке одбора о задужењу општине и отуђењу непокретног имања, као и за све одлуке којима се везују општинске финансије преко рока трајања мандата општинског одбора, потребно је, по повољном мишљењу, бана, одобрење министра финансија у споразуму са министром унутрашњих послова. Овакав надзор државне власти није у сагласности са основним начелом самоуправне, по коме начелу самоуправна тела о пословима свога властитог делокруга сама одлучују. Овакав надзор није надзор у циљу оцене само законитости, већ и целисходности одлуке општинске власти. И управна власт таквим надзором не настоји само да се закон изврши, као код осталих послова из властитог делокруга општинске власти, већ ту управна власт врши једну врсту административног туторства, које се ни у колико не слаже са начелом самоуправе, али се правда тиме да општина остављена сама себи не би своје послове водила увек како треба (Слободан Јовановић, оп. цит. стр. 306).

Надзор ове врсте државне власти над општином постоји и код одобравања општинског буџета и установљавања општинских посредних пореза и њиховог повећања.

Поступак код доношења општинског буџета предвиђен је у прописима §§ 96—99. Према § 96, општински буџет претходно саставља општинска управа и то најдаље на три месеца пре почетка буџетске године. Израђени пројект буџета излаже се на општи увид грађанству за време од пет дана. Сваки члан

општине, као и свако лице које плаћа непо-средни порез у дотичној општини, има право ставити на предлог буџета своје примедбе. После овог претходног поступка, општински одбор расправља буџет са свима примедбама на исти, и потом доноси одлуку. *Овом публикацијом општинског буџета са правом грађана да ставе своје примедбе на тај општински буџет, претставља једну корисну новину од општег значаја за подручје Србије и Црне Горе, које право грађана српски закон о општинама није предвиђао.* Истина те се примедбе достављају и надзорној власти, која одобрава буџет, али те примедбе имају само за циљ да надзорној власти укажу на извесне недостатке буџета, али ако надзорна власт такве примедбе не би усвојила, за појединца који је те примедбе ставио не би постојала могућност права жалбе, односно тужбе надлежном управном суду, по чл. 18 закона о Државном Савету, на одлуку надзорне власти, јер буџетом као једним актом општег карактера појединац не може бити повређен у своме личном праву.

Према § 97 буџет са свима одлукама одбора и са примедбама учињених противу њих шаље се надзорној власти (среском начелнику). Надзорна власт је дужна прегледати буџет и уверити се, да су у буџет унесени сви издатци, који по овом или другим законима падају на терет општине, и то у оноликим износима колики су по тим законима потребни, као и да је уопште састављен по постојећим прописима, па ако је то учињено, она га шаље бану најдаље на месец и по дана пре почетка буџетске године. Ако у буџет није унесено све што треба и како треба, надзорна власт чини одбору своје образложене примедбе. Ако општински одбор не усвоји примедбе надзорне власти, надзорна ће власт послати буџет са својим примедбама бану најдаље на месец дана пре почетка буџетске године. Оно што је вредно уочити код овога прописа и што ће бити од велике и практичне користи то је, да је овим прописом тачно прецизирано у чему се састоји надзор ове прве надзорне власти код одобравања општинског буџета и начина на који се тај надзор има да врши. Ова надзорна власт нема ништа друго код буџета да примети сем то, да ли је у буџет унето оно што по закону мора да се унесе, и у оноликом износу колико је законом предвиђено и да ли је буџет састављен по постојећим законским прописима. При томе надзорна власт не сме сама да ништа мења у буџету, већ је дужна да у том правцу учини општинском одбору своје образложене примедбе. Те примедбе за одбор чак нису ни обавезне и ако их одбор не усвоји срески начелник спроводи буџет заједно са својим примедбама бану.

Нажалост, за власт која дефинитивно одобрава општински буџет, није овако детаљно прописан поступак при одобравању општинског буџета. У § 98 предвиђено је само то:

да општинске буџете у којима општински прирез на државне непосредне порезе није већи од 200% одобрава бан, а буџете преко тога процента Министар финансија. Буџете са прирезом до 50% одобрава срески начелник, ако га овласти бан. У овом пропису није ништа предвиђено, чиме се надзорна власт, бан или Министар финансија, имају руководити при одобравању тог буџета и како има да поступи кад нађу да буџет не могу одобрити онако како је предложен. По досадањој пракси надзорна власт — специјално Министар финансија — ово одобравање вршила је потпуно по својој слободној оцени, не одобравајући при том чак ни висину општинских издатака у оном износу колико су они по закону предвиђени. Поред тога, надзорна власт извесне позиције сама брише, односно смањује, што је у директној супротности са основним начелом самоуправе: да самоуправно тело о пословима своје власти надлежности само одлучује. Јер тиме што надзорна власт извесне позиције буџета сама смањује или брише, она на тај начин преиначује одлуку општине и место ње сама доноси ту одлуку. По правилу, надзорна власт имала би да у том случају учини примедбе, у којима би образложила зашто сматра да буџет не може одобрити. Евентуално зато што висина њена не одговара економској снази грађана. При томе би се општини имало указати које су позиције у већем износу унете него што треба, или које би позиције требало избрисати, на који начин треба вршити уштеде, или где треба повећати приходе итд. Можда би се овоме могло приговорити да се тиме само одуговлачи доношење буџета, јер надзорна власт не би одобрила буџет све док он не би био саображен онако како би га и сама преправила. Али при томе треба водити рачуна да је и за општинске интересе и за саме грађане у интересу да надзорна власт чини примедбе начелног карактера, а да се општини остави слобода да буџет у појединостима саобрази тим примедбама. На пример, ако надзорна власт нађе да су извесне партије у буџету исувише велике сигурно је да ће са много више брижљивости и познавања прилика, сама општинска власт смањити поједине позиције у тој партији, односно које треба сасвим избрисати, него што би то учинила надзорна власт, која ствари посматра издалека и бирократски и та смањења врши више по једном шаблону.

Код ових одредаба, које се односе на буџет, важно је приметити на постављање рокова којим се постиже благовремено доношење буџета. Тако, општинска управа је дужна саставити буџет на три месеца пре почетка буџетске године. По истеку рока од пет дана ради стављања на увид буџет расправља одбор, па га доставља надзорној власти (среском начелнику), који га мора, ако није имала на буџет шта да примети, доставити

бану најдаље на месец и по дана пре почетка буџетске године, ако је било примедбе најдаље за месец дана. Овде није постављен никакав рок за општински одбор у коме има претрести буџет са примедбама грађана и евентуалним примедбама надзорне власти, среског начелника. Али по томе што су прописани рокови за надзорну власт у коме мора доставити буџет бану на одобрење значи да одбор и надзорна власт имају посао око буџета свршити најдаље за два месеца. Надлежној пак власти (бану, министру финансија) која одобрава буџет остављен је рок (§ 98) за доношење одлуке месец дана од дана пријема аката. Ако се у том року не донесе одлука, *предложени буџет сматра се као одобрен*. У закону није изрично предвиђено: да ли овај рок има тећи од дана пријема акта први пут без обзира да ли је бан или Министар финансија тражио какве податке потребне пре доношења одлуке, или од дана кад су понова примљена акта код те власти. Слично овом пропису у члану 31 Уредбе о одобравању општинских буџета од 18-II-1927 (Сл. нов. од 39), која је сада на снази постављен је рок од два месеца у ком бан, односно Министар финансија, мора одобрити буџет који се рок и овде рачуна од дана пријема акта. Код примена овога прописа у једном случају Банска Управа, односно бановина, пре одобрења буџета тражила је извесне податке и по пријему истих података донела одлуку о одобравању буџета. Одлука је била донета у року, ако би се тај рок рачунао од дана када су код Банске управе поново примљена акта. У насталом спору Дубровачки управни суд (пресуда бр. 625/31/10) стао је на гледиште: да се тај рок има ценити од дана кад су акта први пут примљена код Банске управе, и буџет, због истека рока у коме се имала донети одлука о његовом одобравању, огласио за одобрен онако како је био предложен.

Међутим по новом закону о општинама изгледа да би се ово питање имало у супротном смислу расправити. Ово с тога што је у § 125 (став 2) код разматрања одлука општинског одбора, које се надзорној власти по званичној дужности достављају, предвиђено: ако би надзорна власт затражила од општинске управе каква акта без којих не би могла донети одлуку, да ће у том случају рок, у коме надзорна власт има да донесе своју одлуку, *тећ од дана кад затражена акта стигну надзорној власти*. Према томе би се, по аналогiji и овај пропис имао применити и код буџета на случај, да надлежна власт за одобрење буџета пре доношења одлуке затражи каква акта, која су јој за доношење ове одлуке потребна. На случај да се одрже овако постављени рокови код доношења буџета *општина би имала буџет на време одобрен*. Но ако буџет не би био на време одобрен, *док нема одобреног буџета,*

важиће стари буџет, а издаци ће се вршити по дванаестинама тога буџета (§ 98). Овакво буџетирање за општину има ту незгуду што буџет може бити много доцније одобрен и у много мањем износу него што је био прошлогодишњи буџет и за општину пошто је по тако ранијем буџету путем дванаестина буџетиран скоро целу годину, настаје једна немогућа ситуација. Због тога је потребно да се законом постављени рокови одрже по сваку цену, да се рад на буџету сматра као хитан и да се и за власт која одобрава буџет рок од месец дана рачуна од дана првог пријема акта.

Толико о надзору над општином код оних аката општинске власти за чију је пуноважност потребно и одобрење надзорне власти, за који смо надзор напред навели да *није у сагласности са начелом самоуправе*. Да напоменемо још да је надзорна власт према § 126 овлашћена да законитим принудним средствима спречи извршење одлука општинског одбора за које није прибављено одобрење које се овим законом тражи.

А сад да пређемо на надзор непосредне државне власти над општином у циљу оцене законитости рада самоуправних органа по пословима општинских самоуправних органа и пословима опште управе. О овоме надзору говори се у глави IX закона о општинама који носи наслов „надзор државне управе”. (§§ 121—134) Овај надзор државна управа врши преко среског начелника, у коме циљу срески начелник има право да присуствује седницама општинског одбора. У првобитном пројекту овога закона било је предвиђено да срески начелник има право говора у општинском одбору, што је у скупштинском одбору одбачено. Ради вршења овог надзора, општинска управа је дужна у року од 8 дана од дана одржане седнице општинског одбора, доставити надзорној власти препис записника сваке седнице општинског одбора (§ 124). Надзорна власт пак у року од 8 дана по пријему записника може задржати од извршења одлуку општинског одбора, али она то мора учинити образложеним решењем, заснованим на законским прописима и може задржати само ону одлуку општинског одбора која би била противна постојећим законима или законитим наредбама власти, или којом се прекорачује делокруг општине. Овај је пропис сличан чл. 152 српског закона о општинама, само што је у том пропису било речено: да ће надзорна власт оне одлуке којима се вређају права појединца задржати од извршења само по њиховој жалби поднесеној у закон. року. Иначе, овај надзор је у пуној сагласности са начелом самоуправе, јер на овај начин надзорна власт води надзор само над законитошћу аката општинске управе којој је у границама закона остављена потпуна слобода одлучивања. У закону није речено, да ли начелник срески, који према § 122 има

права да присуствује седницама општинског одбора, може и на самој седници изрећи задржање од извршења оне одлуке општинског одбора, за коју би нашао, да је противна закону или законитим наредбама власти, или којом се прекорачује делокруг општине као што је то предвиђено у закону о општинама у Хрватској и Славонији које немају уређеног магистрата (зак. чл. XVI од 1870). Како се за задржање од извршења одлуке општинског одбора тражи писмено и образложено решење надзорне власти, мислим да начелник срески не би имао ово право. У владином пројекту овога закона било је предвиђено (§ 123) да надзорна власт може предложити бану да задржи од извршења и ону одлуку општинског одбора која би била противна општинским интересима. Но оваква одредба, као очито противна *општинској самоуправи* одбачена је још у скупштинском одбору при претресу овога закона.

Према § 125, противу одлуке надзорне власти којом ова, на напред изложени начин, задржи извесну одлуку општинског одбора од извршења, одбор има право жалбе бану у року од 15 дана. А бан у року од 8 дана има или да поништи ожалбено решење надзорне власти или да упути акта на решење надлежном управном суду. Против одлуке Управног суда нема места даље правном леку. Ако бан не упути акта управном суду у одређеном року, или ако управни суд не донесе одлуку у року од месец дана од дана пријема акта, одлука општинског одбора постаје правоснажна. Овакав је поступак код задржања од извршења одлуке општинског одбора сличан поступку у том случају из чл. 152 српског закона о општинама. Само што је по поменутом пропису чл. 152 српског закона о општинама надзорна власт, кад задржи од извршења одлуку општинског одбора, дужна, не по жалби, као што је то предвиђено у § 125 овог новог закона о општинама, већ по званичној дужности да пошље акта Министарству унутрашњих послова, а овај, ако не поништи решење надзорне власти, доставља акта Државном савету на коначно решење. У овом случају, раније Државни савет, сада Управни суд, не решава један административни спор већ један сукоб између самоуправне и надзорне државне власти и он овај сукоб не решава као административни суд већ као врховни надзорни орган над општинама. Према томе је и поступак по чл. 152 српског закона о општинама, по коме је надзорна власт задржану одлуку општинског одбора од извршења, дужна по званичној дужности да пошље вишој управној власти, *више у сагласности са природом оваквог спора него поступак из § 125 новог закона о општинама*, по коме надзорна власт задржату одлуку шаље вишој управној власти (Бану) само по изјављеној жалби. Овде је био изложен надзор државне

власти код самоуправних послова о којима су пословима они донели своју одлуку. Но надзор управне власти није ограничен само у томе већ се њиме иде и на то да самоуправне органе принуди да предузму и оне послове који су јој стављени у дужност а које послове општина неће да врши или их не врши у довољној мери. У том циљу према § 127, надзорна власт ако опази да општина не предузима у опште, или не предузима у довољној мери послове свога самоуправног делокруга из § 76, обавестиће о томе образложеним извештајем бана. Бан може, ако преговори са општином не доведу до повољног резултата, одредити шта је општина дужна предузети. Против ове одлуке општински се одбор може жалити ресорном Министру у року од 8 дана, а против одлуке Министра нема места даље правном леку. Ако и после тога општина не учини оно што треба, одлука ће се извршити, сходно прописима закона о општем управном поступку.

Послови пак, који по § 76 спадају у делокруг општине, јесу сви послови који се тичу интереса општинске заједнице, а односе се на економски, културни и социјални напредак у општини. Што значи, да је надзорној власти овим прописом ипак дато у надлежност, да она цени интересе општине. Ово се нарочито истиче код оцене, да ли општинска власт у довољној мери предузима послове који се тичу интереса општинске заједнице. Поред тога, у пом. § 127 изречено је да општина противу решења Министра у овој ствари не може да поднесе тужбу Државном савету. Што се тиче спора о томе, да ли општина довољно предузима оно што треба у интересу општинске заједнице, ту би тужба већ и иначе по чл. 19 тач. 3 у вези чл. 34 закона о државном савету била одбачена као недопуштена, јер управна власт у том случају доноси акт на основу слободне оцене. Али противу решења Министра којим се општини налаже вршење неких послова за које управна власт налази да по закону спадају у надлежност општине, општине би према чл. 15, 18 и 23 зак. о Држ. савету могла поднети тужбу Држ. савету, јер би у том спору имало да се утврди да ли вршење таквих послова по закону заиста спада у надлежност општине или не. Што значи да би се спор водио око тога да ли је управна власт таквим решењем правилно применила закон. А таква је тужба по чл. 23 зак. о држ. савету, у коме је речено — тужити се може: што управна власт није правилно или није никако применила закон, дозвољена.

Што се тиче послова Државне управе који су општини законима и законским наредбама стављени у дужност (пренесени делокруг) ако општина такве послове ни после позива надзорне власти не изврши, надзорна их власт може извршити на рачун општине (§ 128).

Најзад, по праву надзора, управна власт у извесним случајевима, може и разрешити самоуправне органе. Ово разрешење може бити због тога, што самоуправни органи (одбор, претседник и чланови општинске управе) не испуњавају законске услове за положај на коме се налазе (§129/1), или због тога, што не врше уредно своје дужности (§ 129/2). Одлуку о разрешењу у овом случају доноси бан. Само што у другом случају, решење о разрешењу не задобија правну снагу одмах, већ самоуправни органи остају на својим положајима све до правоснажности одлуке о разрешењу. Противу одлуке бана о разрешењу и у једном и у другом случају има места жалби на управни суд противу чије одлуке нема даље правног лека.

Поред већ наведених узрока, према § 130, бан може разрешити самоуправне органе и због решења или изјаве ових органа, која су штетна по важне државне интересе. У ком случају и та решења и изјаве задржава од извршења, као и такве изјаве и решења месног збора.

Противу одлуке бана о разрешењу од извршења од извршења, може се изјавити жалба Министру унутрашњих послова, противу чије одлуке нема даљег правног лека.

Надзорна власт кад на овај начин разреши општински одбор и управу, према § 133, до увођења новог општинског одбора за вршење општинских послова поставиће привремену општинску управу (Претседника и чланове). Важно је, да је надлежност овако постављене општинске управе ограничена само на вршење текућих послова (§ 134). Таквој управи је изрично забрањено да општину може задужити, њено имање отуђити, нове намете уводити, нити постојеће повећавати, а тако исто ни сталне општинске службенике постављати.

Правна средства. Нови закон о општинама потпуно одвојено регулише правна средства противу првостепених одлука надзорне власти донетих на основу одредаба овог закона којима се у извесним случајевима дозвољава интервенција те власти, а одвојено правна средства противу одлука општинске власти. Што се тиче правног средства противу одлука државне власти, донетих на основу овог закона, оно је регулисано у оним истим прописима којим је државна власт овлашћена на доношење тих одлука. (На пр. код задржања од извршења одлука општинских органа и њиховог разрешења од дужности — §§ 125, 129) о којим правним средствима је већ напред било говора.

Што се тиче правног средства противу одлука општинских органа оно је регулисано у § 135 на овај начин:

Противу свих одлука општинског одбора жалба се изјављује надзорној власти. Противу одлука претседника општине, или општинске управе у пословима сопственог де-

локруга општине, може се у року од 8 дана ставити приговор, који може општинска управа или уважити, или ако га не уважи, спровести општинском одбору. А противу одлуке општинског одбора допуштена је жалба надзорној власти.

Како ни у једном од ових случајева није предвиђен рок и начин на који се жалба има предати надзорној власти, то се имају применити одредбе закона о управном поступку. (§§ 107—114 З. у. п.). Што се тиче даљег правног средства против одлука надзорне власти, о томе важе одредбе чл. 15 и 18 закона о Државном савету. Према овим одредбама, противу другостепене одлуке надзорне власти, којом би појединцу било повређено какво право или лични и непосредни интерес заснован на закону, подноси се тужба надлежном управном суду. А противу пресуде управног суда по чл. 37 закона о Државном савету — жалба Државном савету.

Противу одлука пак општинских органа опште природе, које се не односе на појединачно лице, може сваки члан општине, који налази да су те одлуке противне постојећим законима или законитим наредбама власти, учинити приговор надзорној власти. У том циљу, те се одлуке објављују на општинском дому, у року од 3 дана од кад су донете, и остају објављене 5 дана. А рок за приговор надзорној власти противу таквих одлука је 5 дана од објаве. Али појединац, ако управна власт не би уважила његов приговор, нема право даљег правног средства — тужбе управном суду. Ово с тога што се таквом одлуком не вређа никакво његово право или лични и непосредни интерес заснован на закону под којим је условом само дозвољена по чл. 18 закона о Државном савету тужба управном суду.

Нови закон о општинама донет је како у циљу изједначења развоја општинског законодавства, које је било у важности за поједина правна подручја државе, тако и због потребе да се већ застареле одредбе ових ранијих закона замене једним новим модернијим законом који би одговарао потпуније данашњим социјалним односима који се битно разликују од таквих односа у време доношења ових ранијих закона. Но са доношењем овога закона, није ишло ни тако лако ни тако брзо, што се види по томе, да је овај закон донет тек после 14 година заједничког живота у држави и после неколико разних пројеката.

За доношење овог закона поред чисто политичких тешкоћа стајале су на путу још и многе друге сметње. Овим законом требало је изједначити разне супротности између појединих покрајинских закона. Нарочито је тешко било поставити јединствену норму код питања величине општине. Требало је између разних система изабрати најповољ-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilja.rs

нији о начину организације општинских органа и начину њиховог избора. Донети јединствене одредбе о службеницима општинским. А као најтеже и најосетљивије било је питање самоуправа општинских а са њим у вези обим и начин надзора државне власти над општином. Питање Општинске самоуправе од свих покрајинских закона било је најбоље уређено у српском закону о општинама од 1903 године који је био плод једне дуге политичке борбе србијанског народа за самоуправу у општини. Поред свих основних начела самоуправе, које је тај закон садржавао како код начина избора општинских органа тако и послова општинског властитог делокруга, тим законом и надзор државне власти у многоме је био ограничен тиме што је у крајној инстанцији био поверен Државном савету. По првобитним одредбама овога закона надлежност Државног савета била је веома обимна. Његовом одобрењу подлежале су у последњем степену све одлуке општинске власти о задужењу и отуђењу општинске имовине; одобравање општинског буџета. Решавање по жалбама о правилности општинских избора. Решавање сукоба између самоуправне и надзорне власти код задржања од извршења одлука општинских органа или разрешења од дужности истих и, најзад, решавање по жалбама против свих одлука надзорне власти.

Но с друге стране овај (српски) закон о општинама, с обзиром на слабо развијен економски живот србијанског дела народа у време доношења тог закона, и један специјални осећај за мањим општинама, у погледу уређења социјалних односа и становништва, садржи врло оскудне одредбе а поред тога предвиђа врло мали минимум становника за оснивање општине. Услед тога су такве општине биле неспособне за извођење каквих већих и озбиљнијих социјалних проблема који су се нарочито после светског рата у све оштријем облику постављали. Од чега су трнеле нарочито градске општине. Велика мана српског законодавства о општинама била је још што је један закон важио како за најмање сеоске тако и за највеће варошке општине, па и за сам Београд. Поред овога овај је закон имао веома оскудне одредбе о регулисању положаја особља општинског. Тим законом даље, нису биле стављене никакве препреке пренашању послова са државне на општинску власт, те је општина била исувише заузета радом и издатцима око послова из пренесеног делокруга тако да је мање и времена и новца могла посветити пословима свога властитог делокруга.

Нови Закон о општинама обнародован је у „Службеним новинама“ 15 априла 1933

год., а ступиће на снагу шесетог дана по обнародовању. Што значи да ступа на снагу 14 јуна 1933 године. Но не за све општине. У § 136 издвојене су вароши, градови, на које се овај Закон не односи и за које остају и даље на снази досадашњи Закон о општинама док се не донесе специјални Закон о градовима. Овако посебно доношење одвојеног закона за сеоске и мање варошке општине а одвојено закон о градовима има свог основа у једној сасвим различитој структури социјалних односа између становништва једних и других општина. Ти односи код мањих општина су много једноставнији од оних у градовима, па с тога и потреба друкчије уређење ових општина.

Али код овог питања потребно је указати на једну врло важну околност о којој при доношењу Закона о градовима треба добро водити рачуна и посветити јој сву пажњу. На име, потребно је истаћи да различити социјални односи између становника већих и мањих општина не захтевају поделу само у две групе и доношење закона само за ове две групе. Између ових градова град Београд и Загреб потпуно се одвајају. Ти градови имају једну специјално изражену индивидуалност како у чисто историјском тако и социјално-економском погледу. На територији тих градова сконцентрисан је највећи број надлештава, социјалних, културних и научних установа како општинских тако и државних; највећи број индустријских и привредних предузећа, банака итд. Услед тога код становника Београда и Загреба постоје много разноврснији и изукрштанији социјални односи какве односе ствара само живот у тим градовима и који односи истичу и много теже и компликованије проблеме него код осталих градова, што захтева и једну потпуно засебну организацију тих градова и потпуно одвојене законске прописе који могу омогућити повољно развијање њихово.

Све ове чињенице указују на потребу за доношење једног специјалног закона који би се односио само на ове највеће градове, на Београд и Загреб или бар доношење таквог закона само за Београд као престоницу државе, као што такви закони постоје за престоницу у другим државама (Праг, Рим, Беч и др.).

Не доношење оваког специјалног закона био би један велики недостатак новог Закона о градским општинама. Овај недостатак морао би доцније бити стално допуњаван законским новелама, које ће изазивати специјалне животне прилике у тим градовима. Зато би не доношење таквог специјалног закона одмах само кочило правилно развијање и даље напредовање Београда и Загреба, наших главних градова.

Јосо Ј. Радунђ

в. банкарски чиновник

Београдска Општинска Штедионица

Живимо у времену опште светске кризе, која је првенствено резултат неповерења. То неповерење појавило се најпре на политичком, да се одмах затим пренесе и на економско-финансијско поље. Криза обухвата више мање цео свет, са свим својим злим последицама као осиромашењем, беспослицом ширих размера, појавом глади и осталих многобројних социјалних недаћа које криза за собом доноси.

Валови светског неповерења запљуснули су и наше обале и разлили се по целој земљи. Неповерење је узело широке размере и у свом замаху обухватило је и оне, који га не заслужују. Оно се уврежило у душе широких народних слојева и испољава се према свима и свакоме. То је основна грешка која се јавља у свим великим покретима и против које се треба борити јер је веома штетна.

У овом и овако хаотичном времену кризе поверења и кредита, сматрамо за потребно и корисно да својим суграђанима обратимо пажњу на „Општинску штедионицу и заложни завод града Београда“, комуналну установу јавно-правног карактера. Овај новчани завод треба и мора да ужива пуно поверење свију слојева београдског грађанства, јер он то заслужује по циљу, солидности и раду своме.

Београдска Општинска штедионица већ три и по године постоји и ради, опрезно и разумно вођена од своје Управе. Многима је дала са солидном каматом сигурно закљониште за њихове уштеђевине и на хиљаде је грађана помогла леђиним кредитом. Она на првом месту излази у сусрет грађанима економски слабијим, због којих је и основана. О томе нам јасно говоре њена правила потврђена од стране г. Министра трговине и индустрије од маја 1932 године. Тако члан 2 правила, који нам говори о циљу Штедионице, гласи: 1) Да у најширим слојевима грађанства подиже и развија смисао штедње и да у том циљу омогући свакоме да своју уштеду сигурно и корисно на приплод уложи и по потреби је лако подигне: да помаже и шири дечју и ђачку штедњу; 2) Да повољним кредитом помогне грађане града Београда, нарочито економски слабије; 3) Да ради тога оснује у смислу § 70 Закона о радњама и заложни завод као одељење Општинске штедионице за зајмове на ручну залогу и по потреби филијале или агенције на подручју Управе града Бео-

града; 4) Да врши благајничку службу за Општину и општинска предузећа; 5) Да део чисте добити употребљава у опште корисне и добротворне сврхе у споразуму са Судом и Одбором Општине града Београда.

О гаранцијама које улагачима и уопште својим комитентима пружа Општинска штедионица говори члан 3 који гласи: Општина града Београда, на основу закључка Општинског одбора у својој седници од 30 марта 1932 год., који је закључак одобрен од стране Г. Министра Унутрашњих послова IV Бр. 387 од 2 априла 1932 год., јамчи целокупном својом имовином и свим својим приходима неограничено и неопозиво за све улоге на штедњу, као и за све обавезе Штедионице.

Општинска штедионица стриктно се придржава својих правила и успева — поред свих тешких прилика садашњице — да свој програм у живот постепено прводи и тим оправдава наде које се у њу полагају.

У циљу развијања и подизања смисла штедње у широким слојевима грађанства, за ово релативно кратко време свога рада (од 1 октобра 1929 год.) учинила је доста, тако да је до конца 1932 год. имала 5953 улагача, од којих је било 31 децембра 4.206 активних штедиша са укупним улогом од 26,856.169.63 динара или просечно по једном улогу динара 6.385.—, што је најбољи доказ да су улагачи из средњих слојева грађанства. На улоге на штедњу Штедионица плаћа 7% бруто камате (годишње), што по одбитку 6% државне порезе на камате по улозима на штедњу износи чистих 6.65%. Управа Штедионице да би јаче потстакла улагаче из средњих и нижих слојева грађанства на штедњу а ограничила капиталисте са великим улозима који нису улози на штедњу него моментално незапослени капитали (депозити), донела је у априлу 1932 године решење, да новим улагачима до висине улога у дин. 50.000.— плаћа као и свим старим улагачима 7% камате а преко те суме од 4 до 7% према условима под којима се улажу ти незапослени капитали. Тим решењем Штедионица постизава двоје, т.ј. даје солидну камату и потстрек малим штедишама а ограђује се од великих улога (депозита) чије место и није у Штедионици него у банци, јер је то пословни (спекулативни) капитал, а Штедионица није новчани завод за трговачке послове и спекулације.

Осим тога Општинска штедионица од првог дана свог рада до данас, а убеђени смо да ће тако и у будуће бити, била је увек и сваког момента потпуно ликвидна и враћала је одмах, без *отказа*, сваки улог који су њени улагачи затражили. То је нарочито важно у ово време опште кризе када свет, поред својих уштеђевина које је од уста одвајао и тешком муком зардио, очајава и трпи оскудицу у најнужнијим потребама за живот а то само за то, што свој рођени новац не може да извуче из појединих банака које су данас у тешким приликама.

На пољу дечје штедње, београдска Штедионица учинила је све, што је у њеној могућности да дух штедње развије и усади у душу наше омладине. Уложила је много труда а и материјалних жртава на том корисном раду, који сматра за један од најјачих разлога свога постојања и делања. Другом приликом говорићемо мало опширније о омладинској штедњи у Београду, а за сада ћемо само поменути да је Општинска штедионица до сада издала 15.777 ђачких књижица, сваку са својим поклоном и првим улогом од 5.— дин. На дан 31 децембра 1932 год. имала је 13.817 активних малих штедиша, чији се укупни улог попео на динара 3,161.076.01.

Тачка 2 и 3 члана 2 правила Штедионице говори о кредитирању и помагању економски слабијих грађана. Општинска штедионица тај свој задатак решава у главном на два начина и то кредитирањем преко есконта и заложног одељења.

Преко есконта одобрила је од почетка рада до конца 1932 године 4.668 меничних зајмова у укупном износу од 34,395.272.50 дин.

Дана 31 децембра 1932 год., менични портфељ бројао је 2.373 менице са укупним износом од дин. 11,907.611.—. Од овога износа обезбеђено је хипотеком 195 меница у износу од дин. 5,334.700.—.

Преко заложног одељења Штедионица даје зајмове од почетка свога рада на драгоцености и хартије од вредности а на ручну залогу (сиротињски залог) од 16 јуна 1932 год. Ових зајмова (у сва три вида) дала је до 31 децембра 1932 год., укупно 8.906 и по њима је Штедионица на крају 1932 год. потраживала укупну суму од дин. 3,742.465.—.

Да поменемо један за пуну похвалу чисто алтруистички гест Општинске штедионице. На име један дужник не могавши да отплаћује свој дуг по издатом му зајму на „Ратну штету” пренео је сва своја права по тим хартијама на Општинску штедионицу. Пуким случајем, приликом извлачења обвезница „Ратне штете”, баш те његове обвезнице биле су амортизоване. Штедионица за себе није извукла из тога корист, него је дотичном дужнику признала цео износ амортизованих обвезница.

У мају 1931 године отворила је Штедионица и своју прву филијалу у Краља Александра улици, којим се користе грађани тог густо насељеног краја Београда.

Члан 3 Правила говори јасно о материјалној гаранцији коју Општинска штедионица пружа улагачима и осталим комитентима. Поред ове сигурне материјалне гаранције Штедионица пружа улагачима још и другу, врло јаку моралну гаранцију, која се састоји у томе, што се Општинска штедионица не бави спекулативним пословима него краткорочним, солидним и у свако доба ликвидним.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
С
К
А
Д
Е
М
И
Ј
А

Д-р М. Б. Милошевић

Проблеми самоуправних финансија

I.

Бановински буџети за 1933/34

Бановине улазе у четврту годину свога живота и организовања. Нема сумње да су изузетне привредне прилике имале негативног дејства на пословање бановинских самоуправа и да је то свакако један разлог што бановине нису могле да развију у пуној мери своју делатност и постигну оне резултате које је и сам законодавац од њих очекивао. Тешка привредна криза, која се рефлектовала на стању државних финансија, морала је такође да остави дубоког трага и на бановинским финансијама. Као год што је држава, у циљу прилагођавања тешкој привредној ситуацији, за последње две године стално снижавала свој животни ниво и у своме газдовању спроводила најозбиљнију штедњу, истим путем морале су поћи и бановине у своме финансијском пословању. Позната је тесна узајамна веза која постоји уопште између државних и самоуправних финансија. У односу на бановине ова узајамност огледа се не само у факту што бановине црпе из истих извора из којих и држава, што апелују на исте пореске субјекте, већ и у томе што највећи број бановина ужива директну државну помоћ, која претставља значајан допринос за покриће бановинских расхода и вршење функција како у властитом тако и у пренесеном делокругу. Стога је разумљиво што је државна централна власт у највишем степену заинтересована да финансијско пословање бановинске самоуправе буде, у колико је више могуће, у складу са државном финансијском политиком. За то су, приликом одобравања бановинских буџета од стране Министарства финансија, дошли до изражаја сви они моменти и принципи, који су доминирали израдом државног буџета, а то су: буџетска равнотежа, штедња и реалност. Не може се спорити да је у томе правцу учињен заиста максималан напор. Министар финансија је у снижавању бановинских расхода показао ону исту одважност, коју је показао и при смањењу расхода по државном буџету. Међутим као што ће то показати мало ниже анализа буџетских цифара, при редукацији расхода водило се рачуна о интересима бановинског привредног пословања тако, да сви кредити на инвестиционе сврхе — кредити који носе

ванредан карактер — нису брисани из бановинских буџета. Разуме се по себи да се овај интерес привредног пословања у бановини није могао ставити испред интереса равнотеже, која је од примарне и пресудне важности у буџетима самоуправних тела, исто онако како и у државном буџету и да су се ови кредити морали редуцирати и довести у склад са ослабљеном снагом пореских обвезника. Истина има теоретичара у нас, који сматрају да равнотежа у буџетима самоуправних тела, ма колико да је важна и корисна, ипак не мора бити безусловно поштована кад је у питању извођење јавних радова, који би омогућили упослење неупослене радне снаге и ублажавање социјалне беде. Ово је теза г. д-р Иве Белина у чланку „Институције и буџети самоуправа.“ Теорија колико варљива толико и опасна. О извођењу јавних радова као средству за сузбијање кризе до сада је огромно писано, али се не би могло рећи да су теоретичари јавних радова успели да оправдају исправност свога гледишта. Извођење јавних радова већих размера, чак и тамо где се располагало знатним финансијским резервама, најчешће је имало за последицу расипање и неред у јавним финансијама. Није уопште јасно како се може лечити криза стварајући збрку у јавним финансијама и како се кроз неред и растројство финансија може доћи до социјалног благостања. Ни у време великог просперитета и значајних вишкова прихода нису самоуправна тела могла да из редовних сретстава изводе јавне радове у већем обиму, а поготову то није могуће у данашњем периоду хроничних дефицита и очајног подбацивања прихода. Исто тако није могуће ни помишљати на задуживање у земљи или на страни ради прибављања потребних средстава за инвестиције. На који други начин онда да се изводе инвестиције? Остају само новчани експерименти, али они су толико убиствени, да на њих нико опрезан не може ни помислити. Не треба се заносити великим плановима, који у себи носе клицу расипања и хаоса. Оно што је Министар финансија казао о штедњи у државном буџету може се и овде у потпуности применити. Мали буџет, казао је он у главном, не претставља неки идеал коме би ваљало тежити. Али је први услов да би се пребродиле данашње тешкоће умети показати самоодрицање, подносити жртве, кад-

када болне, али несумњиво потребне, док не наступи преокрет у привреди, који несумњиво мора наступити. Зато је штедња и равнотежа онај категорички императив коме треба све потчинити. Ако није могуће ни пожељно постићи равнотежу повишењем прихода, могуће је и пожељно смањење расхода до извеснога минимума. Због тога у овом питању треба бити непомирљив.

Структура бановинских буџета у 1933/34 буџетској години остала је непромењена, у поређењу са оном у претходној буџетској години, што је и разумљиво с обзиром на то да се ни у законодавству бановина није ништа темељно изменило. Карактеристична је ознака и нових бановинских буџета велика штедња. Ови буџети су за једну петину мањи од буџета за 1931/32.

Бановински расходи. Сви бановински буџети за 1933/34 годину одобрени су у суми од 726.752.081.— динар. Ова је сума за 117.345.425.— или 13.9% мања од глобалне суме бановинских буџета из претходне године 1932/33, а за 180.552.905.— или 20% од цифре бановинских буџета у 1931/32 години. Ово показује да је у размаку од једне године дана, тј. од 1 априла 1932, када се завршила 1931/32 година, до 1 априла тек. године, извршена знатна компресија бановинских расхода. У вези са смањењем државне помоћи и бановинских дажбина на страни прихода смањени су сразмерно сви бановински расходи, како лични тако и материјални. Ипак буџети бановинских привредних предузећа смањени су у мањој мери, него буџети бановинске администрације. Испитивањем података о подели кредита у бановинским буџетима за 1933/34, по њиховим врстама, долази се до следећих констатација. Однос између личних и материјалних расхода по бановинским буџетима је доста повољан. Постотак личних расхода креће се између 13.7% (Приморска бановина) и 19% (Дринска бановина). По државном буџету, међутим, лични расходи износе око 44%, дакле скоро половину свих буџетских расхода. Даље, пада у очи да у суми материјалних расхода код многих бановина ванредни тј. инвестициони расходи сачињавају претежан део. Тако ванредни расходи износе по бановинама: Савска 27%, Врбаска 51.3%, Приморска 27%, Дринска 42.2%, Зетска 34.9%, Моравска 23.3%, Вардарска 40.3%.

Расподела кредита по одељењима показује да највећи део кредита пада на техничка одељења, што је сасвим природно с обзиром на истакнуту важност ванредних кредита у глобалној цифри кредита. После техничких расхода долазе, по висини, социјално-здравствени расходи, пољопривредни, проsvетни итд.

Бановински приходи. Бановине за сада немају хармонично изграђен фискални систем. Вероватно да ће нови Закон о бановин-

ској самоуправи, који је у припреми, поклонити нарочиту пажњу бановинским приходима, јер у њима лежи кључ финансијске способности бановине, а самим тим и њихова виталност и будућност. С правом је до сада било истицано да бановине, због свог великог територијалног обима и многострукости послова које врше у пренесеном делокругу тј. за државу, и немају карактер самоуправног тела у правом смислу речи. Ово је у толико тачније данас, кад се бановине налазе у једном прелазном периоду и када се бановински органи именују од централне власти. Питање бановинских фискалних извора је тим важније што су бановине, много више него општине, упућене на исте изворе из којих црпи и држава, будући да се начела бановинског порезивања (по праву јавне власти, а не по еквивалентности услуга) много више приближују начелима државног опорезивања. Данас се сви бановински приходи могу поделити у две категорије: на *властите бановинске приходе* — где спадају фискални (прирез, трошарина, таксе) и привредни (од имања и предузећа) — и на *дотиране приходе* фискални приходи износе по буџетима за год 1933/34 суму од 421,827.793.— дин., што у односу на укупну суму свих бановинских буџета за исту годину у 726,752.081.— динар, сачињава око 58%. Остатак од 304,924.288.— динара не претставља дакле бановинску дажбину, која се убире силом власти од пореског обвезника. У овој суми садржани су приходи привредних предузећа и установа са 145,151.320.— динара, а остатак садржи приходе од државне помоћи и друге разне приходе. Оптерећење бановинским дажбинама по буџетима за 1933/34 годину износи по глави становника око 40.— динара.

Расчлањавајући цифру од 421,827.793.— динара, која обухвата принос свих бановинских фискалних прихода, добија се следећа слика. Приход од *приреза* предвиђа се у износу од 191,599.460.— динара. Између свих властитих прихода бановина, прирез на државни порез је далеко најважнији и он одбацује око 40% свих фискалних прихода. Стопа приреза варира између 25—35% од државног пореза као основице. У овој стопи урачунат је и путни прирез по Закону о недржавним путевима. Приход од *трошарине* предвиђен је, такође за све бановине, у суми од 102,640.000.— динара. Због реформе државне трошарине бановине су изгубиле око 70% од трошаринског прихода према приносу из 1931/32. Иначе број и врста трошаринских предмета остали су и у буџетској години 1933/34 непромењени. Најиздашнији трошарински предмети су увек алкохолна пића.

Од *такса* очекује се 86,834.000.—. Бановинске таксе, као што је познато, за разлику од општинских, носе обележје чистог пореског терета и немају карактер компензације за дату услугу. У овој материји постоје из-

весне разноликости између појединих бановина. Али ипак бановинска таксена тарифа инспирише се у највећој мери државном таксеном тарифом, тако да ове разноликости, које проистичу из различитих локалних прилика, не одузимају бановинским таксама карактер једнообразности.

Сем приреза, трошарине и такса у показаној суми бановинских фискалних прихода фигурирају у укупном износу од 40,754.333.— дин. приход *откупа од кулука* са 27,010.332.— дин. и *разне остале дажбине* (ванредно коришћење путева, извесне засебно показане таксе итд.) са 13,744.000.— динара.

Дотирани приходи (државна помоћ). Државна помоћ бановинама за буџетску 1933/34 годину одобрена је са укупно 90,463.257.— динара према 106,319.897.— динара у 1932/33 и према 200,885.868.— динара у буџетској 1931/32 години. Државна помоћ смањена је, према томе, за преко половину у размаку од године дана. У цифри државне помоћи урачуната је и *дотација*, која се исплаћује по

Уредби о преносу послова из 1927, и субвенција намењена за покриће вишка бановинских расхода над приходима. Свега две бановине — Дравска и Дунавска — не уживају помоћ од државе, потпуно су активне и успевају да се издржавају искључиво од сопствених средстава. Све остале, у већој или мањој мери, примају државну помоћ. Код најсиромашнијих бановина (Зетска, Приморска и Врбаска) дотирани приходи износе око 40% целокупног буџета. Тако, помоћ износи код Врбаске бановине 16,236.078.— динара на буџет од 34,676.155.— или око 46%, код Приморске на буџет од 42,069.663.— динара помоћ износи 18,383.435.— или око 43%, код Зетске на буџет од 48,234.738.— динара помоћ износи 21,164.239.— или око 43%. Ове бројке јасно сведоче колико је велика финансијска зависност у којој се налазе бановине према држави. Свакако ће се морати радити на томе, да се ова зависност у будуће, постепено и уз све потребне гаранције, ублажује смањивањем државне потпоре и сразмерним појачавањем властитих бановинских извора.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Комунална и друштвена хроника:

Њ. В. Краљица Марија на слави друштва „Српска мајка“

Београдско хумано друштво „Српска мајка“ прославило је свечано своју славу 7 о. м. Нарочити значај свечаности дала је посета Њ. В. Краљице Марије, са Кнегињама Олгом, Јелисаветом и Марином.

Њ. В. Краљица Марија довезла се на славу у пратњи дворске даме г-це Мирке Грујић. На улазу у Дом друштва дочекала ју је цела управа, а претседница г-ђа Даринка Панић предала је Њ. В. Краљици, поздравивши је, букет цвећа. Све присутне даме, чланице друштва и одбора, поздрављале су Високу Гошћу и највећу заштитницу „Српске мајке.“

Њ. В. Кнегиња Олга са Кнегињом Јелисаветом и Марином, стигла је у пратњи дворске даме г-ђе Лозанић. Њих је такође дочекала претседница са чланицама одбора и предала им букет љубичица.

Црквени обред извршио је викарни епи-

скоп г. Викентије Вујић, који је у име Њ. Св. Патријарха поздравио рад „Српске мајке.“

После тога је једна девојчица, чланица децјег одбора, одржала мали поздравни говор Њ. В. Краљици и Кнегињама, а затим су следовале многе тачке, које су изводили маљшани, махом деца управних чланица, већ окупљена у децјем одбору, који се брине да увесели своје сиромашне другове, питомце Дома, разним прилозима и поклонима.

Међу посетиоцима славе био је велики број угледних личности. Примећене су, између осталих, госпође Министра спољних послова г. Б. Јевтића, Министра унутрашњих послова, г. Ж. Лазића, пољског посланика, г. Шварцбург-Гинтера итд.

Пошто су разгледале Дом, Њ. В. Краљица и Кнегиње опростиле су се са чланицама одбора и напустиле зграду у 11 и по часова, испраћене поздравима.

Њ. В. Краљица Марија, Кнез Павле, Кнегиња Олга, Јелисавета и Марина, на освећењу Руског дома, у Београду

Њ. В. Краљица Марија, Њих. Вис. Кнез Павле и Кнегиња Олга на освећењу Руског дома у Београду

Врло свечано, у присуству Њ. В. Краљице, Кнеза Павла, Кнегиња Олге, Јелисавете и Марине, освећена је 9 о. м. нова зграда Руског дома цара Николе Другог у Београду, намењена да буде центар духовног и културног живота, многобројне руске емиграције у нашој земљи.

Зграда је зидана у стилу руског ампира. У приземљу налази се свечана дворана за концерте и предавања, руска јавна библиотека и руски научни институт. На првом спрату смештене су мушка и женска руска гимназија. На другом спрату има своје просторије Државна комисија за руске избеглице, а на четвртном спрату налази се студио уметнички, драмски и музички. На врху зграде је тераса са лепим изгледом, а у сутерену соколана за руске соколе.

Поред Високих гостију, отварању и освећењу Дома присуствовале су многе угледне личности из нашег политичког и јавног живота, између осталих г. г. Бошко Јевтић, Министар спољних послова, др. Раденко Станковић, Министар просвете, страни посланици Принс и Флидер, претседник Академије наука др. Богдан Гавриловић, заступник Њ. Св. Патријарха професор прота г. Степа Димитријевић и претставници многобројних националних и хуманих друштава.

Госте је поздравио професор Универзитета г. др. Александар Белић, као претседник Државне комисије за помоћ руским избеглицама, који је објавио и свечано отварање Дома.

Г. Василије Штрадман, делегат за заштиту интереса руске емиграције у нашој земљи, у свом говору, истакао је велико гостопримство наше земље према

руским избеглицама. Обраћајући се Њ. В. Краљици Марији, г. Штрадман је рекао:

Молим, у име свих нас, Ваше Величанство, да благонзволи изразити Њ. В. Краљу осећаје наше најдубље, безграничне захвалности и оданости, и молимо да исту, из дубине наших срца, прими Ваше Величанство.

Београд добија неколико нових репрезентативних и корисних зграда

Патријаршија српска, Државна штампарија, Општинска болница и две нове основне школе

Београд ће, за кратко време, добити неколико нових, репрезентативних зграда, које ће несумњиво бити још један корак на његовом архитектонском улепшавању и модернизирању.

Стара Патријаршија преко пута Саборне цркве већ је почела да се руши. Поред тога што њена старинска архитектура није ни мало естетична, зграда београдске Патријаршије била је већ одавно напрсла и склона паду, тако да је претстављала опасност и за њене становнике, и за пролазнике.

Нова зграда Патријаршије српске, управо Епископије београдско-карловачке, где ће бити смештена и патријаршија са седиштем Њ. Св. Патријарха српског, подићи ће се на истом месту, где се данашња зграда руши. Зидане зграде отпочеће одмах, и вероватно је, да ће већ до јесени бити завршена.

Архитектура нове Патријаршије је слободан рад, монументалног изгледа, у духу византијско-српског стила. С лица, према Саборној цркви, зграда ће имати један спрат, са великим сводовима, балконима, колонама и високом кубетом у средини. Литерални део, из Краља Петра улице, услед спуштања терена имаће међутим два спрата.

У приземљу зграде смештиће се махом канцеларије црквених надлештава, Епархијског суда и Великог црквеног суда. Први спрат имаће свечану салу за примања, канцеларије Њ. Св. Патријарха, мању салу за седнице Св. Синода, чекаонице за публику, приватни апартман Њ. Св. Патријарха и приватне апартмане за епископе и црквене великодостојнике, који су стално у Београду, или у Београд долазе.

Други спрат заузимаће у главном сала за седнице Светог Архијерејског синода, који ће своје седиште преместити из Сремских Карловаца у Београд.

Према садашњем пројекту, у овој новој згради преко пута Саборне цркве Патријаршија српска имала би да остане двадесет година, док се не подигне нова Патријаршија, заједно са монументалним храмом Св. Саве.

Друга лепа и репрезентативна зграда у Београду биће нова зграда Државне штампарије. Садашња зграда на Варош-капији, која је већ стара, трошна и недовољна за смештај модерних штампарских инсталација, мора се порушити, да би оставила слободан простор за саобраћај са земунским мостом Краља Александра Првог, кад овај буде завршен.

Цела дворана прихватила је одушевљено клицање Њ. В. Краљу, Краљици и југословенском народу.

Њ. В. Краљица Марија, Кнез Павле и Кнегиње напустиле су Дом тек кад је свечаност завршена, у 1 и по сат по подне.

Нова зграда Државне штампарије подићи ће се на Каленића гумну, на земљишту ограниченом улицама Престолонаследника Петра, Његошевом и Невесињском.

Пројекту зграде обраћена је нарочита пажња и си ће се изабрати конкурсом, за коју је већ образован оцењивачки одбор, са г. др. Владимиром Дворниковићем, помоћником Министра просвете, на челу.

Рок за предају радова је 26 мај, а право учешћа у конкурсима имају искључиво наши држављани. Откупне награде за пројекте предвиђене су овако: прва награда 50.000 дин., друга 25.000 дин., трећа 15.000 дин. и 25.000 дин. за откуп других добрих скица, по нахођењу оцењивачког одбора.

Сума предвиђена за зграду износи 25 милиона динара. Имаће приземље и три спрата. На свима спратовима биће размештене радионице, стоваришта, машинска одељења, канцеларије, уредништво „Службених новина” и станови за особље, са свима инсталацијама потребним једној модерној згради и салама за задржавање и одмор особља и радника.

Зграда би требала да буде готова кад и Земунски мост.

Општина града Београда подићи ће своју Општинску болницу у улици Св. Николе, до општинских станова. Значај ове болнице је велик, како због прилика у Општој државној болници, где често тешки болесници немогу да нађу места, а још неизлечени морају да се отпуштају, толико и због краја у коме се подиже, а који је до сада био врло много удаљен од једине Државне болнице.

За Општинску болницу постоји велики и модеран пројекат архитекте г. Поповића, који предвиђа издатак од 30 милиона динара. Но, пошто за сада Општина не може да располаже толиким средствима, утрошиће се на подизање болнице 6 и по милиона динара, али ће бити изграђена тако, да ће се доцније проширивати, према материјалним могућностима које се укажу.

Најзад, Београдска општина подићи ће и две нове зграде за основне школе, једну на Карабурми, а другу у предграђу Кр. Марије. Тиме ће прилике за школску децу у овим предграђима бити измењене сасвим на боље, а општинска управа још ће једном доказати да се најсвесније држи свога првобитног програма, поклањајући највећу пажњу београдској периферији и економски најслабијим својим грађанима.

Улица Митрополита Михаила

— У знак народног признања —

Једна од најмакрантнијих физиономија у нашој борби за национално ослобођење, нарочито за време српско-турског рата 1875 до 1878 год., Митрополит Михаило, добио је, у знак народног признања и захвалности, сво-

ју улицу у Београду. Досадашња Богојављенска улица носиће одсада Његово име.

Како својим радом у пласирању наших народних идеала код Русије, тако и својим доцнијим радом на пољу националног буђе-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ња и ослобођења, Митрополит Михаило за-
служио је да му Београд, као престоница
Јужних Словена, ода ово видно и трајно
признање.

Одбор Општине града Београда на сво-
јој седници од 24 марта 1933 год. на мо-
тивисани предлог одборника, г. Јована Га-
вриловића, једногласно је одлучио, да се до-
садашња Богојављенска улица назове ули-
цом Митрополита Михаила.

Подносећи свој предлог, одборник г. Јо-
ван Гавриловић истакао је значај Митропо-
лита Михаила овим бираним речима:

— У новијој нашој историји има до-
ста заслужних лица — наших великана:
владалаца, државника, архијереја, ро-
дољуба, једном речју творца наше Кра-
љевине Југославије.

Ако би имена тих наших великих
људи ређали по величини њиховог успе-
лог рада ми би после Карађорђа и Ми-
лоша, Кнеза Александра Карађорђевића,
Кнеза Михаила и Краља Милана, Краља

Петра и сина му Великог Краља Алексан-
дра, затим Ристића, Пашића и Гараша-
нина, по реду имали ставити и име вели-
ког српског јерарха Митрополита Миха-
ила, ту најсветлију појаву на небу Срп-
ске цркве после Светог Саве.

Није ми, господо одборници, намера
да Вам говорим о Митрополиту Михаи-
лу, то су други рекли и рећи ће историја,
но само хоћу ово да поменем:

Митрополит Михаило, послат је од
Митрополита Петра у велику братску
Русију да се школује и спрема за службу
своме народу. Остаје тамо дужи низ го-
дина. Са одличног успевања у науци, во-
љен у Русији, брзо је пао у очи тамош-
њим меродавним. Што се више бавио и
успешно школовао, тим је више веза,
познанстава, пријатељства моћних фак-
тора Велике Русије текао, чему је нарочито
тежио, знајући шта ће све његовом
народу и цркви требати, те се тиме ос-
пособљавао да му што боље послужи и
одужи. Добро се спремио и срећно је
све наде оправдао. Тако у ратовима за
ослобођење и независност 1875, 1876,
1877 и 1878, Митрополит Михаило бива
права и моћна веза између малене кне-
жевине Србије и моћне Велике Русије.
Он неуморно дано-ноћно на све стране
пише, моли, проси. За „циљ ослобођења“
многе хиљаде, стотине хиљада, на поз-
нанство, заузимање тражњу, преко Ми-
трополита Михаила, из свију крајева
Русије стижу и он их упућује својеручно
нашем Министарству финансија, као што
говори постојећа архива.

Митрополит Михаило први је прет-
седник нашег Црвеног Крста.

После 1883 године, он у Русији дели
судбину емигранта са Пашићем. Пашић
за своју државничку величину у погледу
наше вере и народне цркве свакако да
много дугује утицају, који је на њ чинио
и учинио Митрополит Михаило, у време-
ну заједничке емиграције и дружбе у ве-
ликој, братској нам Русији.

Господо одборници и браћо,

Потомци суде дела великана; потом-
ци се на узорним примерима уче патри-
отизму и служби своје роду; потомци су
дужни признати сваком своје.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Велики Југословен, Митрополит Михаило, по великом низу година проведених на плодном, обилатом и корисном раду у Београду највише њему, нашој престоници припада, у њој — Саборној цркви — почивају му смртни остаци. Београд има улицу Светог Саве, највећег јерарха Српске цркве у доба њеног стварања. Сада се мени чини, да ћу погодити жељу свију Вас, господо одборници, ако предложим, да се у Београду једна улица на-

зове улица Митрополита Михаила, тог највећег јерарха Српске цркве у доба стварања независности Српске цркве и државе. — Тиме ћемо, господо, учинити само своју дужност и остати доследни и потврдити оно давно речено: „*Народ који своје великане цени и поштује, заслужује да их има.*”

Одбор је једногласно примио предлог г. Гавриловића.

† Анка Свет. Николајевића

30 марта ове године сахрањена је на Београдском гробљу госпођа Анка, удова пок. Светомира Николајевића, знаменитог родољуба, хуманисте, државника и писца. Необично отмена београдска госпођа Николајевићка била је жена високе интелигенције, ретке образованости и племените душе. У старом Београду, кога нестаје, госпођа Николајевићка беше уистину права, велика претставница београдских жена. Кћи негда чувеног, богатог трговца, благородног човека Гуше Бодиа, госпођа Николајевић је још у кући својих родитеља стекла и за данашње прилике завидно образовање. Говорила је перфектно француски, немачки, италијански и грчки језик и познавала је у оригиналу књижевности европске. Поред тога, то је била једна племићки повучена, пуна такта госпођа. Сваки ко је имао част да је види и да разговара са њом морао је осетити да стоји пред старим господским Београдом. Она је била до хришћанског пожртвовања добра мати и веран друг свога великог мужа, који је, поред многих високих положаја, једно време био и претседник Београдске општине. (Портрет Светомира Николајевића, који је успело израдио г. Голубовић, налази се у галерији слика Општинског музеја).

Веран друг Светомира Николајевића, оснивача Друштва Светог Саве и Друштва Краљ Дечански, Госпођа Николајевићка је, без шума и стално повучена од света, у своме дому, деловала деценијама ревносно у ранијем културном животу Београда. Справом је важила за најобразованију и најплеменитију жену старог Београда. Она је бодрила свога великог мужа на пољу хуманости, а генерације сиромашних ђака из свих крајева наших сећаће се слијететом дарезљивости ове госпође.

Оставила је за собом узорите и ретко образоване кћери и угледне синове. Госпођа Николајевићка је мати књижевника и публицисте г. Божидара Николајевића и г. Душана Николајевића. За велику улогу коју игра у југословенском савременом културном животу и за значај своје изванредно интелигентне активности, а којој је недавно у Народној скупштини г. др Милослав Стојадиновић одао пуно и документовано признање, — г. Душан Николајевић има много да захвали својој мајци.

Нека је слава Анки Светомира Николајевића!

С. М.

Сликарска хроника:

Изложба „Ладе“

Друштво српских уметника „Лада“ отворило је овог месеца своју пролећну изложбу сликарских радова у Уметничком павиљону „Цвијете Зузорић“. Ово је, од оснивања друштва 1904 године, по реду шеснаеста изложба.

Својим радовима било је заступљено четрнаест наших уметника сликара, међу којима г-ђе Бета Вукановић, Ана Маринковић, Јелисавета Петровић, Милица Чађевић и Милица Милојевић; г. г. Драгомир Глишић, Милош Голубовић, Бора Стефановић, Урош Предић, Христифор Црниловић, Миодраг Петровић, Драг. Арамбашић, Љуба Ивановић и Ђорђе Крстић.

Изложбу је отворио помоћник Министра просвете г. др. В. Дворниковић, у присуству изасланика Њ. В. Краља и великог броја отмене београдске публике, овим лепим говором:

— „Лада има у својој прошлости и садашњости више позитивних момената. Ја ћу се овога пута задржати само на неким најглавнијим међу најглавнијим моментима. „Лада“, поред свог уметничког значаја, има и своју националну традицију и свој национални значај. Њену прву изложбу отворио је

1904 године Велики Ослободилац поч. Краљ Петар, па је и касније то чинио у неколико махова.

Њ. В. Краљица Марија на изложби „Ладе“

Неко ће можда рећи да је „Лада“ конзервативна. Али, треба погледати на њену левицу, и одмах ће се видети да и „Лада“ иде на свој начин у стопу за временом. Уметници „Ладе“ знају пре свега шта је основно и најпотребније у сваком послу, као на пример у књижевности писменост, а то је сликарски занат — цртање. Међутим, многим данашњим модернистима баш то недостаје и ови се врло често крију иза свог модернизма.

Њ. В. Краљица Марија посетила је изложбу „Ладе“ 5 о. м. Дочекали су је чланови друштва сликари г-ђа Бета Вукановић, г-це Милица Миљивојевић и Јелисавета Петровић и г. г. Миодраг Петровић и Љуба Ивановић, који су је провели кроз сале изложбе. Њ. В. Краљица показала је велико интересовање за изложене радове и задржала се готово цео сат.

Изложба и педесетогодишњица уметничког рада вајара г. Ђоке Јовановића

Под покровитељством Српске краљевске академије, наш најстарији и најплоднији вајар г. Ђока Јовановић приредио је у Уметничком павилону „Цвијете Зузорић“ велику изложбу својих радова, која је једновремено и прослава педесетогодишњице његовог уметничког делања.

Изложба је отворена 20 о. м. у присуству Њ. В. Кнеза Павла и најугледнијих личности, уметникових пријатеља и поштовалаца. Запажени су, између осталих, Министар спољних послова г. Б. Јевтић, помоћник Министра просвете г. др. Дворниковић, председник Академије наука г. др. Богдан Гавриловић, француски посланик г. Најјар, аргентински посланик г. Кандиоти и већи број академика и професора Универзитета.

Изложбу је отворио г. Бран. Нушић једним ле-

ним говором, истичући живот, рад и уметнички значај г. Јовановића.

Г. Ђока Јовановић рођен је 1861 године у Новом Саду. Основну школу и нижу гимназију учио је у Пожаревцу, а реалку завршио у Београду, где се уписао на технички факултет. После четири семестра пошао је као државни питомац да студира вајарство у Бечу, Минхену и Паризу, где је дипломирао 1890 године. У Паризу је живео и радио све до 1903, кад се вратио у домовину и заузео најпре место наставника средње школе, а затим, после рата, положај инспектора Министарства грађевина.

Своје прве вајарске радове г. Ђока Јовановић изложио је у Париском салону 1889, а прву колективну изложбу у Београду приредио је 1895. До сада је изradio пет стотина уметничких радова.

JEDINO MESTO U CELOM SVETU DAJE SIROVOULJE ZA
VEEDOL — 100% PENSILVANSKO MOTORNO ULJE

Pensilvanski Veedol pre-
raden je od Pensilvanskih
Bradforskih sirovina u ra-
finerijama koje imaju svet-
ski renome.

U Jugoslaviji sva ulja
Veedol uvezena su u origi-
nalnom pakovanju direktno
iz rafinerija.

Upotrebljavajte Veedol ulje,
pa ćete se sami uveriti da
Veedol bolje štiti motor, eko-
nomičnije je i sigurnije u
upotrebi.

W. H. SMYTH

ZASTUPNIK TIDE WATER OIL COMPANY ZA JUGOSLAVIJU

BEOGRAD, Miloša Velikog 3

TELEFON 23-379, 25-871

ZAGREB, Gundulićeva 15

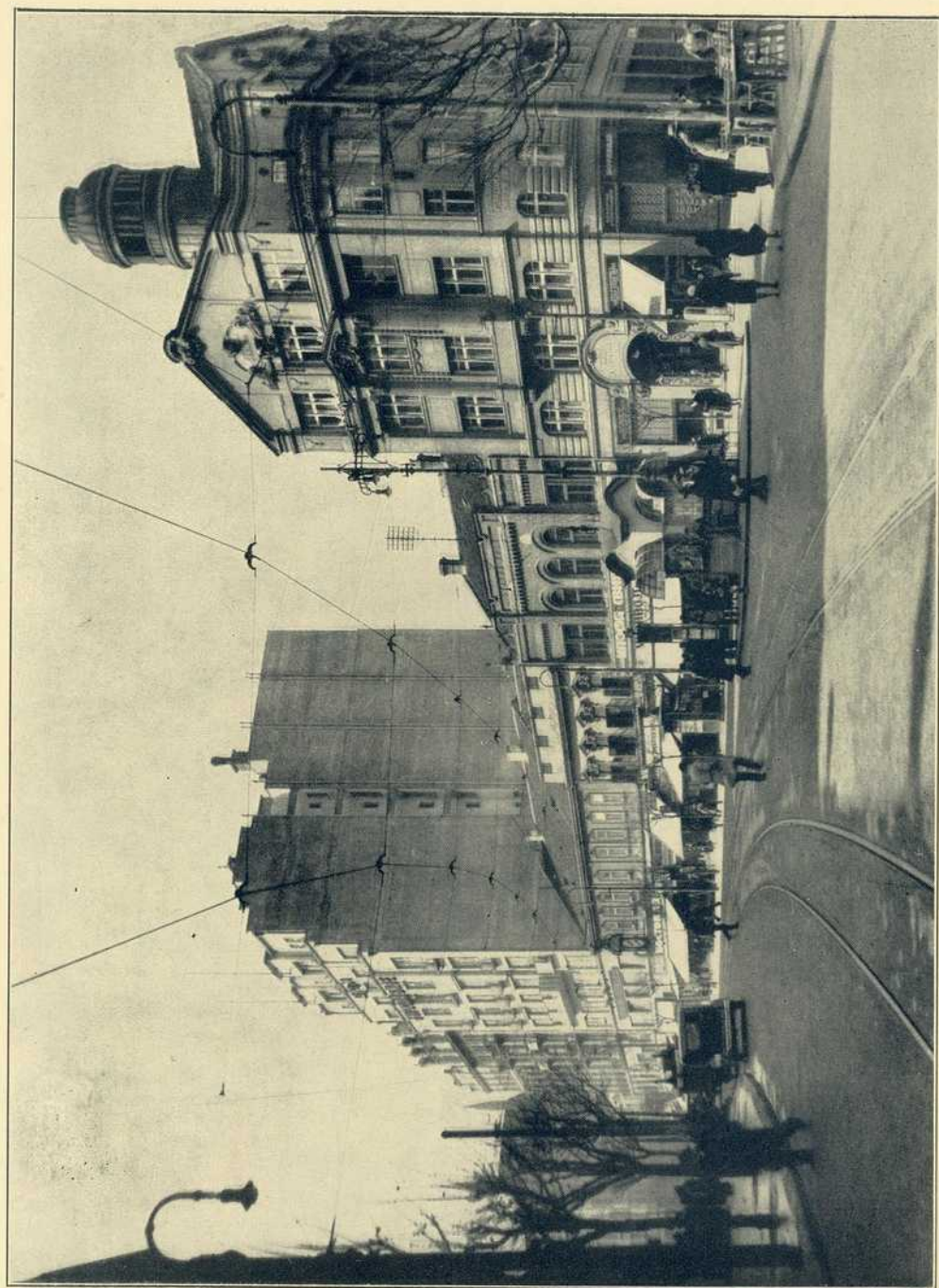
TELEFON 27-82

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
 Н
О
В
И
Б
Е
О
Г
Р
А
Д
 — Б
Е
О
Г
Р
А
Д
 Д
 — Б
Е
О
Г
Р
А
Д
 Д
 — А
У
Ж
О
У
Р
Д
’
Н
У
И

Угао улице Краља Милана и Сремске данас
Un coin de la rue du Roi Milan et la rue Sremska aujourd'hui

(Из фото-архива Отсека за штампу, про-
паганду и туризам О. г. Београда.)

(Photo-archivé du Bureau communal de la
presse de Beograd.)

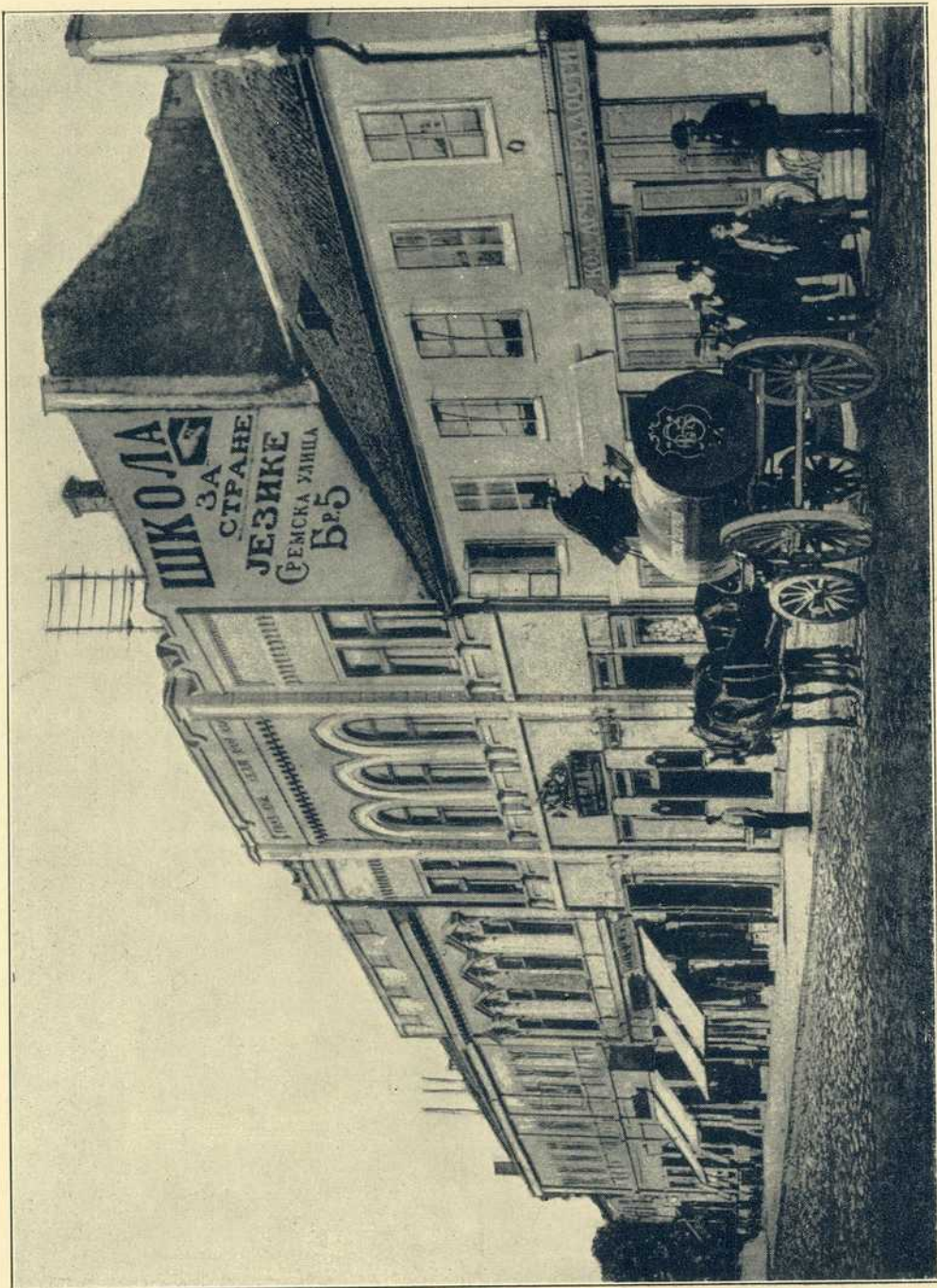

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

СТАРИ БЕОГРАД – ANCIEN BEOGRAD

Исти угао пре двадесет година
Le même coin avant vingt ans

(Из фото-архива Отсека за штампу, про-паганду и туризам О. г. Београда.)

(Photo-archivé du Bureau communal de la presse de Beograd.)